

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ – СКОПЈЕ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ - СКОПЈЕ

- Институт за дефектологија -

**РАЗЛИКИ МЕЃУ МАКЕДОНСКИОТ ЗНАКОВЕН ЈАЗИК И
СРПСКИОТ ЗНАКОВЕН ЈАЗИК**

- МАГИСТЕРСКА ТЕЗА -

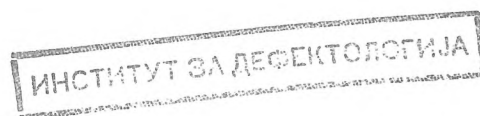
МЕНТОР :

проф. д-р Зора Јачова

ИЗРАБОТИЛА:

Мери Димитриоска

СКОПЈЕ, февруари 2014

ЧЛЕНОВИ НА КОМИСИЈА

1. Проф. д-р Зора Јачова

2. Проф. д-р Јасмина Ковачевиќ

3. Проф. д-р Горан Ајдински

место и датум на одбрана:

*

„Во секој случај, во ред е да се биде различен, пожелно е да се биде различен и пред да осудуваме некого за тоа како изгледа, како се однесува и како комуницира, треба да почнеме од појдовната точка - СЕБЕ“

*

На моето семејство, кое ми го осветли вистинскиот пат кон целта, кое ме научи дека за да успеам треба прво да верувам во себе, дека треба да ризикувам кога е потребно и дека единствено љубовта може да ме направи посилна и поотпорна на проблемите во животот.

БЛАГОДАРНОСТ

Должна сум и чувствувам обврска да изразам благодарност до сите оние кои на било каков начин помогнаа за реализирање на овој магистерски труд, а пред сè на моето семејство кое во изминатиов период ги издржа сите мои отсуства и промени во расположението.

Ја изразувам мојата огромна благодарност до менторката, проф. д-р Зора Јачова, за корисните сугестии и севкупно дадената поддршка воопшто во обликувањето на магистерскиот труд.

Исто така, чувствувам обврска да му се заблагодарам на проф. д-р Горан Ајдински за дадената поддршка без која не би можела да ги продолжам моите постдипломски студии.

Посебна обврска чувствувам да изразам благодарност до: проф. д-р Јасмина Ковачевиќ, која прифати да биде член на мојата комисија за оцена на магистерскиот труд, проф. д-р Лидија Аризанковска за лектурата на ракописот и на Владимир Николов, Антоанета Кирова (Офис Плус) и Марина Пешова (Офис Плус) за целосно дадената помош околку техничкиот изглед на трудот.

Скопје, февруари 2014

Мери Димитриоска

РАЗЛИКИ МЕЃУ МАКЕДОНСКИОТ ЗНАКОВЕН ЈАЗИК И СРПСКИОТ ЗНАКОВЕН ЈАЗИК

Вовед

Основата за комуникација кај просечниот човек е составена од елементи на говорен јазик, но исто така се употребуваат мимики, гестикулации и други движења што пак од своја страна вклучуваат употреба на знаци и симболи. За луѓето кои слушаат употребата на знаци за комуникација најчесто наликува на пантомима. Невербалната комуникација е општо име за начинот на комуникација помеѓу глувите луѓе и луѓето кои го знаат тој начин на говорење. Гестикуирањето е доста комплицирано поради фактот што во себе ги опфаќа физичките, психолошките, физиолошките, социолошките, етичките и дидактичките аспекти.

Цел на истражувањето: Целта на ова истражување е да се утврдат разликите во структурата на македонскиот и српскиот знаковен јазик согласно нотацијата на Стоуки.

Резултати од истражувањето: Постојат сличности помеѓу македонскиот знаковен јазик и српскиот знаковен јазик согласно нотацијата на Стоуки. Сличност се забележува кај 11 букви од азбуките. Минимални разлики се гледаат во 4 букви од азбуките, а кај 15 букви во целост постојат разлики. Од анализата на бројките може да се каже дека во 8 од презентираниите броеви продукцијата е иста во целост. Минимални разлики има кај 2 од прикажаните броеви, а во целост различна продукција на броевите е видлива кај 3 од презентираниите броевите. Се забележуваат сличности при обработката на знаците кои означуваат емоции. Не постои разлика кај знаците кои означуваат некои ментални активности во МЗЈ и СЗЈ. И кај немануелните сигнали постојат сличности во продукцијата. Согласно нотацијата на Стоуки икониците и произволните форми немаат разлики. Се забележуваат сличности во знаците кои означуваат заменки во МЗЈ и СЗЈ. Кај знаците кои означуваат прашални зборови постојат сличности.

Заклучок: Од извршената анализа на знаци во МЗЈ и во СЗЈ се дојде до заклучок дека сличностите повеќе преовладуваат во однос на разликите.

Клучни зборови: Знаковен јазик, македонски знаковен јазик, српски знаковен јазик

DIFFERENCES BETWEEN THE MACEDONIAN AND SERBIAN SIGN LANGUAGE

Introduction

The average man's base for communication consists of elements of spoken language, but mime, gestures and other movements are also used, which includes usage of signs and symbols. For those people who can hear, the usage of signs as a type of communication usually seems like a pantomime. The general title, for the type of communication used between the deaf people and those who understand this type of speech, is nonverbal communication. Using gestures during communication is quite complex, as it includes in itself the physical, psychological, physiological, sociological, ethical and didactic aspects.

Aim of survey: The aim of this research is to determine the differences in structure of the Macedonian and the Serbian sign language according to Stokoe's notation.

Results of the survey: There are similarities between the Macedonian and Serbian sign language according to Stokoe's notation. Similarities can be seen between 11 letters in the alphabets. On the other hand, minimal differences can be noticed between 4 letters in the alphabets, and between 15 letters in the alphabets there is difference entirely. From the numbers' analysis, we can say that in 8 of the presented numbers, production is exactly the same. There is minimal difference in 2 of the presented numbers and full difference can be seen in 3 of the presented numbers. Similarities were noticed during processing of the numbers, in those signs that stand for emotions. There are no differences between the Macedonian and the Serbian sign language for those signs that represent mental activities. There are similarities between the non manual signals in the production as well. According to Stokoe's notation, iconic and arbitrary forms, have no differences. Similarities can be seen between the signs that stand for pronouns in the MSL and SSL. There are also similarities between the signs that represent question words.

Conclusion: From the fulfilled signs analysis, in the MSL and the SSL, we came to a conclusion that the similarities outnumber the differences.

Important words: sign language, Macedonian sign language, Serbian sign language.

СОДРЖИНА

I. ВОВЕД.....	8
II. ТЕОРЕТСКИ ОСНОВИ.....	10
1. КАРАКТЕРИСТИКИ И КЛАСИФИКАЦИЈА НА ГЕСТОВИТЕ.....	10
1.1. Карактеристики	10
1.2. Класификација	11
2. НЕРВНИОТ СИСТЕМ КАКО ОСНОВА ЗА ЗНАКОВНИОТ ЈАЗИК.....	14
2.1. Како човековиот мозок го обработува јазикот.....	14
2.2. Развојот на знаковните и говорните знаци	17
2. 2. 1. Прелингвистичка комуникација	18
2. 2. 2. Првите зборови и знаци	19
2. 2. 3. Усвојување на граматиката	21
3. УЧЕЊЕ НА ЗНАКОВНИОТ ЈАЗИК	23
4. ДАКТИЛОЛОГИЈА	27
5. КЛАСИФИКАЦИЈА НА ЛОКАЦИСКИТЕ КАТЕГОРИИ СПОРЕД СТОУКИ (Stokoe).....	30
6. ФОРМИ НА РАЦЕ.....	33
7. МАКЕДОНСКИ ЗНАКОВЕН ЈАЗИК	39

5. Споредба на немануелни сигнали во македонскиот и во српскиот знаковен јазик.....	91
6. Споредба на иконични и произволни форми во македонскиот и во српскиот знаковен јазик.....	94
7. Споредба на заменки во македонскиот и во српскиот знаковен јазик.....	97
8. Споредба на прашални зборови во македонскиот и во српскиот знаковен јазик.....	100
2. ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА РЕЗУЛТАТИТЕ.....	104
2.1. Споредба на македонската и српската знаковна азбука.....	104
2.2. Споредба на броеви во македонскиот и во српскиот знаковен јазик.....	106
2.3. Споредба на знаци со кои се означуваат емоции во македонскиот и во српскиот знаковен јазик.....	107
2.4. Споредба на знаци што означуваат ментални активности во македонскиот и во српскиот знаковен јазик.....	109
2.5. Споредба на немануелни сигнали во македонскиот и во српскиот знаковен јазик.....	110
2.6. Споредба на иконични и произволни форми во македонскиот и во српскиот знаковен јазик.....	112
2.7. Споредба на заменки во македонскиот и во српскиот знаковен јазик.....	113

2.8. Споредба на прашални зборови во македонскиот и во српскиот знаковен јазик.....	115
3. ВЕРИФИКАЦИЈА НА ХИПОТЕЗИТЕ.....	117
4. ЗАКЛУЧОЦИ.....	119
5. ПРЕДЛОГ-МЕРКИ.....	121
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА.....	123
ПРИЛОЗИ.....	131

I. ВОВЕД

Поаѓајќи од фактот дека комуникацијата претставува размена на информации, а и според искуството на луѓето од секојдневниот живот, се доаѓа до заклучокот дека луѓето комуницираат на повеќе различни начини. Основата за комуникација кај просечниот човек е составена од елементи на говорен јазик, но пренесувањето на информации не се состои само од изговарање на зборови, туку се употребуваат и мимики, гестикулации и други движења што, пак, од своја страна вклучуваат употреба на знаци и симболи. Сосема е нормално човекот да гестикулира и да ги користи познатите знакови и симболи и со помош на тие движења подобро да се изрази. Овој тип на движења се широко прифатени во секојдневието и од страна на сите категории на луѓе. Луѓето кои својот начин на комуникација го остваруваат преку најразлични знаци секогаш привлекуваат внимание. За луѓето кои слушаат употребата на знаци за комуникација најчесто наликува на пантомима. Но, знаковниот јазик не претставува пантомима и покрај тоа што во многу сегменти наликува. Во една средина во која постојат и глуви лица, ќе треба да се знае и знаковниот јазик.¹

Знаковниот јазик се дефинира како метод на комуникација на глувите луѓе кој вклучува движење на рацете и останати движења или, пак, како систем на мануелни и фацијални движења пропратен со движење на останатите делови од телото.²

¹ Berke J. (2012) - *Sign Language* – Достапно на:

<http://deafness.about.com/od/signlanguage/u/signlanguage.htm> - Превземено на: 20.09.2012

² UK Government and Ministry of health – National Health Service Choices (NHS Choices) (2011) - *Sign Language* - Достапно на: <http://www.nhs.uk/CarersDirect/guide/communication/Pages/Signlanguage.aspx> - Преземено од: 04.01.2013

Дел од луѓето кои се наглуви или глуви, често за себе сметаат дека припаѓаат и во светот што слуша, сметаат дека не се говорници на знаковниот јазик и се потпираат на комуникација со говорниот јазик³. Оние другите, кои го прифатиле својот проблем, во комуникацијата на глувите луѓе меѓу себе и во комуникација со оние кои слушаат ги употребуваат трите основни аспекти на интеракција, и тоа: **гест, дактилен знак и писмо**.⁴

Во Париз од 18 до 22 јуни 1984 на заседание на УНЕСКО се оформени неколку дефиниции за знаковен јазик, од кои едната гласи:

Знаковен јазик претставува облик на комуникација во кој зборовите - поимите се прикажуваат со знаци или гестови на рацете, кои можат да носат значење на единечни мисли, зборови или на цели реченици, зависно од контекстот или комплексноста на сериите на идеи.⁵

Дактилологијата е техника на невербална комуникација со користење на прстната азбука, во која буквите се прикажани со различни положби на прстите на едната или двете раце.³

Невербалната комуникација е општо име за начинот на комуникација меѓу глувите луѓе и луѓето кои го знаат тој начин на говорење. Гестикулирањето и преведувањето на текстовите е доста комплицирано поради фактот што во себе ги опфаќа физичките, психолошките, физиолошките, социолошките, етичките и дидактичките аспекти. Знаковните јазици се природни јазици, распространети низ целиот свет⁶. Тие не се само колекција од знакови и не се универзални.

Овој магистерски труд е насочен кон компаративна анализа на структурата на знаковниот јазик во Македонија, т.е. македонскиот знаковен јазик и структурата

³ Middleton A. (2010): *Working with Deaf People* – Cambridge, Cambridge University Press 6.

⁴ Savić Lj. (2002): *Neverbalna komunikacija gluvih I njena interpretacija*, Beograd – Prosveta, 35 – 39,.

⁵ Savić Lj. (2002): *idem*, 9.

⁶ Dimić N., Šešum M. (2011): *Znakovni jezik - osnovni način komunikacije gluvih*, Beogradska defektološka škola, br. 1, str. 13-41

на знаковниот јазик кај нашиот северен сосед, Србија, т.н. српски знаковен јазик, со цел да се утврдат разликите на знаковните јазици.

II. ТЕОРЕТСКИ ОСНОВИ

1. КАРАКТЕРИСТИКИ И КЛАСИФИКАЦИЈА НА ГЕСТОВИТЕ

1.1. Карактеристики

Во минатото постоеле погрешни верувања дека знаковниот јазик не е ништо повеќе од еден гест и дека гестовите се универзални⁷. Исто така не е точно тврдењето дека гестовите се интернационално разбрани. Многу од гестовите се создадени од корисниците на говорот како средство за комуникација и се специфични само за таа култура од каде што потекнуваат. Отсуството на публикации во 19 век прави нејасност во генерирањето на термините „глув свет“ и „гест“, односно дали тие се говорно генерирани или знаковно генерирани⁸. Гестот е условно договорен начин на комуникација со помош на рацете, проследен со мимика на лицето и телото и означува некој поим. Тие вклучуваат спонтани движења на рацете, главата и други делови од телото додека зборуваме⁹. Гестовните знаци се моментални, значи нивното менување се изведува многу брзо. Но сепак, тие можат да се опишат, снимаат, објаснат и сл. Ја претставуваат суштината на поимот¹⁰ и секогаш се определени со соодветна мимика на лицето и

⁷ Lucas C. (2004): *The Sociolinguistics of Sign Language*, Cambridge – Cambridge University Press, 8.

⁸ Ladd P. (2003): *Understanding Deaf Culture*, Clevedon – Multilanguage Matters Ltd 237.

⁹ Adams W. J., Rohring S. P. (2004): *Handbook to Service the Deaf and Hard Hearing*, Amsterdam – Elsevier Academic Press, 54.

¹⁰ Kyle J. G., Woll B. (1985): *Sign Language – The study of deaf people and their language*, Cambridge – Cambridge University Press, 114.

телото. Тие се карактеризираат со очигледност, непосредност или со имитирање на работата која сакаат да ја покажат¹¹. Лесно се паметат и брзо се учат. Недиференцирани се и можат да означуваат повеќе поими. Не предизвикуваат оптички замор кој се јавува при визуелната перцепција на говорот, но исто како и читањето на говорот од уста, не можат да се забележат на поголемо растојание, како што се звукот и говорот. Тие се различни по вид и по облик и нивното користење зависи од степенот на образование на глувото лице. Поради тоа што се недиференцирани, мора да се пропратени со говор за да се сфати изговореното. Гестовите покрај позитивните имаат и некои негативни карактеристики. Не е возможно да се придржуваме кон граматичките правила при нивна употреба, статички стојат едни до други, па затоа говорот е аграматичен, сиромашен и речениците меѓу себе немаат поврзаност.

Како составен дел од знакот се и немануелните сигнали. Тие се делат на два вида: постојано држење или П – немануелни сигнали, составени од единствена поставеност на лицето, која функционира како прилошки модификатор на движењето и дисконтинуиран премин или Т – немануелни сигнали, составени од една нагла промена во позицијата на атрикулаторот, кој се јавува за да се нагласи почетниот и крајниот дел на знакот¹².

1.2. Класификација

Многу психолози, лингвисти и сурдопедагози се обидуваат да направат класификација на гестовите¹³. Вилхем Вунт е еден од најпознатите психолози кои се занимавале со оваа проблематика. Тој направил нивна генетска класификација според принципот на нивниот развој и таа изгледа вака:

¹¹ Nikolić G. (2006): *Znakovni ili gestovni jezik u kontekstu istorijskih razmatranja* - Beogradska defektološka škola, br. 3, str. 39-46.

¹² Schalber K. (2006): *Investigating Understudied Sign Languages – Croatian SL and Austrian SL, with comparison to ASL*. Sign Language & Linguistics, Special issue 9 : 1/2 John Benjamin Publishing Company, v. 256 pp. 207–231.

¹³ Savić Lj. (2002): *Neverbalna komunikacija gluvih i njena interpretacija*, Beograd – Prosveta, 42-44.

1. Показни гестови – претставувале првобитни изразни форми и се јавуваат кога глувото лице живее во средина каде што другите слушаат.

- *указни гестови* - се укажува на лице кое учествува во разговорот.

- *просторни гестови* - се укажува на просторот од каде што глувото лице го претставува централното место во околината (овде, долу, горе, напред и сл.).

- *изразни гестови* - се укажува на некоја карактеристика, функција или особина, односно се покажува извесна димензија и не бараат присуство на конкретниот објект во времето кога се зборува за нив.

2. Имитативни гестови - претставуваат гестови со кои се имитира или копира нешто и вообичаено ги претставуваат глаголите.

3. Символични гестови - нив Вунт ги смета за највисок облик на гест затоа што го преобразуваат предметот во симбол.

За секој гест Вунт поставил два основни критериуми, и тоа:

А) надворешна страна на гестот - начинот на изведување со рацете;

Б) внатрешна страна на гестот - негово значење.

Јохан Фатер гестовите ги поделил во две групи:

1. Природни гестови – глумите произволно ги создаваат во согласност со своите интелектуални способности и немаат постојан облик и значење.

2. Условни гестови – имаат конзистентно движење и начин на проекција, кој е договорен меѓу глумите лица и означува одреден поим.

Морозова, руски сурдопедагог и психолог, ги дели гестовите во три групи:

1. Функционални гестови – се покажува како се врши една активност.

2. Описни или дескриптивни гестови – на очигледен начин се опишува предметот кој го означува гестот. Нивен повисок степен се *имитирачките* гестови, во кои се нагласува некој важен елемент на гестот.

3. Вештачки - договорени симболички гестови чие значење е јасно само доколку се користи во ист круг на луѓе, кои веќе се договориле за гестот на одредени поим. За да се разберат, ваквите гестови мора да бидат пропратени со орален говор.

Како темел на својата долгогодишна работа со глуви лица и врз направената анализа на повеќе знаковни речници, сурдопедагогот **Љ. Савиќ** класификацијата на знаковниот јазик ја прави на следниот начин:

1. Природни гестови – ги има кај сите глуви без разлика на нивното интелектуално ниво и во сите јазици во светот:

- *показни* – во присуство или отсуство на објектот;

- *цртачки* – кога со раката или прстите на едната или двете раце се црта одредена карактеристика на гестот според која може да се познае предметот;

- *имитирачки* – се имитира некоја активност или предмет.

2. Вештачки гестови – тие представуваат арбитрано договорени гестови во една средина за тоа како да сезначи еден предмет и мора да биде прифатен од страна на сите глуви во една држава. Ако не се прифатат ќе претставуваат само движења кои не се задолжителни и затоа се настојува во секоја држава да се унифицираат. Унифицирањето започнало во 1975 година во Париз кога Светската федерација на глуви ги усвоила првите 500 гестови и ги нарекла **ГЕСТУНО**.

2. НЕРВНИОТ СИСТЕМ КАКО ОСНОВА ЗА ЗНАКОВНИОТ ЈАЗИК

2.1. Како човековиот мозок го обработува јазикот

Една од повеќето мистерии кои постојат е како тоа нашиот мозок го разбира јазикот. Во 1861 Пол Брока, неврохирург од Франција вршел испитување на пациент кој имал необично оштетување на мозокот¹⁴. Кога тој го испитувал неговиот мозок, пронашол многу голема лезија на левиот долен фронтален дел на кортексот. По изведените испитувања го идентификувал центарот за јазик во долниот дел на фронталниот предел од левата хемисфера, познат како Брокова област. Ова била прва мозочна област која се поврзувала со специфична мозочна функција, т.е. **со јазикот**. Десет години подоцна Карл Вернике открил друг дел од мозокот кој е одговорен за разбирањето на јазикот, во долниот дел на темпоралниот предел на левата хемисфера. Луѓето кои имале лезија на оваа област можеле да зборуваат, но нивниот говор бил нејасен и неразбирлив. За сите карактеристики на јазикот (перцепција, разбирање, продукција) се одговорни посебни модули, кои се поврзани преку специфичен комплет на врски. Кога се слуша, информациите добиени преку аудиторен сигнал се обработуваат и се испраќаат до Верникеовата област. Спротивно, кога се чита, информацијата се добива преку визуелен сигнал до Верникеовата област. Кога некој збор ќе се слушне или прочита, Верникеовата област го препознава и точно го интерпретира во согласност со контекстот. Тој збор за да се изговори мора да се испрати информација од Брокината област, која го планира изговорот. Потоа таа информација се праќа до моторниот кортекс кој врши контрола на мускулите кои

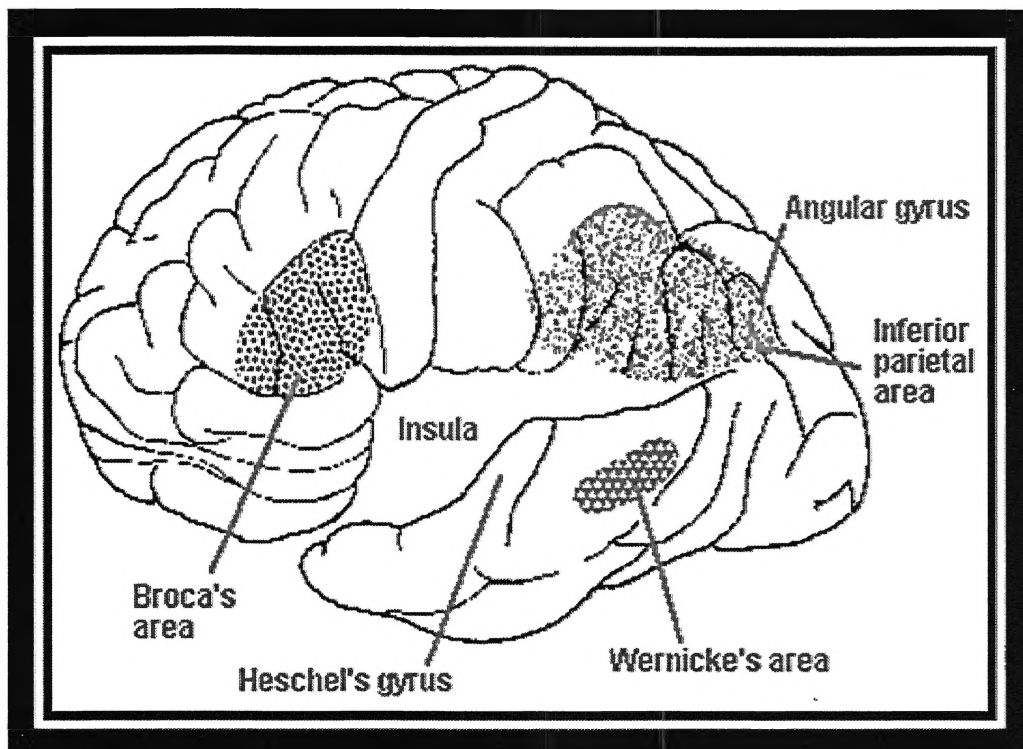
¹⁴ Dubuc B., Robert P., Paguet D., Daigen A. (2003) - *Speaking Without Broca's Area* - достапно на: <http://thebrain.mcgill.ca> – преземено на: 04.01.2013.

учествуваат во изговорот. Со ова се објаснуваат некои јазични нарушувања, како на пример Брокина или Верникеова афазија.

Со поделбата на мозокот на лева и на десна хемисфера, се прави карактеризација и тоа, левата се карактеризира како вербална (говорна), а десната како спацијална (просторна) хемисфера. *КАКО СЕ ИНТЕРПРЕТИРА ЗНАКОВНИОТ ЈАЗИК ВО МОЗОКОТ?* Една од можните хипотези е дека знаковниот јазик би требало да е поддржан од десната хемисфера бидејќи знаците се визуелно просторни сигнали¹⁵. Глувите луѓе со дезорганизирана продукција на знаци и со недостаток при разбирањето на знаците од други луѓе имале многу слични симптоми како луѓето кои слушале, а имале Верникеова афазија. Друго истражувано глуво лице имало тешкотии при продукцијата на знаците, односно при обликувањето и ориентацијата со рацете. Но ова не било проблем со моторната контрола затоа што при обид на копирање на некои цртежи немало никаков проблем. Освен проблемите со продукцијата, лицето немало проблем во јазичното разбирање. Ваквите симптоми биле слични со проблемите кои се јавуваат кај Брокина афазија. Со изведувањето на ваквите испитувања се открило дека и глувите лица кои имаат тешкотии во разбирањето имале оштетување на Верникеовата област, додека оние кои имале тешкотии во продукцијата на знаците имале оштетување на Брокината област. Се покажало дека левата хемисфера игра важна улога во поддржувањето на знаковниот јазик. Разни испитувања околу десната хемисфера на мозокот покажале дека ако глувите луѓе имаат оштетувања на таа страна, ќе имаат правилна продукција, граматика и разбирање на знаците, но нема да можат да нацртаат или да копираат одреден цртеж. Од сите испитувања се заклучило дека левата хемисфера е доминантна за знаковниот јазик, исто како што е и за говорот. Всушност, организацијата на мозокот за јазикот не зависи од начинот на кој јазикот се прима и продуцира. Земајќи ја активноста на двете хемисфери, може да

¹⁵ Јачова З., Вељановска – Ковачева О., Каровска А. (2011): *Разлики меѓу знаковните јазици*, Скопје – Круг, 16, 17.

се заклучи дека разбирањето на знаковниот јазик повеќе е билатерално отколку разбирањето на говорниот јазик. (слика бр.1.)

Слика бр. 1. Приказ на Брокина и Верникеова област и нивна поставеност во мозокот.

Визуелната – просторна информација (прикажувањето на знаковниот јазик) не е ограничена на определена област на мозокот, туку различни модули ги обработуваат визуелните влезни сигнали на различни начини. Визуелен сигнал кој носи друг вид на информација ќе биде преведен во формат погоден за спроведување на моторни команди за репродукција. Кај знаковниот и говорниот јазик ситуацијата е спротивна. Се разликуваат во своите влезни сигнали, но користат многу слична лингвистичка обработка (се разликуваат на периферна, а на повисоко ниво на обработка се слични). Периферната обработка на говорот е

во аудиторниот кортекс на двете хемисфери, а почетната обработка на знаците е во визуелниот кортекс. Потоа двата вида на сигнали се насочуваат кон централните лингвистички системи кои имаат заедничка невролошка организација.

2.2. Развојот на знаковните и говорните знаци

За да се разберат сложените односи меѓу јазикот и учењето, треба да се разгледа како децата го учат јазикот, што тоа тие учат и што им овозможува да комуницираат со другите¹⁶. За да се постигне ова мора да се направи разграничување меѓу очигледните разлики во јазикот кои се поврзани со модалитетот на комуникација и постојните разлики во течното говорење кај глувите деца. Разработена е разликата помеѓу говорниот јазик и знаковниот јазик, а што е најважно, направена е симплификација на практичните цели. Ретко кога е возможно едно глуво дете да е изложено единствено само на знаковен јазик или само на говорен јазик, без разлика дали родителите имаат таква намера. Јазичните способности на глуво дете кое користи знаковен јазик претставуваат едно најшироко и најпопуларно поле за истражување, но исто така и најсложено. На кој начин глувото дете ќе ја остварува својата комуникација со другите е во директна зависност од интеракцијата која постои дома помеѓу родителите на детето¹⁷. Ова значи дека односот родител - дете и средината во која живее детето се од клучна важност во развојот на јазичните способности на детето, како и на личноста и карактерот во целост. Ако образованието на детето се одвива во средина со говорен јазик, тоа сепак ќе го користи знаковниот јазик во комуникација со своите родители. Преминот на гестот во јазично комуницирање игра важна улога во комуникацијата и во самиот тек на животот, како за глувите така и за

¹⁶ Marschark M., Lang G. H., Albertini A. J. (2002): *Educating Deaf Students from Research to Practise*, New York – Oxford University Press , 89.

¹⁷ Zand H.D., Pierce J.K. (2011): *Resilience in Deaf Children*, New York – Springe 73.

поединците кои слушаат. Многу често родителите кои слушаат го употребуваат знаковниот јазик само кога комуницираат со своето дете, не сфаќајќи дека детето учи индиректно само преку гледање како другите комуницираат.

2. 2. 1. Прелингвистичка комуникација

Секое дете се раѓа со одреден потенцијал за учење на било кој човечки јазик, во зависност од тоа до кој имаат пристап. Не сите јазици, но сепак некои од нив ги имаат истите основни елементи¹⁸. Од раѓањето до 8 месеци баблингот се преобразува од вокални звуци до силабички комбинации, кои се под влијание на говорниот јазик кој детето го слуша. И глувите деца го искусуваат раниот баблинг кој е ист како и кај децата кои слушаат, но за разлика од нив, кај глувите деца по неколку месеци тој опаѓа во однос на фреквенцијата и разновидноста на гласовите кои се испуштаат. Дури и ако откривањето на оштетувањето на слухот е многу рано и детето добие соодветен слушен амплификатор, состојбата не се променува, процесот на развивање на јазикот од гугање до продукција на збор или знак е иста. Постојат два начина на гугање кај доенчињата кои можат да бидат поврзани со усвојување на јазикот. Едниот начин е директен претходник на јазикот, кој подоцна ќе се развие. Може да се каже дека бебињата преку гугањето вршат вежбање на органите кои подоцна ќе ги употребуваат за продукција на говор. Некои понови истражувања укажуваат на постоењето на т.н. „рачен баблинг“ кај децата кои се изложени на знаковен јазик. Сите мали деца ги движат своите раце и рамена. Родителите кои го употребуваат знаковниот јазик реагираат на ова движење како да е интернационална комуникација од страна на нивното дете, исто како што се однесуваат родителите на деца кои слушаат кон силабичниот баблинг на нивното дете. Гугањето на глувото дете со помош на рацете обезбедува мотивација и за детето и за родителот да се вклучат во

¹⁸ Marschark M. (1997): *Raising and Educating a Deaf Child*, New York – Oxford University Press 88.

разговор исто како со децата кои слушаат. Истражувањата во минатото тежнееле кон тоа да ја игнорираат улогата на гестот во развојот на јазикот. Сега се знае дека сите деца употребуваат гест и дека постои добро структуриран модел за гестовен развој, којшто продолжува да се развива и да се користи во комбинација заедно со јазикот во текот на целиот живот. Сите деца прават напредок во таканаречен ист двогестовен период. Гестовите се од особена важност во почетокот на социјалната интеракција меѓу возрасните и децата, и во таа интеракција се употребуваат гестови за да се пренесат сите свои желби и интереси. Така, сите глуви деца, вклучувајќи ги и оние кои немаат комуникација со знаковен јазик или имаат ограничен влез на информации на знаци и гестови, покажуваат спонтанa и редовна употреба на гестови со кои се комуницира.

2. 2. 2. Првите зборови и знаци

Идејата дека сите јазици се зборуваат, а поради тоа во својот состав имаат согласки и самогласки, е предизвикана од постоењето на знаковните јазици¹⁹. Поради разликата во модалитетот на гестовите и зборовите, преминот од прелингвистичка во лингвистичка комуникација е појасен во развојот на говорниот јазик, иако самиот прв збор повеќе се толкува како гласен гест отколку збор со лингвистичко значење. Гестовното посочување се јавува околу деветтиот месец и е независно или го поддржува говорот во текот на животот. Децата изложени на знаковен јазик на почетокот го користат посочувањето за да покажат на луѓе, предмети и места, како што прават сите деца. Повеќето набљудувања откриваат дека првите компоненти од знаковниот јазик кои се јавуваат со одредена точност се локациите проследени со знаковни движења, а потоа и правилна употреба на формите на дланките. Сепак, возраста на која глумите деца почнуваат да употребуваат знаци и зборови се разликува индивидуално. Најчесто веќе на 12 до

¹⁹ Malaia E., Ronnie B., Wilbur B. R. (2010): *Sign Language & Linguistics* 13:2, John Benjamin Publishing Company vol. IV, 156 pp. 183–199.

18 месеци започнуваат со посочување, укажуваат на објекти и локации, а по 18-от месец посочувањето кон луѓе се враќа, но е асимилирано од лингвистичките барања за користење на лични заменки на знаковен јазик и е рекатегоризирано како лингвистичка, а не како гестовна форма. Овие знаци, наречени протозборови, не се произведуваат секогаш според лингвистичките правила и имаат тенденција да изгледаат како вистински зборови. Некои истажувања покажуваат дека децата до две години кои користат знаковен јазик имаат поголем речник од децата кои го учат говорниот јазик, но оваа разлика е променлива. Времето за да се почне со употреба на знаковниот јазик е индивидуална и често е во зависност од родителите. Обично кога програмите дефинираат возраст или даваат друг индикатор, го прават тоа фокусирајќи се на точката кога детето ги развива потребните когнитивни или фазични способности за да разбере или возврати²⁰. Затоа можеме да кажеме дека колку порано започне со употребата на знаковниот јазик толку подоцна ќе почне да возвраќа. Се смета дека иконитоста на знаковниот јазик го олеснува начинот за негово совладување. Знаците можат да се појават во идентични форми и затоа тешко можат да се разликуваат. Од особена важност при почетокот на совладувањето на знаковниот јазик е нагласувањето дека оние знаци кои имаат иконична форма за возрасните, можеби нема да имаат за децата во зависност од средината во која растат. При почеток на комуникација со помош на знаковен јазик, најчесто е прашањето со која рака треба да се изведуваат знаците, односно која да биде главна, а која помошна рака. За комуникација со знаковен јазик се употребува доминантната рака²¹. Тоа е онаа рака која се употребува за пишување, јадење и изведување на сите секојдневни активности. За изведба на некои знаци, потребни се двете раце и тука не се разликува доминантна рака. Постојат три различни начини при формирањето на знаците: 1. Со една рака, 2. Со двете раце во симетрија, 3. Со двете раце во асиметрична позиција. Збогатувањето на речникот на децата е од особено значење за комуникацијата. Со тоа исто така се зголемува и детското

²⁰ Watson J. (2006) : *Baby Sign for Dummies*, Hoboken – Wiley Publishing, Inc., 18.

²¹ Duke I. (2009): *Learn Sign Language in a Hurry*, Avon – Adams Media, 2.

искуство и развојот на мислењето кое се обликува во комуникацијата со знаковниот јазик. Развојот на речникот кај глувите лица е во пропорционална зависност од интелигенцијата, средината, возраста и искуството на детето²².

2. 2. 3. Усвојување на граматиката

Кога луѓето мислат на граматика, најчесто мислат на граматички точно формирани реченици²³. Граматиката всушност има поширока дефиниција, а тоа е проучување на правилата со кои се регулира употребата на јазикот. Во себе како говорните така и знаковните јазици поседуваат соодветна структура, логика и следат правила при создавањето на знаци, зборови и реченици (минато, сегашно, идно време, распоред на зборови)²⁴ со одредени отстапки. Според одредените правила, знаците и зборовите почнуваат да се комбинираат на приближно иста возраст. Типолошката литература за распоредот на основите зборови се потпира на основните компоненти: предмет, објект и глагол. Кај глувите деца учењето на јазикот генерално не го следи нормалниот тек во повеќето области на морфологијата, синтаксата и прагматиката, особено ако развојот на јазикот е задоцнет. Зборовните комбинации од два лексички знака се јавуваат подоцна, на околу 16 – 18 месечна возраст, што е типично за децата кои слушаат и го учат говорниот јазик. И за едните и за другите, видовите значења изразени во детските најрани зборовни комбинации вклучуваат постоење, акција и локациски концепти²⁵. Фацијална експресија на граматичките функции им служи за одредени синтаксички структури како негација, прашања, односно знаците потпомогнати со

²² Kovačević T. R. (2005): *Razvijanje i bogaćenje rečnika kod dece oštećenog sluha na osnovnoškolskom uzrastu*, Beogradska defektološka škola - br. 3, str. 1-16.

²³ Mulrooney K. (2010): *American Sign Language Demystified*, New York – The McGraw – Hill Companies Inc 32.

²⁴ Lewis K., Henderson R. (1997): *Sign Language Made Simple*, New York – Made Simple Book, 6.

²⁵ Јачова З., Вељановска – Ковачева О., Каровска А. (2011): *Разлики меѓу знаковните јазици*, Скопје – Круг 21.

соодветната фацијална експресија ја објаснуваат соодветната граматичка категорија на знакот²⁶. Децата треба да прават разлика на афективната и граматичката употреба на фацијална експресија, да научат кои фацијални однесувања соодветствуваат на дадената структура и да ги научат правилата за времето кога треба да се манифестира фацијалното однесување. Децата рано почнуваат со употреба на фацијалната експресија, а на возраст од 18 – 20 месеци ја употребуваат во рамките на користењето на знаците. Многубројни синтаксички структури вклучуваат задолжителни немануелни однесувања и усвојувањето е различно во зависност од сложеноста. На 20 месеци се јавуваат обиди за употреба на мануелен знак со немануелно однесување, но тие не се во ист временски период. На 27 месеци се забележува првата точно временски изведена немануелна експресија со знак.

Искажувањето на временскиот период на дејствувањето на глаголите исто така е битно да се нагласи дека не изостанува. Именките и глаголите можат да бидат поврзани на два начина: семантички и формациски²⁷. Оние глаголи кои се семантички поврзани со именките не треба да се поврзуваат и формациски, и обратно. Во знаковниот јазик постојат глаголи кои можат да се поврзат и на двата начини. Заради отсуството на префикси суфикси и слични претставки и наставки кои се употребуваат во говорниот јазик, не значи дека во знаковниот јазик нема да постои минато или идно време. Временската разлика на дејствијата во знаковниот јазик се формира со помош на таканаречена временска линија²⁸, која се протега зад рамото (укажува на дејствие во минатото) или пред него, што укажува на дејствие кое би се случувало во иднината. Истото ова се однесува и на бројноста. Тоа најчесто се прави со повеќекратно повторување на знакот во просторот во кој

²⁶ Cokely D., Baker – Shenk C. (1991): *ASL Students Green Book 1-9*, Washington – Gallaudet University Press 13.

²⁷ Hunger B. (2006): *Investigating Understudied Sign Languages - Croatian SL and Austrian SL, with comparison to American SL*. Sign Language & Linguistics Special issue 9:1/2, John Benjamin Publishing Company, v. 256 pp. 71–94.

²⁸ Shenk – Baker C., Cokely D. (1991): *ASL Green Book, A Students Text Units 10 – 18*, Washington – Gallaudet University Press 33.

се изведува или на различна локација²⁹. Во однос на прашалните зборови, фацијалната експресија најчесто е показателот дека се поставува одредено прашање, а тој показател најчесто се веѓите³⁰.

Во поглед на јазикот, вообичаено децата минуваат низ слични форми на развој, со оформена синтакса и морфологија пред поаѓање на училиште, иако развојот на целосната употреба на говорните структури нема да биде целосно оформена до крајот на првите години во основно училиште.

3. УЧЕЊЕ НА ЗНАКОВНИОТ ЈАЗИК

Зборовите не се доволни во почетокот, кога таму е цел свет кој треба да се истражува и да им се дадат имиња на нештата³¹. Тотална комуникација е онаа што се брои и што и треба на комуникацијата за таа да дојде до формат кој е соодветен за ситуацијата. Знаковниот јазик претставува визуелен јазик и најдобриот начин за негово учење е да се види како изгледа самиот начин на комуникација со него³². Изразот на лицето, контактот со очите, говорот на телото, гестот, моделот на усните, знаците и гласот играат витална улога за остварување на комуникацијата. Кога се започнува учењето на еден знаковен јазик, првото нешто кое што треба да се напомене е дека знаковниот јазик е јазик на телото, наменет за очите³³.

²⁹ Shenk – Bake C., Cokely D. (1991): *ASL Green Book, A Students Text Units 19 – 127*, Washington – Gallaudet University Press, 122.

³⁰ Fant L., Fant B. B. (2009) : *Perfect phrases in American Sign Language for Beginners*, New York – McGraw Hill, 1.

³¹ Froude J. (2003): *Making Sense in Sign – A Lifeline for a Deaf Child*, Clevedon – Multilingual Matters Ltd, 24.

³² Hollis S. (2011): *Sign Language for Beginners – Discover the Art of Sign Language*, Bristol – Print Smarter, 17.

³³ Shenk – Bake C., Cokely D. (1991): *ASL Teachers Green Book, A Teachers’s resource text o curriculum, methods, and evaluation*, Washington – Gallaudet University Press, 41.

Во сите земји и култури детето кое учи еден јазик, го учи оној модел на јазик кој го употребуваат во неговата средина³⁴ (без разлика дали е знаковен или говорен јазик). Учењето на знаковниот јазик се одвива по истите принципи и правила како и учењето на некој странски јазик. Пресудна улога во тоа на кој начин ќе го научат знаковниот јазик и за степенот на социјализација и неговата употребата играат родителите на детето, без разлика дали станува збор за глуви или родители кои слушаат. Глувото дете се социјализира со помош на научениот знаковен јазик кој го употребува во комуникација со околината³⁵. Како прва значајна личност за знаковниот јазик се смета Томас Галаудет, кој го пренел знаковниот јазик од Франција во Америка и како таков го имаме и ден-денес³⁶. Знаковниот јазик глувите лица го учат со помош која ја добиваат од стана на таканаречени преведувачи, но постојат и други помошни средства за учење³⁷, како речници, знаковни записи, печати и дактилолошки азбуки.

Знаковните речници се основно дидактичко средство за учење и вежбање на гестовите, а се појавуваат паралелно со формирањето на образованието за глуви лица. Тие не претставуваат само збирка на гестови кои се универзални за сите јазици³⁸. Знаковните речници можат да бидат :

1. **илустративни знаковни речници** – сите оние во кои гестот е прикажан преку цртеж, во кој движењето на раката е посебно нагласен.
2. **речници со фотографирани гестовни знаци** – овие речници се најбројни. Со фотографијата е опфатен битен момент во формирањето на гестот (положба на

³⁴ Voltera V., Erting J. C. (1994): *From gesture to Language in hearing and deaf children*, Washington - Gallaudet University press, 165.

³⁵ Lane H., Pilard C. R., Hedberg U. (2011): *The People of the Eye – Deaf Ethnicity and Ancestry*, New York – Oxford University Press 49.

³⁶ Brook L. (1998) - *A History of Sign Language* – достапно на:
<http://linguistics.bvu.edu/classes/ling450ch/reports/sign-language.html>, преземено на: 23.09.2012

³⁷ Pribanić Lj. (2006): *Sign language and Deaf education*, Zagreb - University of Zagreb, 233.

³⁸ Spence – Sutton R. (2005): *Analyzing Sign Language Poetry*, Hampshire – Antony Rowe Ltd, 1.

дланка, изглед на лице), чие движење е обележано со условни знаци на движење на раката, а под сликата е дадено името на гестот. Во некои од нив опишано е и движењето, со што се приближуваат кон текстуалните речници.

Со учењето на знаковниот јазик и запознавање на популацијата со оваа проблематика се вложуваат напори за целосно вклучување на глувите лица во секојдневната комуникација (повторување на пораки, преформулација на кажаното и сл.)³⁹. Ова значи дека знаковните јазици речиси секогаш се во контакт со разговорните јазици⁴⁰. Ваквиот социолингвистички факт заедно со статусот на знаковните јазици како јазици на малцинството, води до значително влијание на разговорниот јазик врз знаковниот јазик на корисниците. Ова влијание најчесто може да се забележи во употребата на таканаречени зборовни слики. Кога изговорот е задолжителен или единствен дел од знакот, не може секогаш да се направи негова дистинкција, па поради тоа тој преминува во таканаречен спореден елемент, односно станува дел од знакот во целина бидејќи употребен сам по себе како знак може да доведе до кодовно мешање, којшто не е дел од знаковниот јазик. Друг фактор за компликација на разбирањето на знаковниот јазик е двојазичноста на повеќето глуви презентери. Важно е да се разбере фактот дека повеќето глуви деца кои се обидуваат да го научат знаковниот јазик, исто така се изложени и на разговорен јазик. Во првата година од животот разговорниот јазик е суштински дел од целосниот јазичен влез даден на самото дете. Различните комуникациски стратегии и методи кои се користат најчесто од родители кои слушаат, создаваат комуникациски тензии кај детето, што може да предизвика проблеми во развојот на идентитетот на самото дете⁴¹. Учењето на знаковниот јазик од страна на глувите деца поради ова претходно изнесување станува дел од билингвалниот процес на учење на знаковниот јазик. Глувите деца

³⁹ Middleton A. (2010): *Working with Deaf People – a Handbook for Healthcare Professionals*, New York - Cambridge University Press, 88.

⁴⁰ Baker A., Wall B. (2008): *Sign Language Acquisition*, Amsterdam/Philadelphia – John Benjamin Publishing Company, 19.

⁴¹ Metzger M. (2000): *Bilingualism and Identity in Deaf Communities*, Washington – Gallaudet University Press, 222.

во една таква билингвална ситуација многу често продуцираат исказ во кој и двете, и мануелниот и говорниот дел, се употребуваат спонтано. Знаковните лингвисти, независно дали станува збор за возрасен или за дете, мора да дефинираат кои мануелни или немануелни сигнали се лингвистички, а кои не се во знаковниот јазик кој се изучува. Сите движења со рацете или фацијални експресији не претставуваат дел од знаковниот јазик. Пред да се започне од подучување на знаковниот јазик, презентерот мора да биде запознаен со лингвистичките елементи на јазикот кој возрасните го употребуваат. Претшколската возраст е возраст на која се јавуваат првите знаци, едносложни поими и едносложни реченици⁴². Најчесто се смета дека нивната појава е резултат на секојдневните игри на детето. Презентерот е тој што ја води играта на детето и внимателно ги презентира лингвистичките елементи. Друго нешто што е од особена важност при учењето на знаковниот јазик, покрај знаењето на лингвистичките елементи, е способноста за запазувањето на начинот на продукција на знаците⁴³, бидејќи секој поединец што комуницира со помош на знаковен јазик, комуницира со различна брзина. Лингвистичките истражувања на знаковниот јазик се спроведуваат за да се укаже на фактот дека знаковниот јазик е реален природен јазик⁴⁴. Доколку јазикот кој го зборуваат возрасните не е адекватно или доволно објаснет, мора да се донесе одлука кој критериум ќе биде употребен за да се детерминира лингвистичкиот статус на сигналот. Многу е важно да се знае кога сигналот кој го произвело детето има реален лингвистички статус, односно претставува симболичен облик кој во текот на неколку контексти се однесува на повеќе од еден објект. При учењето на знаковниот јазик исто така треба да се води сметка на кој начин се изведува учењето. Доколку тоа е преку толкувачот, јазичната перспектива на толкување е во директна зависност од

⁴² Kovačević T., Isaković Lj., Dimić N. D. (2010): *Deficitarnost u znakovnom jeziku i govornom izrazu kod gluve i nagluve dece predškolskog uzrasta* - Beogradska defektološka škola, br. 1, str. 23-38.

⁴³ Boles W. D., Sweeney M. J. (2008): *Picture yourself Learning ASL*, Boston – Course Technology – Cengage Learning, 6.

⁴⁴ Pribanić Lj. (2006): *Sign Language and Linguistic*, Amsterdam – John Benjamin Publishing Company, 234.

јазичните способности на толкувачот на во односот на двата јазика⁴⁵ (и говорниот и знаковниот) и примената на тоа знаење.

4. ДАКТИЛОЛОГИЈА

Кај лицата кои имаат тешко оштетување на слухот и кај оние кои се глуви, во целост се јавува проблем од видот на разбирање на вербалната комуникација. Во не така далечно минато, родителите биле советувани да не им дозволуваат на децата да користат знаци или гестови поради можноста да се намали способноста за читање од уста.⁴⁶ Овој проблем доведува до неопходноста за барање на соодветни начини и методи за учење на комуницирање на слушно оштетените лица. Покрај комуницирањето по пат на гестикација, читање говор од уста, знаковен говор, слушно оштетените лица за комуникација со средината можат да употребуваат и прстна азбука или дактилологија.

Гестикацијата и дактилологијата меѓу себе се разликуваат како по својата форма, така и по својата суштина. Дактилологијата може да се примени само под одредени услови и затоа е потребно да се разграничат значењата на овие два поими. Хамфрис и Мек Дугал (Humphries, Mac Dougall, 2000) дактилологијата ја дефинираат како билингвална едукација.⁴⁷ **Дактилологијата или прстната азбука е специфична форма на говорна комуникација која се состои од**

⁴⁵ Napier J., Baker R. (2004): *Sign Language Interpreting: The Relationship between Metalinguistic Awareness and the Production of Interpreting Omissions*. *Sign Language Studies*, Herriot Watt University, Vol 4, Number 4: pp. 369 – 393.

⁴⁶ Smith C. (1996) - *The History of British Sign Language* – достапно на: <http://www.deafsign.com/ds/index.cfm?scn=article&articleid=48>, преземено на: 20.09.2012.

⁴⁷ Schulmeister R., Reinitzer H. (2002): *Progres in Sign language Research. In honor of Siegmund Prillwitz*, Hamburg – Signum, 42.

арбитранно договорени положби и движења на прстите на едната или двете раце, со што се претставуваат буквите на едно писмо – азбука.⁴⁸

Според ова, дактилологијата е превод на гласовите од усниот говор на визуелен (оптички) начин. Ако визуелната претстава за гласот се покажува со една рака се нарекува **дактилема**, а доколку визуелната претстава за гласот се добива со помош на двете раце, таквиот приказ на буквите се нарекува **хирологија**.

За разлика од дактилологијата, со гестовите се прикажува зборот – поимот во целост и затоа ги има во неограничен број. Од тука може да се заклучи дека бројот на графеми во една азбука соодветствува со бројот на дактилеми во знаковниот јазик од кој таа азбука потекнува.

За разлика од гестовите кои можат да ги употребуваат сите, со помош на дактилологија можат да се разберат само образованите глуви, кои го знаат говорот и знаат да пишуваат и читаат. Необразованите слушно оштетени лица не се во можност да комуницираат на овој начин бидејќи не го знаат зборот за поимот. **Дактилологијата во својата основа има збор, а гестот во својата основа има поим.⁷**

Речиси во сите знаковни јазици дактилологијата е најмалку истражена. Овој недостаток може да се препише на фактот дека дактилологијата не е во функција на знаковниот јазик⁴⁹. Како што знаците се формираат, дактилологијата сè повеќе се избегнува како начин за осознавање на структурата на знаците. Може да се каже дека дактилологијата претставува изведен секундарен систем од гестови, која како темел го користи говорниот јазик. Во говорниот јазик артикулаторните органи се комбинираат едни со други за да произведат одреден звук. Тој звук само по себе нема значење. Групирани на посебен начин, формираат збор кој во соодветниот јазик има одредено значење. Истото ова правило важи и за

⁴⁸ Saviћ Lj. (2002): *Neverbalna komunikacija gluvih I njena interpretacija*, Beograd – Prosveta, 165.

⁴⁹ Lukas C. (2002): *Turn Talking Fingerspelling and Contact in Signed Language*, Washington – Gallaudet University Press, 4.

знаковниот јазик. Стоуки, создава свој фонолошки систем на нотација, според кој со групирање на трите делови од неговиот систем се добива соодветен знак. Соработниците на Стоуки, Лидл и Џонс (1989), создаваат систем и според толкувањата на тој систем знаците во знаковните јазици се составени од сегменти на мирување (М) и сегменти на движење (Д), кои се продуцираат во секвенци. Мирувањето се дефинирало како време во кое сите аспекти на знакот се стабилни. Движењето се дефинирало како време во кое сите аспекти се во премин. Движењата и мирувањата кај знаците се исто што и согласките и самогласките кај говорниот јазик. Во било кое движење или мирување се содржи информација за локацијата, немануелните сигнали, форма на раката и ориентацијата, кои во комбинација ги даваат „артикулаторните“ карактеристики на знакот. Ваквата нова перспектива покажува дека дактилологијата е дел од секој знаковен јазик. Дактилолошки формиран знак ги има истите фонолошки карактеристики како секој знак. Преку анализирањето на дактилологијата на еден јазик се добиваат информации за самиот тој јазик. Дактилемата или поточно формата на раката соодветствува со пишаниот симбол за таа дактилема. Иако имаат потекло од говорниот јазик, дактилемите не претставуваат пишани букви. Важно е да се нагласи дека лицата кои комуницираат со помош на знаковниот јазик многу често употребуваат дактилологија.

Битно е да се нагласи дека во една држава покрај сличностите, постојат и разлики во знаковниот јазик во одредени региони, па кога споредуваме знаковни јазици, не треба да очекуваме дека сличностите меѓу нив не би биле големи.⁵⁰

⁵⁰ Milijanović Z. (2012) - *Znakovni jezik* – достапно на: http://www.atszi.org.rs/znakovni_jezik.php, преземено на: 20.12.2012.

5. КЛАСИФИКАЦИЈА НА ЛОКАЦИСКИТЕ КАТЕГОРИИ СПОРЕД СТОУКИ (Stokoe)

Во педесеттите години на дваесеттиот век сè уште не можело да се дефинира што всушност претставува знаковниот јазик. Ни самите слушно оштетени лица не знаеле што е тој, иако го употребувале. Знаковните јазици се развивале напредно во целиот свет со заедниците на глувите луѓе. Еден од многуте знаковни јазици низ светот е и Американскиот знаковен јазик ASL. Очигледно е дека ASL и другите знаковни јазици се разликуваат од вокално создадените јазици според начинот на кој нивните зборови се продуцираат и примаат. Знаците – зборови во знаковниот јазик се создаваат со движења на рацете, дланките, торзото, лицето и главата формирајќи сигнали, кои визуелно се перцепираат. Во рамките на еден новооткриен фоноцентричен систем од страна на Стоуки е дадено објаснување дека знаковните јазици се опфатени со сите јазични својства на говорните јазици, со што се наметнува потребата за редефинирање на јазикот⁵¹. Зачетоците на ASL се тесно поврзани со Вилијам Стоуки (William Stokoe). Тој претставува првиот просветител на глувите лица затоа што во 1955 како помошник професор на англискиот оддел на Gallaudet College по тринеделна обука на одреден знаковен јазик на слушно оштетените деца предавањата им ги пренесувал како по орален така и со знаковен јазик. Неговото дело е од круцијално значење за промената на перцепцијата на знаковниот јазик.⁵² Класификацијата според Стоуки (Stokoe) е првата фонолошка класификација која се користи за знаковни јазици и првата нејзина намена е формирана за бележење и објаснување на знаците во американскиот знаковен јазик (ASL). Откако увидел дека неговите истражувања на ASL можат да имаат

⁵¹ Bauman I. H-D., Nelson. J., Rose M. H. (2006) : *Signing the Body Poetic – Essays on ASL Literature*, Los Angeles – University of California Press – Berkley, 3.

⁵² Kaufmann F. (2008). - *William Stokoe* - достапно на:
http://www.newworldencyclopedia.org/entry/William_Stokoe - преземено на: 23. 03. 2012.

поголемо значење, покрај развојот на комплексните лингвистички студии, давал поддршка и објаснување за реформите во едукацијата на глувата популација⁵³. Покажал дека голем број на знаци содржат многу повеќе отколку само активност на рацете. Ова значи дека со самата изведба на одреден знак не треба само да се има точна поставеност на рацете туку треба да се вклучат други делови од телото и правилна поставеност на лицето – користење на немануелни сигнали. Терминот немануелни сигнали се однесува на сите движења кои не ги прават рацете. Самата класификација вклучува бележење со помош на латинични букви и бројки кои го претставуваат начинот на запишување на еден индивидуален знак, форми на знаци што ги имаат во прстната/мануелна азбука и иконични знаци за опишувањето на позицијата, движењето и ориентацијата на рацете. За првпат е објавена во *Речник на американскиот знаковен јазик за лингвистички принципи*, во 1960 година. Во овој речник знаците се наредени по азбучен ред, според оваа класификација, наместо да се наредени според нивните англиски гласови како и во другите речници за знаковен јазик. ASL нотирани според Стоуки се бележи на следниов начин:

- ✓ TAB – позиција на знакот во просторот каде се лоцира активност (**tabulation**)
- ✓ DEZ – облик на раката или рацете при продукција на знакот (**designation**)
- ✓ SIG – движење или движења кои се прават при продукција на знакот (**signation**)

Основна формула за знаковна транскрипција претставена од Стоуки е TD^S , која може да се прочита како TAB DEZ sig ⁵⁴.

⁵³ Armstrong F. D., Karchmer A. M., Van Cleve V. J. (2002): *The Study of Signed Languages*, Washington – Gallaudet University Press, 16.

⁵⁴ Brennan M., Colville D. M., Lawson K. L. (1984): *Words in hand*, Wiltshire – Cromwell Press, 3.

Во согласност со оваа формула, во секоја транскрипција прво се означува позицијата на знакот (TAB), следниот симбол ја означува поставеноста на рацете (DEZ), а третиот симбол ги означува видовите движења. Со транскрипцијата се започнува лингвистичката анализа на самиот знак⁵⁵. Транскрипцијата во знаковниот јазик не е различна од транскрипцијата на податоците од било кој друг јазик. Сепак, транскрипцијата не е првиот сет на избор при обработката на податоци, најпрво треба да се соберат тие податоци. Секоја транскрипција треба да се заснова на потребата за развојна анализа на знаците, со внимание кон значењето и разговорната интеракција. Признавањето на знаковниот јазик како јазик е направено кога е направена транскрипцијата на знаците и е создаден системот за нотација на Стоуки. Стоуки се обидел и локациите кои не се дистинктивни да ги групира во фонетски категории. Создаде листа на 12 различни локации.

Листа на локации според Стоуки:

0. неутрален простор – рацете се движат спротивно со сите места подолу;
1. лице, цела глава;
2. чело, веѓа, горен дел од лицето;
3. очи и нос, среден дел од лицето;
4. брада, долен дел од лицето;
5. образ, слепоочница, уво;
6. врат;
7. труп, тело од рамења до бедра;
8. надлактица;
9. лакт и подлактица;

⁵⁵ Morgan G., Woll B. (2002): *Directions in Sign Language Acquisition*, Philadelphia – John Benjamin Publishing, 55.

10. зглоб, рака во позиција на супинација;

11. зглоб, рака во пронација.

Со текот на времето се покажало дека дактилологијата и гестикулацијата се две посебни сурдолошки дисциплини кои се обработени од лингвистички, социолошки, педагошки и психолошки аспект и кои прераснуваат во посебна наука – семиотика (лингвистичка теорија на знакови и симболи со назнака за нивната комуникативна функција).

Подоцна класификацијата според Стоуки е адаптирана и за другите знаковни јазици, како македонскиот и српскиот.

6. ФОРМИ НА РАКА

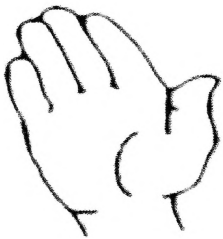
Од сето претходно изнесено веќе е јасно дека рацете се главниот дел во комуникацијата со знаковниот јазик. Формата на раката всушност го вклучува обликот на раката за време на артикулација на знакот или гестот⁵⁶. Знакот е гест кој врши пренесување на концептот. Секој знак е направен со одредена конфигурација на раката или форма на раката, сместени во различни локации на или во близина на телото на толкувачот. Ако се промени формата на раката, движењето или локацијата, ќе се промени и значењето на знакот⁵⁷. Раката која што се движи, е доминантна рака, а другата се нарекува пасивна рака. Согласно со нотацијата на Стоуки во знаковниот јазик, поточно во ASL и BSL, постојат одредени основни форми на раката. Во прилог се сликите на формите на раце и

⁵⁶ Brentari D. (2011): *Companion to Phonology*, New York, Wiley – Blackwells, 22.

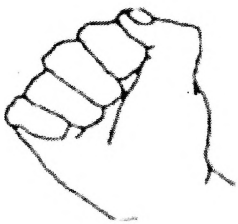
⁵⁷ Trennat A. R., Brown G. M. (1998): *The American Sign Language Hand shape Dictionary*, Washington, Gallaudet University Press 11.

во двата знаковни јазика. Според нив се прави анализата на знаците кај нас и во Србија исто така. Сликите кои се прикажани ги даваат формите на раце според кои се разработуваат знаците во знаковните јазици.

ASL

рамна рака

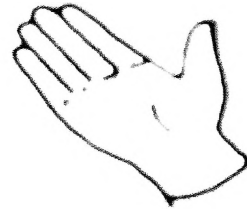

затворена рака

свиткана

BSL

рамна рака

затворена рака

свиткана

ASL

свиткана „B“

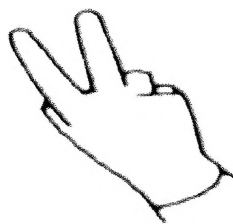

свиткана „5“

свиткана (канџа) „3“

BSL

„B“ рака

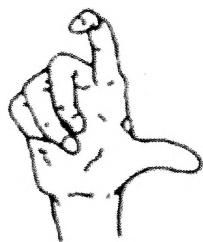

свиткана „5“

„M“ рака

ASL

свиткана „Л“

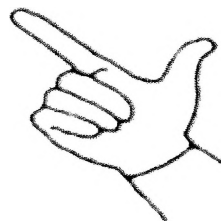

„С“ рака

Рамно „О“

BSL

рамна „Л“

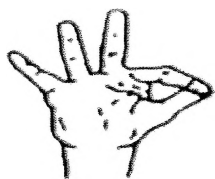

„С“ рака

पूर्ण „О“

ASL

„Ф“ рака

„1“ рака

„8“ рака

модифицирано „X“

BSL

„H“ рака

отворена рамна рака

собрана рака

ирска „Т“ рака

ASL

„Y“ рака

BSL

„Y“ рака

7. МАКЕДОНСКИ ЗНАКОВЕН ЈАЗИК

Македонскиот знаковен јазик е систем на јазик наменет за комуникација на глувите и наглувите лица во нашата земја⁵⁸. Јазикот е заснован на гестикулации како основни елементи на комуникација, со развиена знаковна азбука. Тој јазичен систем е природен систем на комуникација и може да се стави на исто рамниште со вербалната комуникација. Говорот со знаковен јазик претставува намерно, свесно изразување на внатрешната состојба или секој вид на изразување на мисли со една единствена цел: ***Корисниците на знаковниот јазик меѓусебно да се разберат преку специфично изграден јазичен систем на движења и поставеност на рацете.*** Овој јазик е систем на договорени движења на делови на телото. Основно средство за комуникација со знаковен јазик е раката, нејзината поставеност, движење, позиција и ориентација. Сите овие елементи се важни при пренесување на замислената мисла на соговорникот. Покрај рацете, за

⁵⁸ Allen C., Walters S., Emerson S. (2007): *Balkan Survey Report*, Helsinki - Turning Point / Cosmoprint, 65.

искажување на мисли опстојуваат движења на главата, фацијална експресија, движење на устата и движење на телото.

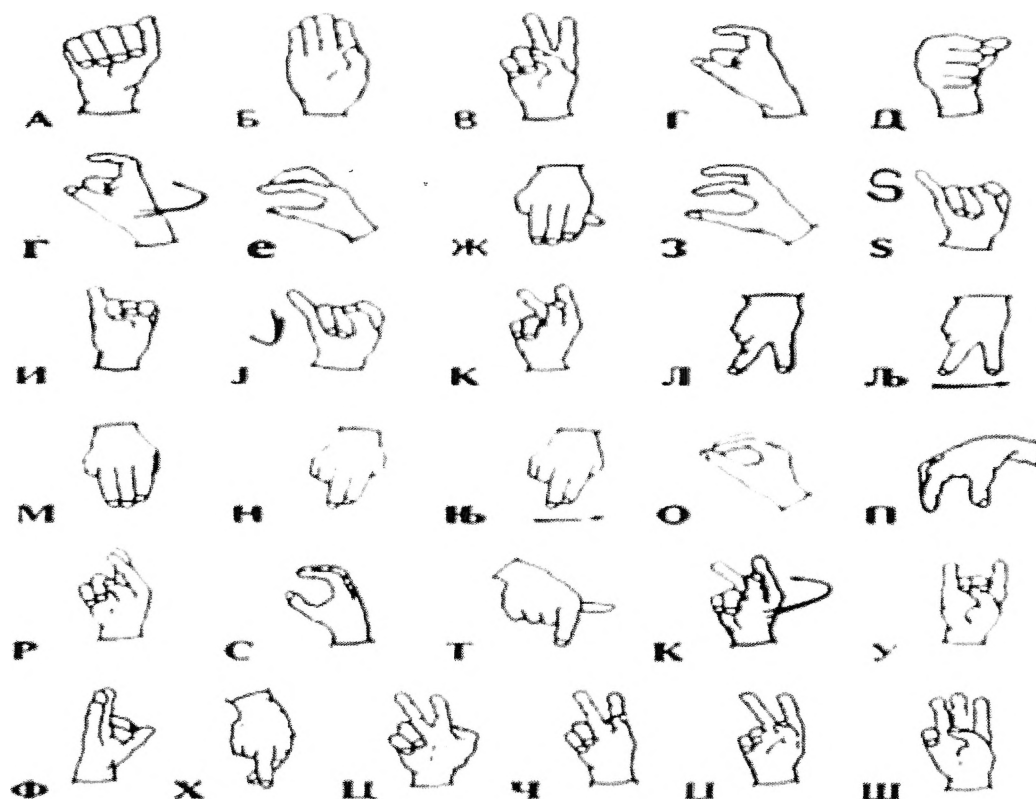
Знаковниот јазик во Македонија има специјална законска заштита, „Законот за употреба на знаковниот јазик“, донесен на 21 август 2009 година и истиот бил објавен во *Службениот весник на Република Македонија*. Со самиот закон се „уредува правото на употреба на знаковниот јазик, правото на глувите лица на знаковен јазик, изучување на знаковниот јазик, толкување на знаковниот јазик, задачите на Националниот сојуз на глуви и наглуви на Македонија, финансирањето на Сојузот, остварувањето на правата на лицата и прекршочните санкции (види прилог бр. 1). Сојузот на глуви лица може да се дефинира како група на глуви и наглуви лица кои имаат исти заеднички цели и ги делат одговорностите едни со други⁵⁹. Како и секоја друга заедница во Сојузот на глуви лица се употребува единствен начин на комуникација – знаковен јазик и има своја единствена култура, а членството е ограничено со одредени граници и услови. Членството не се постигнува со тоа што лицето ќе биде родено глуво, но му се припишуваат некои од критериумите што треба да се исполнат. Постојат четири критериуми кои се земаат во обзир при пристапувањето во Сојузот на глувите лица (аудиолошки, јазичен, социјален и политички), се идентификуваат и пет фактори кои се сметаат како детерминирачки за Сојузот на глуви лица (демографија, отуѓување, припадност, образование, социјално опкружување). Во создавањето на еден Сојуз за глуви лица може да се каже дека постојат две сили: првата ги одделува глувите лица кои употребуваат знаковен јазик далеку од расправата на мнозинството и втората ги зближува глувите и наглуви лица едни кон други поради заедничкото искуство и припадност во заедницата. Во Сојузот можат да се приклучат и лица кои слушаат и кои ги поддржуваат целите и активностите на глувите лица и нивната употреба на знаковниот јазик во секојдневната комуникација. Здружениот Сојуз води кон заеднички начин на

⁵⁹ Moores F.D., Martin S.D. (2006): *Deaf Learners, Developments in Curriculum and Instructions*, Washington – Gallaudet University Press, 116.

размислување и изведување на работите. Тоа се нарекува развој на културата и идентитетот на глумите лица.

Сојузот за глуви и наглуви во Република Македонија бил формиран 1948 година, со седиште во Скопје. Тој е рамноправен член во Светската федерација на глуви. Моменталната бројка на членови во Сојузот е 6000 членови. Финансирањето на Сојузот е од страна на Македонската лотарија и Владата. Создаваат многу предлог-проекти, но ретко кој од нив да постигне успех поради недостатокот на финансии. Преку Сојузот глумите лица ги остваруваат своите права на образование, пристап до медиумите, спортски активности и сл.

Македонската знаковна азбука може да биде изведена со една или со две раце (слика 2 и 3).

Слика 2. Еднорачна азбука на македонскиот знаковен јазик

ДВОРАЧНА АЗБУКА

Слика 3. Дворачна азбука на македонскиот знаковен јазик

Точната бројка на корисници на овој јазик не е сосема позната, но се проценува дека е над 6.000 лица. Знаковните речници како основно дидактичко средство се појавуваат како неминовност во совладувањето на гестовите паралелно со развојот на образованието за глуви лица. Тргувајќи од фактот дека говорот е научено однесување, знаковниот речник има за задача да го збогати,

разубави изразот на глувиот човек, така што ќе го ослободи од статично набројување на поимите и нивното значење. Структурата на речникот е опфатена во 23 области, со што се разработени говорните модели од секојдневната ситуација и животна практика, во која секое глуво лице може да се најде⁶⁰. Издаден е 1999 година и во себе содржи 1443 знаци. Секој збор од речникот е предаден преку фотографија со гест и во писмена форма, во директно, а не во преносно значење, но не се презентирани синонимните, како и моделите на фрази со кои зборот се објаснува, односно секој поим се става во функција на секојдневното говорно општење. Иако во создавањето на овој речник беа вклучени експерти од Институтот за дефектологија, поради недостатокот на стручност во оваа област не е дадено мислење од лингвист за знаковен јазик. Во создавањето на речникот, покрај експертите учествуваат и две глуви лица. Секој град од државата беше посетен за да се добие мислење од глумите лица за тоа кои знаци да бидат застапени во речникот. Знаците во речникот се во црно-бело издание, слики на главата и торзото. Се употребуваат и стрелки со кои се објаснува какво е движењето на рацете и во која насока.

Со оглед на фактот дека активно се употребува македонскиот знаковен јазик кај глумата популација, се очекува дека ќе постојат образовни институции каде што глумите деца ќе можат да го стекнат своето образование. За глумите деца во Р. Македонија со закон обезбедено образование е до посетувањето на средно училиште, односно до 18 години. Постојат три главни образовни установи во Македонија. Центарот за образование на глуви деца од предучилишна возраст се наоѓа со седиште во Скопје и има строго оралистички пристап. Основното училиште е со седиште во Битола и во склопот на училиштето постои интернат за сместување на учениците. Бројот на глуви деца кои го посетуваат тоа училиште брои 80. Бројот на глуви лица кои посетуваат средно училиште во Скопје е околу 50 и тие како метод за комуникација покрај знаковниот јазик, употребуваат и тотална комуникација. Таму образованието е фокусирано на стручно

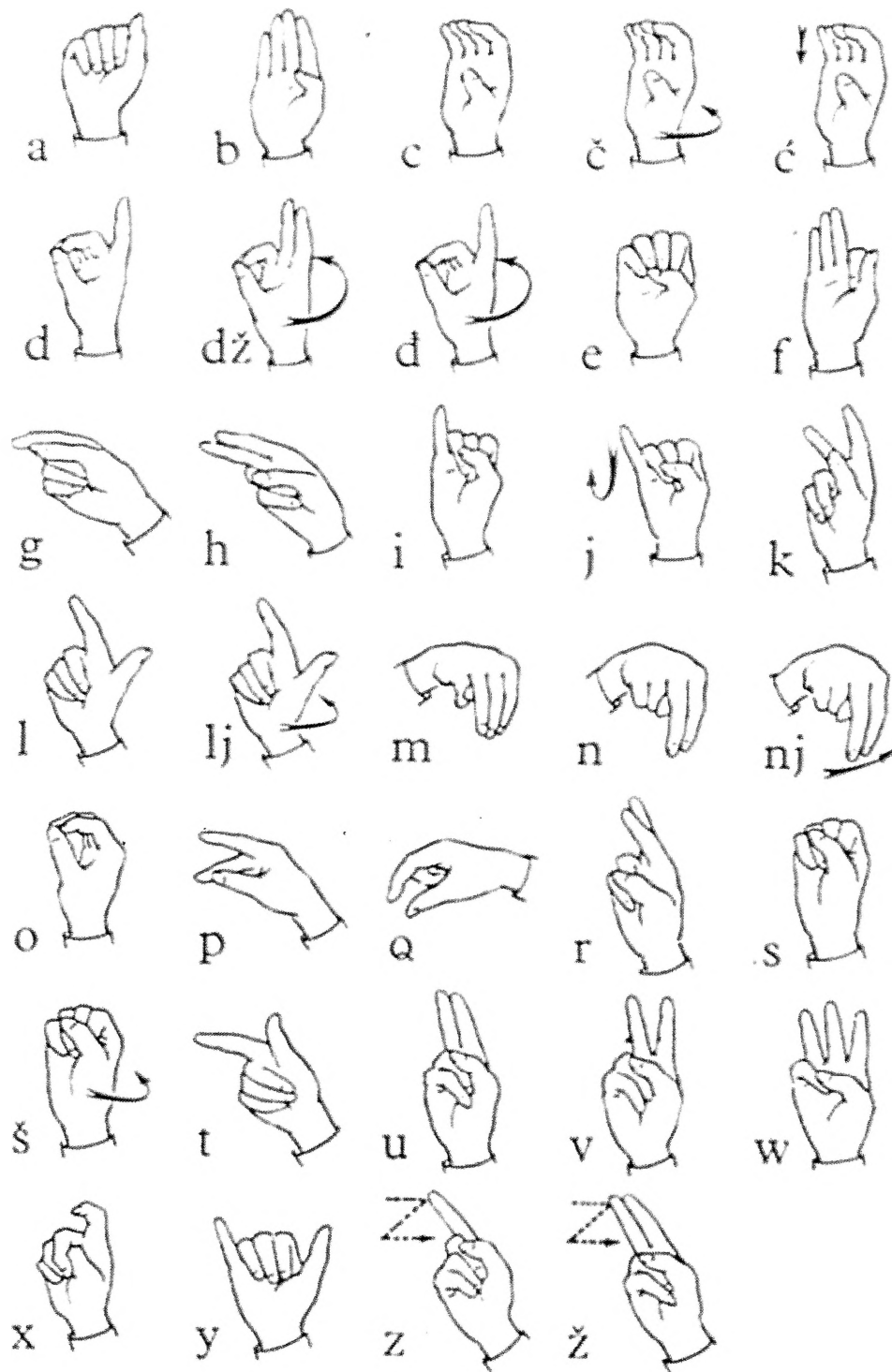
⁶⁰ Сојуз на глуви и наглуви на Р. Македонија (2000): Македонски речник на знаковен јазик, Тетово - Напредок, 211.

оспособување. Соработката која ја има меѓу овие образовни институции е од примарно значење поради тоа што секоја глува индивидуа поминува во еден период на транзиција при преминот од основно во средно училиште. Според директорот на основното училиште во Битола и директорот на средното училиште, глумите деца во Македонија немаат соодветна специфична обука и добиваат само една општа диплома. Според Националната асоцијација за глуви општото ниво на образование и писменост на глумите луѓе не е на висок степен.

8. СРПСКИ ЗНАКОВЕН ЈАЗИК

Српскиот знаковен јазик (СЗЈ) претставува визуелен јазик на гестови кои го користат глумите лица во Србија. СЗЈ е нивен прв (примарен) јазик, додека говорниот јазик претставува втор јазик за нив. За глумите деца и возрасни глуви лица знаковниот јазик е природно средство за изразување, споредено со изразувачкиот потенцијал на говорен јазик кој им овозможува когнитивно, комуникативно и креативно искуство. Раната двојазичност на глумите деца (познавање и на знаковниот и на говорниот јазик) е од непроценлива важност за нивниот развој. Знаковниот јазик претставува јазик кој користи мануелни симболи за да се изразат концептите и идеите⁶¹. Исто така во себе ја вклучува и прстната азбука – еднорачна азбука. Покрај еднорачната, како во МЗЈ и во СЗЈ постои и дворачна азбука (слика 4 и 5).

⁶¹ Dimić N., Polovina V., Kašić Z. (2009). *O srpskom znakovnom jeziku* бр.1, (1), стр 1- 28. достапно на: <http://scindeks.ceon.rs/article.aspx?artid=0354-87590901001D>, превземено на: 20.03.2012.

Слика 4. Еднорачна азбука на српскиот знаковен јазик

Слика 5. Дворачна азбука на српскиот знаковен јазик

Српскиот речник за знаковен јазик е испечатен во 1986 година од страна на проф. д-р Љубомир Савиќ и е познат под името Знаковен речник за глуви лица. Во 2004 година издадено е CD кое вклучува 250 религиозни знаци кои ги користат православните граѓани на Србија. Војводинската асоцијација за глуви, со помош на стручњаците издава две книги, и тоа: „Мојот прв речник за гестови“ и „Гестуно знаци“.

Достапноста на курсевите и обуките за знаковен јазик не е многу голема. Сојузот за глуви еднаш годишно организира семинар на којшто луѓето можат да

научат некои основни поими и знаци и да добијат сертификат за квалификувани толкувачи. Училиштето за глуви лица во Белград започна со давање часови за знаковен јазик на родителите и наставниците на глумите деца во 2002, но со тек на времето овој број значително се намалува.

Од претходно кажаното може да се заклучи дека знаковниот српски јазик исто како и македонскиот знаковен јазик имаат структура која по својата сложеност може да се споредува со структурата на говорниот и пишаниот јазик. Српскиот знаковен јазик во споредба со македонскиот има различни знакови, различни правила за нивно оформување, како и различна структура на реченицата. Српскиот знаковен јазик (СЗЈ) на глумите лица во Србија им служи како средство за секојдневна конверзација, за искажување на желбите, за интелектуално напредување, за кажување на шеги, за комбинација на апстрактни дејствија и искази и за изразување на личниот став. Во Србија постои висок степен на разбирање на глумите лица со помош на СЗЈ, иако постојат можности за варијации во одредени региони при употребата на одредени гестови и начини на изразување. Постојат и толкувачи кои ја потпомагаат комуникацијата меѓу глумите и лицата кои слушаат⁶². Почетокот на српскиот знаковен јазик датира уште од XIX век кога децата биле испраќани во училишта за глуви лица во тогашната Австро-Унгарија. Во практика почесто може да се забележи употребата на дворачната азбука отколку на еднорачната. Првите почетоци за формирањето на Сојузот за глуви и наглуви во Република Србија датира уште од далечната 1944 година со ослободувањето на Белград и отворањето на училиште за глуви⁶³. Републичката асоцијација на Србија има 41 локални асоцијации и една регионална асоцијација во Војводина. Во асоцијацијата има околу 80.000 членови од кои 30.000 го употребуваат знаковниот јазик. Сите здруженија за глуви лица имаат свои статuti и се слични во повеќето аспекти. Секое здружение има способност за

⁶² Udruzenje tumača za lica oštećenog sluha Srbije - *O nama* – достапно на: http://utloss.com/index_files/Page343.htm - преземено на: 15.02.2013.

⁶³ Savez gluvih i nagluvih Srbije (2010) - *Doprinos Saveza gluvih Srbije školovanju gluve dece* достапно на: http://www.savezgluvisrbije.org.rs/istorijat/istorija/doprinos_saveza_gluvih_srbije_skolovanju_gluve_dece.html, преземено на: 23.03.2012.

прилагодување на статутот, со што се прават одредени варијации. Приходите на асоцијацијата се од изнајмувања, така што се чувствуваат одредени потешкотии во функционирањето. Исто така Владата на Србија дава средства кои се распределуваат со лотарија. 70% од приходите одат во локалните здруженија за спортски и културни активности. Националната асоцијација се занимава со организирање на настани, семинари и публикации за знаковен јазик. Исто така тежнее кон тоа да се решат проблемите со кои глумите лица се соочуваат, како: вработување, подобрување на социјалниот живот и социјалната помош, полесен пристап до слушни помагала, сè на сè во подобрување на животот на глумите лица во Србија воопшто. Лобирањето на овие асоцијации е прилично слабо, а со тоа се признаваат проблемите со образованието, препознавањето и употребата на знаковниот јазик, пристапот кон вработувања. Постојат седум училишта за глуви лица во Србија. Според Институтот за подобрување на образованието во Србија околу 70 – 100 глуви лица годишно започнуваат да посетуваат училиште. Единствено во Белград, училиштето за глуви лица ја комплетира последната година од средното образование за да можат да стекнат право да се запишат на факултет. Оние кои продолжуваат со образованието не добиваат соодветен степен на толкување на материјалот, поради непознавање на знаковниот јазик. Во многу училишта за глуви лица во Србија се применува оралната метода како метода за учење. Употребата на знаковен јазик во училиштата беше забранета сè до 1970 година. Неговата употреба во образованието се промовира околу 1998 година. До не така далечно минато, знаковниот јазик во Србија не беше признат поради тоа што немаше доволно средства за истражувања, кои би го потпомогнале почетокот за негово лобирање. Официјалното име кое се користи за знаковниот јазик во Србија е „srpski gestovni govor“, кој кај нас се преведува како српски знаковен јазик (СЗЈ) или српски јазик на гестови.

9 . РЕЛЕВАНТНИ ИСТРАЖУВАЊА

Според спроведените истражувања од страна на Јачова З., Ковачева - Вељаноска О. и Каровска А.⁶⁴ за разликите меѓу ASL и BSL и според истражувањата на Јончиќ - Брадариќ С. и Ивасовиќ В.⁶⁵ знаковните јазици имаат потекло уште од далечното минато. Тие се развивале напоредно со говорниот јазик и претрпеле многу промени. Тие денес не претставуваат замена на говорниот јазик туку самите по себе се сметаат за јазик во секоја смисла. За прелингвално глувите деца јазикот кој им е полесен за совладување е токму знаковниот. Разликата на знаковниот од говорниот јазик е покажана и преку различната поставеност на зборовите во ASL во однос на говорниот јазик. Реченицата која во говорниот англиски се кажува со неколку збора, во ASL може да се каже со еден збор, при што пресудна улога играат немануелните сигнали. Се смета дека структурата на говорниот јазик во Британија и Америка е иста, но знаковните јазици се разликуваат. На пример мануелната азбука во ASL е еднорачна (дактилологија), а во BSL е дворачна (хирологија). Она што може да се заклучи од истражувањата кои се имаат спроведено на оваа тематика е дека мануелната азбука во македонскиот знаковен јазик е слична со онаа на ASL, со таа разлика што ние имаме поголем број на знаци поради поголемиот број на букви во азбуката. Сличност има кај буквите А – А, Б - В В – V, И – I, Ј – J. Броевите 1, 2, 4 и 5 се исти и во ASL и во BSL. 6,7,8,9,10 се разликуваат по начинот на продукција. Доколку се промени една фонолошка категорија според Стоуки, а другите останат исти, со во ASL и во BSL, во M3J и C3J се добива знак со друго значење. Со промена на локацијата од чело на брада, во ASL се добива татко – мајка, а во BSL разбира - прекрасно. Во M3J со промена на локација од пред стомакот во висина на рамото, од публика се добива аплауз. Знаците кои

⁶⁴ Јачова З., Ковачева – Вељаноска О, Каровска А. (2008): *Разлики меѓу ASL и BSL*. Дефектолошка теорија и практика, 1 -2, 41 -45.

⁶⁵ Јончиќ Брадариќ С., Ивасовиќ В. (2004): *Sign Language, Deaf Culture & Bilingual Education*, Zagreb – Kratis, 165 - 166.

означуваат ментални активности се темелат на фактот дека истите се одвиваат во главата, па самото формирање на знакот се одвива во близина на главата, а „говорот на телото“ открива за која активност се работи. Во било кој и да е знаковен јазик немануелните сигнали играат иста улога. Знаците со иконични форми речиси во сите знаковни јазици се исти со мали разлики во референтот или во тоа што правиме со референтот. Знаците со произволни форми се разликуваат бидејќи се однесуваат на апстрактни поими, односно не се конкретни, па од таму со секој знаковен јазик ќе бидат различни. Заменките се разликуваат само во поставеноста на телото, а знаците за време се разликуваат по временската рамка на изведување. Формирањето на реченици со помош на знаковен јазик е со голема флексибилност, независно за кој знаковен јазик станува збор.

Спроведено е друго истражување од страна на проф. д-р Јачова З. и Каровска А.⁶⁶ на знаците од МЗЈ, СЗЈ и ASL, за да се направи нивна компарациска анализа на нивните психолошки основи, односно направена е компарација на различните знаковни јазици за да се покаже дека визуелната компонента на знаците овозможува директно искуство и јасност на информацијата.

Според ова истражување иконичните знаци се однесуваат на самата форма или одредена карактеристика на референтниот и иконичниот знак, кои покажуваат на дејствија кои се продуцираат слично во трите знаковни јазици со мала разлика во изведбата, бидејќи укажуваат на самиот референт. Кога се креира еден иконичен знак во одреден знаковен јазик, се земаат прототипични аспекти на објектот, а потоа се креира знакот. Знаците се базираат на оптичките импресии и ја покриваат суштината на објектот кои тие го претставуваат.

Во едно од своите истражувања Јончиќ – Брадарик С. заклучила дека знаковниот јазик кој бил користен во минатото во спонтаната знаковно–орална

⁶⁶ Jachova, Z., Karovska A. (2011): *Psychological basis of American, Macedonian and Serbian Sign Language*, Specijalna edukacija i rehabilitacija danas, Beograd, 17.

комуникација не претставувал целосен јазичен состав бидејќи во себе не содржел граматички форми⁶⁷. Денес, со помош на многубројните лингвистички, невролингвистички истражувања и со помош на разните мануелни сигнали при самата продукција на знакот, се добиваат информации како е организирана продуцираната реченица, односно се добиваат информации за нејзините граматички карактеристики. Знаковниот јазик е самостоен јазичен состав со сопствени граматички правила, кои се различни од јазикот кој го зборува популацијата која слуша. Фактот дека знаковниот јазик нема морфолошки наставки во именската и глаголската морфологија, нема помошни глаголи, во минатото се сметало како доказ за неговата дисграматичност. Различната структура на знаковниот јазик денес не се именува како негова дисграматичност и примитивност, туку по неговата специфичност се препознава прилагоденоста на јазичниот сигнал кон визуоспацијалниот модалитет за комуникација која овозможува еднаков брз пренос на информациите во знаковниот јазик. Знаковниот јазик користи голем капацитет на визуелните модалитети за обработка на симултано презентирани податоци, па глумата личност истовремено прима јазични информации преку раката и горниот дел од телото т.е. од лицето. Сигналите со очите, веѓите, челото и обликот на устата или таканаречена „фацијална граматика“ даваат информации за тоа како е реченицата организирана. Немануелните знаци од лицето се многу битни кога станува збор за наредби, негации, прашање. За да се постигне оптимална брзина на комуникацијата во однос на моторичката брзина на раката и капацитетот на краткотрајното помнење, знаковниот јазик користи голем капацитет на визуоспацијален модалитет. Со истовремената емисија/перцепција на податоците од различни извори се скратува времето на емисија односно примање на пораката и покрај тоа што рацете се двапати поспори од говорните органи и не се воочува разлика во брзината на преносот на лингвистичките информации.

⁶⁷ Јончић Брадарич С. (2000): *Manualna Komunikacija Osoba Oštećena Sluha* - Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, Zagreb – Kratis, 123.

Вали и Лукас ја истражувале најголемата област во секој јазик, а тоа е лингвистиката на ASL. Вршеле истражување на фонетиката, морфологијата и синтаксата на самиот јазик. Исто така ги истражувале карактеристиките со кои секој еден јазик е посебен и единствен⁶⁸. Јазикот е продуктивен, а бројот на реченици кои можат да се формираат е бесконечен и новите пораки со нова тема можат да бидат пренесени во било кое време. Други системи за комуникација кои се употребуваат се ограничени во бројот на пораки, кои можат да ги испратат. Пример се семафорите и Морзеовиот код со чија помош се испраќаат брзи пораки, но нивниот број е ограничен. За таа разлика, бројот на пораки кои луѓето можат да ги произведат со помош на симболите и сигналите е бесконечен. Во самата природа на јазикот се содржи бесконечноста, па поради тоа било што може да се кодира преку него. Јазикот сам по себе има начин со кој ја покажува поврзаноста помеѓу симболите. Пример за тоа е реченицата : „Момчето вози внимателно.“ Тука зборот кој следи по глаголот, т.е. ВОЗИ, се нарекува прилог, т.е. ВНИМАТЕЛНО и служи за да го дообјасни или опише глаголот. ASL како јазик исто така има свој начин за да ја покаже поврзаноста меѓу симболите. Глаголите ВОЗИ и ГЛЕДА се разликуваат само по неколкуте милиметри во устата и во благата протурзија која ја има едниот глагол при изведувањето. Јазиците во својата структура содржат сигнали кои се употребуваат за да ја покажат поврзаноста меѓу нив. Во ASL поврзаноста меѓу МАСА и КНИГА е покажана во употребата на класифицирани предикати. Во реченицата „Книгата е на масата“, предикатот служи за да ни објасни дека книгата е „НА“ масата, односно тука се јавува топикализација, или со други зборови објаснето, со самата подигнатост на веѓите и поместувањето на главата сосем малку, толкувачот може да ја каже темата на реченицата. ASL во себе содржи начин на покажување на врската помеѓу знаците, кој е многу поразличен од оној кај разговорниот англиски јазик.

Од петте параметри во структурата на знаковниот јазик – место на артикулација, движење, ориентираност, форма на раката и немануелни знаци, формата на раката е параметар кој е најуспешно анализиран и преку теоретски и

⁶⁸ Valli C., Lucas C. (2000): *Linguistics of American Sign Language*, Washington – Gallaudet University Press, 8.

преку експериментални методи. Брентари⁶⁹ направила истражување во кое објаснува дека со анализа на поставеноста и формата на раката се доаѓа до подобро сфаќање на фонолошкиот контраст во знаковниот јазик. Во него најпрво вниманието се насочува кон варијацијата на формата и употребата на формата на раката, за потоа да се анализира распределбата на улогата на формата на раката. За да се постигне целта на ова истражување, односно да се покаже како знаковните јазици ја употребуваат формата на раката за создавање на сопствени фонолошки системи, потребна е заедничка позадина на организацијата на знаковниот јазик во однос на лексиконот и фонолошката структура. Исто така биле анализирани и специфични распределби на два вида на својства на формата на раката, и тоа: избраните прсти и положбата на зглобот. Во заклучоците таа објаснува дека избраната комбинација на прстите и положбата на зглобот можат да се однесуваат различно од лексиконот и дека и во различни типови на класификации на формата на рацете, постојат разлики во распределбата на овие својства кои се должат на врската меѓу морфологијата и иконитоста на самата таа форма на рака. Формите на рацете и нивните карактеристики имаат различни видови на фонолошки, морфолошки и синтаксички односи во рамките на различните компоненти на граматиката. Во суштина, формите на раката немаат морфолошки статус. Во други странски лексикони, целта на формата на раката е да го стави своето значење, играјќи морфолошка улога.

Во многуте истражувања поврзани за знаковниот јазик се сместува и она на Вилакс⁷⁰, која прави лингвистичка анализа на метафорите во ASL. Семантичките односи во знаковните параметри на ASL (ориентација на дланката, движење, форма и локација) започнале да ги даваат потребите за фокусирање кон причините за метафорична адаптација на варијантите и промените, вклучувајќи ја систематската употреба на непроменетите и стандардизирани знаци, и иконичноста која се открива со помош на употребените шаблони. Не постои стандардизиран систем за пишување на ASL кој доследно ги претставува сите

⁶⁹ Brentari D. (2010): *Sign Languages*, Cambridge Surveys, New York – Cambridge University Press 284.

⁷⁰ Wilax Perrin P. (2000): *Metaphor in American Sign Language*, Washington – Gallaudet University Press 63.

визуелни аспекти и лингвистички компоненти. Транскрипциските форми за метафора се адаптирани според повеќе комбинации на Лаков и Џонсон (1980). Разговорната метафора во англискиот јазик се означува со мали букви, додека во ASL се означува со задебелени големи букви. Метафорите се поврзани со тропи кои се силно мотивирани и вметнати едни во други и се под заемно влијание. Секој троп во себе вклучува психолошко различни когнитивни процеси и нивната интеракција се одвива на длабок и суптилен начин. Основната анализа на ASL метафорите е двострана и се состои од:

1. Идентификување на изразувањата со метафорични теми, поврзани мисловни области и јазикот и
2. Анализирање на формите на рацете кои водат до метафорични конституции преку нивните фонолошки форми и продуктивни морфемии кои се содржани во самите знаци.

ASL фонемите и морфемите можат да бидат изоморфни. Со нивната соодветна поставеност на раката го даваат истиот изглед на формата.

И покрај морфолошките и фонолошките карактеристики кои ASL може да ги има и да бидат исти во моментот, важно е да се нагласи разликата меѓу икониичните и метафоричните концептуални односи.

Емори К. вршела истражување кое се темелело на проблематиката – структура на знаците⁷¹. Од своето истражување таа извлекла заклучок дека како говорните така и знаковните јазици имаат свои засебни лексички категории, како именки, глаголи, придавки, предлози и заменки. Знаковните јазици имаат лексикон на знаковни форми и систем за создавање нови знаци во кој значајните елементи (морфемите) се комбинираат. Според Емори К. разликата во одреден говорен – знаковен јазик била во начинот на формулирање на исказите и речениците. Пр. Во говорниот јазик сложените реченици се формираат така што се додаваат разни префикси и суфикси на зборовите, додека во знаковниот јазик тие се оформуваат

⁷¹ Emmorey K. (2002): *Language, Cognition, and the Brain*, London - Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 14.

со помош на процес во кој одреден знак е проследен со понатамошни движења и во просторот. Како кај разговорните така и кај знаковните јазици, морфолошките правила се регулирани со ограничувања на нивната комбинација и примената на одредени форми. Создавањето на нови зборовни поими е многу честа појава во јазиците низ светот и се случува речиси во сите знаковни јазици.

Мејер, Кормиер и Порос ја истражувале фонолошката структура на знаците. Во знаковниот јазик фонетската структура е составена од движења и позиции на дланките и рацете⁷². Иако се различни, како знаковниот така и говорниот јазик се составени од минимални единици по кои се разликуваат и овие единици се дел од специфичните јазични модели. Истражувањето придонесува во разбирањето на фонологијата и се разработува идејата за дивергентноста на говорниот и знаковниот јазик. Иако говорниот и знаковниот јазик делат фонолошки речник кој вклучува прозодиски зборови, слогови, временски единици и статистички елементи, примената на овие елементи кај двата јазици драстично варира. Овие различни делови се вкоренети во симултана наместо во секвенционална природа на знаците, а тоа истовремено се должи и на својствата на визуелната перцепција. Фонолошката сличност помеѓу говорниот и знаковниот јазик е во постоењето на фонолошки категории. Класичниот преглед на знаковната фонологија укажува на тоа дека индивидуалните знаци можат да се опишат со три параметри: поставеност на раката, движење и место на артикулација. Поставеноста на раката вклучува и форма на раката, односно флексија или екстензија на прстите и зглобовите, ориентација и положба на раката во однос на телото.

Едно од многуте истражувања поврзани со знаковниот јазик е истражувањето на Томи Жантунен и Ритва Такинен. Тие во своето истражување ја опфатиле проблематиката наречена знаковен слог.⁷³ Главна цел им била да ја посочат природата и улогата на слогот во знаковниот јазик, посебно во ASL. Таа

⁷² Meier P. R., Cormier K., Pozos Q. D. (2004): *Modality and Structure in Signed and Spoken Languages*, New York – Cambridge University Press 27.

⁷³ Jantunen T., Takkinen R. (2010): *Sign Languages*, New York - Cambridge University Press, 312.

цел ја исполнуваат преку конкретните цели, и тоа: да се воведи концептот на знаковен слог и да се посочи неговото постоење, да се претстават и споредат главните модели на знаковниот слог на општо ниво и да се спротивстават на споредбата: знаковен слог - соодветен слог од говорниот јазик. Тие заклучиле дека иако не постои една единствена дефиниција за знаковниот слог, тој би можел да се дефинира како „единица која постои само во некои нивоа на менталните активности кај оној кој зборува.“ Во секојдневниот говор, говорниот слог е најчесто и најлесно окарактеризиран како кратка секвенца на самогласката.

Кури, Мејер и Валтерс⁷⁴ ја истражувале поврзаноста помеѓу арапските знаковни јазици и јазиците од САД и Западна Европа. Во своето истражување тие ја откриле нивната генетска поврзаност која потекнува од минатото, но исто така откриле и дека имаат различен начин на совладување и учење на тие знаковни јазици. Ова истражување покажува до кој степен знаковните јазици во овој регион може да се поврзат преку лексикостатистичка анализа, метод преку кој се споредуваат речниците на знаковните јазици за да се утврди видот и степенот на јазичната врска, доколку ја има. Не постои ограничување на слобода за употреба на знаковниот јазик (како во некои земји каде што има ограничување на употребата само во училиштата за глуви). Се забележува употреба и во семејствата и во заедницата воопшто. Ова значи дека опстанокот на знаковниот јазик не е во зависност од институционалните политики. Поради одредени политички и економски причини во речиси сите арапските земји не може да се стапи во брак со жена или маж од друга заедница, односно не може да дојде до мешање на народите, па поради тоа настанува изолирање на границите и не настанува мешање на знаковните јазици. Во ова истражување се откриваат интересни детали за географската дистрибуција на знаковните јазици кои се употребуваат секојдневно на домашна и племенска основа на јазикот, што е спротивно на оние држави во кои се користи една формализирана, институционализирана основа. Во арапските знаковни јазици слободно може да се каже дека два знака од различен знаковен јазик се исти само ако се одредени со 4

⁷⁴ Al-Fityan K., Padden C. (2008): *A Lexical Comparison of Sign Languages in the Arab World*, San Diego - Department of Communication University of California, 7.

заеднички параметри. Сличностите во нивните лексикони можат да се припишат на споделувањето на сличните вредности и гестуални репертоари. Клучно прашање за лексичкостатистичката анализа на знаковните јазици е дали тие два неповрзани јазици, кои се споредуваат, имаат заеднички вокабулар во однос на било кои два неповрзани јазици.

Во едно од своите лексичко компаративни истражувања, спроведено од страна на Су и Таи⁷⁵ се донело заклучок дека иконичноста на знаците во знаковниот јазик треба да биде целосно земена во предвид, со исклучок кога се изучува нивната историска поврзаност. Истражувањето било спроведено со помош на листата од 200 зборови на Свадеш. Знаците кои во себе содржат одредена иконитост се универзални и се содржат во речиси сите знаковни јазици. Во нивното истражување тие ја употребуваат методата на компаративна лексичкостатистичка анализа на знаците за да покажат сличности во два историски поврзани знаковни јазици (како во нашиот случај македонскиот и српскиот). Разговорните јазици користат мал збир на фонолошки елементи за да би можела да се направи компарација на нивните лексички елементи. Во истата таа насока, знаковните јазици во себе имаат мал инвентар од движења, форми на рацете, локации и ориентации како спротивставени елементи за да може да се направи нивната лексичка анализа. Знаците кои имаат иста иконична форма се појавуваат и кај историски поврзани и неповрзани јазици. Глупите луѓе секогаш претставуваат мал дел од населението во општеството и знаковниот јазик не може да го избегне контактот со јазикот кој доминира како во разговорите така и во пишувањето. Покрај иконичните знаци и како резултат на овој контакт, како и поради различниот начин на пишување се јавуваат три вида на општење со помош на знаковниот јазик, и тоа: иницијализација, карактерни знаци и дактилологија.

⁷⁵ Su – fen S., Tai H – Y. J. (2009): *Lexical Comparison of Signs from Taiwan, Chinese, Japanese, and American Sign Languages: Taking Iconicity into Account*, Taiwan - The Taiwan Institute for the Humanities, National Chung Cheng University, 149.

Хурлбут спровел лексичко-статистичко истражување поврзано со знаковниот јазик во Непал поради големата бројност на глувите лица⁷⁶. Во своето истражување направил зборовни листи кои биле рачно пополнувани со помош на техника за знаковно пишување, од каде што произлегол заклучокот дека во секој град на Непал има отстапување при употребата на стандардниот знаковен јазик и дека се разликуваат најмалку три групи на знаковен јазик. Таму речиси во секој град постоело училиште кое глувите деца можеле да го посетуваат. Во секој град постоеле многу варијации на знаковниот јазик во однос на стандардниот знаковен јазик. Повеќето од глуво родените деца живееле во семејства каде двајцата родители се со нормален слух и не биле во можност да научат ниту еден од двата јазика (говорниот или знаковниот јазик). Оние деца кои посетувале редовно училиште заостанувале со изучувањето на знаковниот јазик за неколку години. Исто така за нив не било задолжително да научат да пишуваат. Непалската федерација на глуви лица во себе содржела дваесеттина институционални членови од целата земја. Секој член сам по себе давал предлози кои би требало да го подобрат нивото на комуникација на глувите лица со лицата кои имаат нормален слух. Првото училиште за глуви лица се наоѓа во Катманду и започнува како центар за тренинг на говор. По формирањето на повеќето вакви училишта се врши истражувањето со зборовните листи. Тие во себе содржеле форми на рацете кои биле засновани на експресивна гледна точка на оној кој го употребува знаковниот јазик и со помош на стрелки се укажувало на правецот и движењето кои формите на рацете го изведуваат. Потоа тие се групирале во зависност од градот каде што се дадени одговорите. При одлучувањето дали зборовните листи се слични или не, задолжително било да исполнуваат барем два параметри. На пример, ако формата на раката била дефинирана како доминантна, а движењата биле исти во двата знака, се сметале за слични, дури и ако била употребена само едната рака наместо двете. Постои само еден национален знаковен јазик во Непал и најмалку три знаковни јазици кои се појавуваат во селата.

⁷⁶ Hurlbut Hope M. (2012): *A Lexicostatic Survey of the Signed Languages in Nepal*, Nepal - SIL Electronic Survey Report, 3.

Во истражувањата кои Рој ги издава како една целина, собрани во една книга, Џемина Напер (2006) го изучува начинот на мешана едукација на презентерите на знаковен јазик во Австралија⁷⁷. Таа по долгото истражување на јавноста ѝ ја претставува иновативната програма за мешана презентација. Тој во својата структура предлага три клучни начини за презентација, и тоа: 1) Оваа програма да се презентира и налага само на студенти кои ја изучуваат презентацијата на знаковниот јазик, 2) Различни толкувања и теории за расправа да се помешаат за да се обезбеди теоретска рамка како основа за развивање и интерпретирање на вештини, 3) Програмата е составена од две комбинации за учење, и тоа: on-line и во директно присуство на предавачот. Сè до 2002 г. во Австралија не постоела програма за презентери на знаковен јазик. Исто така во својата програма нагласува дека е многу значајно во блиска иднина презентерите, едукаторите и истражувачите да имаат универзитетско образование или програмата за презентери да биде дел од содржината во некој универзитетски контекст. Универзитетот во Сиднеј дал поддршка на оваа програма да се вметне во одделот за лингвистика во Масквер, и тоа од две причини: 1) Веќе постоела програма за постдипломски студии за јазични презентери и толкувачи, 2) Веќе постоела програма за постдипломски студии во насоката глумост и комуникација, односно имало оддел со идеја за студии на знаковен јазик. После долги преговори постдипломските студии се отворени, а првите постдипломци за запишани во 2002 г.

Наследните пореметувања во релативно изолираните заедници веќе долго време се испитувале. Дел од генетичарите, а дел од антропологистите ја проучувале рецесивната глумост во малите заедници. Случајот со лозовите насади на Марта е еден од нив⁷⁸. За повеќе од 2 и половина века на островот Нова Англија, каде што е вршено ова истражување е забележана висока инциденца на наследна глумост. Во Америка 1 : 5728 е односот на глуво родени наспроти оние со нормален слух, но во овие лозови насади таа бројка изнесува 1 :

⁷⁷ Roy B.C. (2006): *New Approaches to Interpreter Education*, Washington – Gallaudet University Press, 67.

⁷⁸ Groce Ellen M. (1985): *Everyone Here Soke Sign Language*, London – Harvard Univesity Press, 3.

155. Сè на сè, во период од три века се идентификувале најмалку 72 глуви лица во едно фамилијарно стебло на една фамилија која престојувала на островот. Околу десетина глуви потомци се наоѓале кај лица кои се отселиле од островот, но имале потекло од таму. Од досега изнесеното, единствен начин за комуникација на граѓаните на овој остров бил знаковниот јазик.

Учењето на знаковниот јазик кај овие лица започнувало уште во раното детство (се даваат препораки за рана употреба на знаковниот јазик), на тој начин што постарите деца ги учеле помалите со помош на методи кои се употребувале за учење на разговорниот англиски јазик. Ова истражување покажало дека колку порано глумите деца се изложувале на знаковен јазик, дотолку побрзо ќе го научеле, исто како кај децата кои слушаат. Се докажало дека вокабуларот на децата кои зборуваат и оние кои комуницираат преку знаковниот јазик на возраст од 5 години е со иста големина, односно и двете поседувале околу 1000 зборови во својот речник. Децата кои слушале задолжително го учеле и знаковниот јазик (паралелно со разговорниот) за да можат да комуницираат со возрасните глуви лица и со своите соученици.

Сè започнувало со употреба на знаковниот јазик уште во раната возраст, самата употреба за да се автоматизирала, бидејќи доколку оној кој зборувал не поседувал соодветно познавање, кај глумата личност би се развила грешна или нецелосна претстава за она што соговорникот сакал да го каже.

Сето ова е од посебно значење поради тоа што секој знаковен јазик користи своја сопствена граматика, синтакса и идиоматска структура.

Паден и Хамфри спровеле истражување во кое се истражувала културата на глумите лица низ времето и сега, и како тие со помош на знаковниот јазик културно се просветувале. За време на Втората светска војна глумите лица членувале во таканаречени „Клубови за глуви⁷⁹“ и се собирале во големи хали каде што играле карти, гледале избори за убавина или седеле во барот кој се

⁷⁹ Padden C., Humphries T. (2005): *Inside Deaf Culture*, London – Harvard University Press, 78.

наоѓал во склоп на тој клуб. Некои од клубовите во својата конституција содржеле повеќе згради, кои се употребувале како спортски терени за фудбал, кошарка, имале сопствени галерии и сл. Таквите клубови претставувале место каде што лицата со оштетен слух се рекреирале и функционирале слободно без притисокот од стереотипните и љубопитни луѓе. Употребата на знаковниот јазик и глвоста уште во минатото не претставувале никаква пречка глумите луѓе да можат да ја развиваат својата култура и да бидат рамноправни членови на општеството во кое живеат. Со развојот на технологијата се развивале и можностите за интеграција на знаковниот јазик во општеството со нормален слух, а пример за тоа е што во 1978 г. за првпат на ТВ екраните се појавил толкувач на знаковен јазик. Денес ваквите клубови речиси и не постојат. Оние што постојат се само сенки и остатоци од она што некогаш претставувале.

Денес тие се заменети со организации кои во својата структура имаат адвокат кој е специјализиран за граѓанско право, т.е. правата кои глумите лица ги имаат, рехабилитатори и најважното, ги имаат толкувачите – предавачи на знаковниот јазик со чија помош популацијата со нормален слух ја добива шансата да се запознае со знаковниот јазик, како и со можноста да го изучува и употребува истиот.

Во едно од своите истражувања Лукас⁸⁰ ги проучувал социолингвистичките аспекти на знаковните јазици и проблемите со нивната номенклатура. Проблемот околу дефинирањето на знаковниот јазик постои уште од периодот кога лингвистите започнуваат да го именуваат и опишуваат знаковниот јазик како јазик. Пред лингвистите да ги дефинираат имињата како M3J, C3J, ASL, BSL корисниците на знаковен јазик своите јазици ги нарекувале „знак“, „глум знак“ или „глум јазик“. Бидејќи знаковните јазици не поседуваат карактеристични имиња, Интернационалната организација за стандардизација ги набројува по името на земјата од каде што потекнуваат. Ова создава несоодветен впечаток за кореспонденцата меѓу знаковните јазици и националните граници. Лингвистичките

⁸⁰ Lucas C. (2004): *The Sociolinguistics of Sign Language*, Cambridge – Cambridge Univesity Press, 18.

истражувања околу светот, а и самото ова, водат кон идентификација и опис на различни форми на знаковен јазик. Со толку многу описи и ознаки на системи и јазици кои глумата популација ги употребува, тешко е да се одреди што ќе биде вклучено во дефинирањето на знаковниот јазик, а што нема. Може да се каже дека проблемот со именувањето на различните знаковни јазици бил предизвикан од самиот акт на именување од страна на лингвистите. Кога нешто се именува, истото се разликува од нешто со друго име. Лингвистите и филозофите според кои јазицната идентификација претставува дел од националниот идентитет, често веруваат дека јазиците се одделни ентитети кои може да се дефинираат и истакнат од другите јазици. Еден од критериумите кој знаковниот јазик треба да го исполнува за да биде вклучен во листата на т.н. „без зборни“ јазици е тоа да биде стандардизиран „формиран“ знаковен јазик кој ќе се изучува во училиштата од страна на другите. Потребно е да се има критериум со кој ќе се обезбеди одреден „знаковен систем“ за домашна употреба на самата глува индивидуа со семејството да не се дефинира како знаковен јазик. Ова е невообичаено строга дефиниција, со оглед на тоа дека повеќето говорни јазици кои се зборуваат во училиштата не се стандардизирани. На пример, постојат записи кои покажуваат дека перуанскиот знаковен јазик во Лима и оној во планинските рурални средини се разликуваат, но сепак постои само еден перуански знаковен јазик. Истото ова правило важи и за македонскиот знаковен јазик и српскиот знаковен јазик. Друг проблем при именувањето и броењето на знаковните јазици лежи во тоа што сè воопшто претставува еден знаковен јазик. Бројката на знакови јазици е голема и мора да се постават и други критериуми за да може да се пребројат и именуваат. Некои форми на знаковен јазик поседуваат јасни карактеристики според кои не можат да се вбројат во групата на дефинирани знаковни јазици. Примерите содржат системи со упатство кои имаат за цел да ги разјаснат двосмислените усни шаблони. Прстната азбука (дактилологијата) на еден јазик не треба да се третира како посебен јазик бидејќи таа претставува систем за претставување на ортографијата на пишаните јазици. Што ќе претставува јазикот, а што ќе биде третирано како дијалект се одлуки кои се комплексно поврзани со ставовите на заедницата во која јазикот се дефинира. За да се идентификува јазикот од

неговата дијалектна форма, се употребува поимот „стандардна форма“. Стандардната форма на еден јазик најчесто се користи како идентификувачки маркер за идентитетот на јазикот. Таа претставува форма на јазикот која содржи висок престиж и претставува форма на јазикот која ги објаснува суштинските особини на самиот тој јазик, а бидејќи тоа е еден апстрактен идеал, никој нема да го употребува.

Кога бараме еден јазик да биде дефиниран, да бидат одредени неговите стандардни дијалекти (дијалекти кои се најблиску до стандардниот јазик), треба да се водиме според фактот дека живееме во интелектуално високо образовано општество и не треба да очекуваме повеќето од светските јазици да бидат дефинирани на сличен начин. Не постојат писмени форми на знаковен јазик кои се за широка употреба и ни еден знаковен јазик не поседува тело од напишана литература, па затоа секоја стандардна форма на знаковниот јазик ќе има поинаква функција од стандардниот говорен јазик заедно со пишаната литература.

Во делото на Пуст и Лопез⁸¹, Викторија Лопез спровела истражување околу тоа дали може изведувањето на знаковниот јазик да биде планирано. Истражувањето во оваа книга претставува пионер во проучувањето на јазичното планирање и служеше како стимул за понатамошни истражувања. Во последниот период на социолингвистички студии се покажало дека целта на лингвистичката интервенција не е чисто јазично фокусирана. Модификацијата на лингвистичката употреба често се однесува на нелингвистички цели, како промовирањето на националната интеграција, одредени асимилаторски малцински групи на глуви лица или заштита на корисниците на знаковен јазик. Оттука, главната мотивација за јазичното планирање практично секогаш е да се постигнат нелингвистичките цели преку јазичната интервенција. Се правел обид да се дефинираат целите на интервенцијата во знаковниот јазик и да се започне првата фаза на јазичното планирање. Во процесот на планирање важни се две фокусни точки: стабилноста

⁸¹ Pust P.C., Lopez M.E. (2008): *Sign Bilingualism – Language Development, Interaction and Maintenance in Sign Language, Contact, Situations*, Amsterdam – John Benjamins Publishing Company 165.

на заедницата и писменоста на корисниците на знаковниот јазик. Кога се зборува за стабилност, се мисли на одржувањето на знаковниот јазик и виталноста на групата, односно солидна основа на корисниците на знаковниот јазик како мајчин и соодветните елементи за создавање на можности за употреба на јазикот во сите возрасти. Со писменоста се дознаваат шансите на глувите лица за достапност на информациите, а со тоа и на автономноста и можноста за социјална мобилност. Исполнувањето на двете клучни цели би значело не само ран почеток на употреба на знаковниот јазик во училиштата туку и негово вклучување во други домени преку толкувачи, со цел да се обезбеди континуиран пристап и учество на корисниците на знаковниот јазик во поширокото општество. Потребата за интервенција која подразбира организација на јазичното планирање, често се поистоветува со социјалните и културните проблеми на јазикот. Јазичните контакти и моќта која јазикот ја има на одредена територија се одредувачки фактори во формирањето на јазичните политички акции, сфатени како начин на кој секоја варијабла е утврдена во проблемот, односно доменот во кој јазичите се употребуваат се основани преку збир од мерки кои се нарекуваат функционално ниво на јазикот.

Планирањето исто така може да се идентификува со едно различно ниво на анализа, формално ниво коешто широко се занимава со модификација, селекција или создавање на јазични форми како лексички креации или правописни реформи. Трансформацијата во функционална дистрибуција на јазикот резултира од потребата на оние кои го употребуваат. Планирањето се манифестира во однос на општествената средина и тоа произлегува од потребите на средината или на говорната заедница. Поради тоа логично е дека успешната интервенција преку јазичното планирање ќе биде усогласена и поддржана од страна на заедницата на којашто е фокусирана, бидејќи планирањето пред сè е дисциплина со ориентација кон иднината. Ова е причината зошто мерките за јазично планирање се инспирирани од барањата и промените кои влијаат на социјалната група за која се однесуваат. Според авторите јазичното планирање претставува длабоко влијание со доминантен дискурс и врз основа на одредени принципи се шири преку основни текстови, како што е Универзалната декларација за човекови

права и Универзалната декларација за лингвистички права, која ја вклучува изјавата дека сите јазици се еднакви и сите треба да имаат писмена форма. Меѓутоа овие принципи се наизглед невозможни и нивното спроведување во пракса е премногу тешко.

Во Шпанија се јавува првиот опис на знаковен јазик и се организира меѓународна конференција, на која се претставиле многу европски и американски истражувачи на знаковен јазик и на која се случил голем пресврт во врска со односот меѓу јазикот и идентитетот. Тоа беше почеток за зголемување на свеста за културниот идентитет, чиј основен елемент е јазикот. Со зголемување на свеста се зголемува и можноста за планирање на јазикот. Корисниците на знаковниот јазик се свесни за начинот на кој се одвива целиот тој процес и како го достигнува нивото на свесност во период на криза во адаптациското ниво. Доколку знаковниот јазик е опфатен од влијанието од функционално проширување, како еволуција се создаваат барања за модернизација и стандардизација, со што би се овозможило и неговото соодветно планирање.

Не може да се оспори секојдневното искуство дека јазиците кои се разликуваат едни од други водат до целосно неразбирање. Постоело мислење дека за глувите лица комуникацијата е наједноставна затоа што тие, каде и да се, во светот би комуницирале без проблем. Дека тоа не е баш така едноставно, покажала Анет Хохенбергер (2007)⁸². Емпиризацијата и теоријата исто така го покажале тоа. Фракцијата покажана во истражувањето на Хохенбергер е доказ за варијабилноста на модалитетот на визуелно-гестовниот јазик. Разликите во јазиците не се случајни. Некои аспекти се универзално непроменливи (универзални принципи во однос на генеративната граматика), некои се разликуваат на систематски начин во рамките на дадени димензии, кои сè повеќе се подложни на промени. Прашањето околу варијабилноста е во тесна врска со детерминирањето. Ако јазикот целосно се определи, изјавата би можела да се предвиди во било кој период од времето. Ниедна варијација која ќе се направи низ

⁸² Prenis M. P., Pfau K., Steinbach M. (2007): *Visible Variations – Comparative Studies of Sign Language Structure*, Berlin – Walter de Gruyter GmbH & Co. Kg, 341.

времето нема да даде промени. Ако јазикот е целосно недетерминиран, изјавата не би можела да се превиди во ниту еден период од времето. Ниту целосна неваријабилност и детерминираност или целосна варијабилност и недетерминираност го карактеризираат јазикот воопшто. Тој е во константен стремеж кон динамички стабилна состојба меѓу двете крајности. Сепак, битно е да се нагласи дека времето ја подобрува варијабилноста преку еволуцијата и појавата на структурата, а ова мора да биде земено во предвид при евалуацијата на варијацијата меѓу говорниот и знаковниот јазик. За да се одреди вкрстената варијација меѓу знаковните јазици најпрво треба да се утврдат можните варијации низ јазиците во целина. Варијациите можат да се појават во: општите когнитивни својства на претставување и обработка, општите когнитивни својства, принципи и параметри на „Универзалната граматика“, типологија и модалитет.

Трите главни особини на јазикот се: рекурзивноста, дискретноста и компонирањето, и тие се наследни особини на човековата мисла. Синтаксичката рекурзија произлегува од способноста за компонирање и од рекурзијата на концептуално и семантичко ниво. Човечкото размислување и начин на комуникација е рекурзивен затоа што знаеме дека нештата имаат делови кои имаат подделови. Човекот е уникатен според способноста за произволна употреба на симболи, комбинациите кои се темелат на рекурзија, дискретност и способноста за компонирање. Јазикот служи за да се пренесат сопствените мисли во мозокот на друго лице и обратно. Со помош на граматиката се решава проблемот со детектирање на нелинеарни мисли кон високо ограничен линеарен канал. Ова значи дека процесите на сегментација и комбинација се обработуваат на дигитален начин во процесите на мозокот. Ваквата обработка постои во секој јазик, говорен или знаковен, води во прилог на два аспекти на јазикот: форма – синтакса, значење – семантика. Граматиката во себе содржи два основни аспекти на јазикот – формата и значењето. Според генеративната граматика, постојат ограничувања за можниот формат на човековиот јазик. Постојат фиксни принципи кои ги има во секој јазик и променливи параметри, кои се специфични на јазично ниво. Сите јазици мора да го почитуваат принципот на комплетно толкување, според кој секој знак во презентирањето треба да биде со можност за

интерпретација во јазичниот интерфејс, односно во фонетска форма и во логична форма. Во фонологијата и морфологијата постојат параметри кои овозможуваат вкрстена јазична варијанта. Варијабилноста на морфосинтаксичките и фонетските карактеристики можат да се разберат на два начина: би можело да се замисли дефинирањето на граматиката како дефинирање на сет од фонетски карактеристики на јазик на кој светот може да разбере или би можело да се замисли дефинирањето на граматиката како ограничување во однос на карактерот на дактилеми. Варијацијата од јазик до јазик се разгледува во однос на типолошките разлики. Најпознатата типологија на јазиците се базира на структурата на зборот и создава морфолошки класи, како што се аглутинација/надоврзување, инкорпорирање и изолирање. Типолошката варијација може да се сфати како морфолошка варијација. Канонските зборовни форми во знаковниот јазик се еднословни - полиморфемски, односно составени се од повеќе морфеми, но само еден слог. Знаковните јазици кои се разликуваат од говорните јазици наречени се семитски јазици. Во семитските јазици согласките и самогласките се наизменично едни до други, додека во знаковните јазици имаме динамички карактеристики кои одговараат на самогласките и статички карактеристики кои одговараат на согласките и се случуваат спонтано, без одреден редослед. Повеќе морфеми се вклопуваат во еден слог бидејќи истовремено претставуваат израз на морфо (фоно) логички информации. Овој начин се нарекува вертикална преработка и е типичен за знаковните јазици.

Во секој поглед, знаковните јазици претставуваат клучно подмножество на природните јазици во секој можен поглед.

Постарите глуви лидери се сведоци на појавата плаќање на толкувачите на знаковниот јазик како професионалци. Во својот труд Metzger и Fleetwood⁸³ даваат податоци околу потребата за толкувачи на знаковниот јазик и како тоа тие си имаат своја вредност. Младите глуви лидери, кои во училиштето развиле способности за разбирање и толкување на знаковниот јазик во локалните јавни

⁸³ Metzger M., Fleetwood E. (2005): *Attitudes, Innuendo and Regulations – Challenges of Interpretation*, Washington – Gallaudet University Press 71.

училишта, според законот за лица со попреченост во образованието би имале тенденција кон тоа да бидат строги фасцилитатори за комуникација. Но тоа не значи дека нивниот труд не треба да се цени и да се смета како доброволен гест. Младите глуви лица се навикнати во својата средина да имаат толкувачи на знаковен јазик како неопходен дел од нивниот живот, и тоа најчесто во редовното образование. Повеќе од веројатно е дека тие се од клучна важност за квалитетот на преведувањето и решавањето на новопојавените прашања околу формирањето на системите за нивно плаќање. Во 1994 Националното здружение за глуви (НЗГ) создава Регистар на толкувачи, кој сега е познат како Национален совет за толкување (НСТ), кој е основан со цел да ги решава проблемите и грижите поврзани со толкувачите. НСТ е поддржувач на концептот за развој на еден заеднички тест, со кој би се испитала компетентноста на толкувачите. Во 2002 година НЗГ објавува програма за Верификација на националните толкувачи, со која се развива заедничкото тестирање и нивна сетрификација, која треба да постане национален стандард.

Толкувањето е една од основите услуги за поддршка на глувите луѓе. Сепак, се јавува одредено ниво на незадоволство од нивото на кое толкувањето се изведува. Сепак, не постојат запишани податоци со кои се покажува колкаво е тоа ниво на незадоволство од толкувањето и толкувачите. Таквите податоци се од клучно значење за да се одреди во која насока треба да се движи подобрувањето на толкувачите и нивниот начин на толкување. Се заклучило дека со зголемувањето на искуството на толкувачите, се подобрува начинот и степенот на толкување. Исто така со зголемувањето на степенот на образованието на толкувачите и нивното зголемено знаење за глувите лица, би се подобрил начинот на толкување.

Во САД за да се исполнат во целост правата на глувите лица, од страна на Советот за глуви и наглуви и Националниот конзорциум на интерпетаторските едукативни центри, издаден е прирачник за глуви во врска со сите правни проблеми и аспекти во кои тие можат да се најдат. Како и сите луѓе, и глувите лица можат да бидат дел од правни расправи, да се разведуваат, да оставаат

тестаменти⁸⁴. Сите овие ситуации се услов за да биде создаден овој прирачник. Кај нас сè уште не постои некој посебен прирачник. Дел од знаците поврзани со правото се дадени во македонскиот знаковен јазик.

III. МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

1. ПРЕДМЕТ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Ова истражување е насочено кон анализирање на продукцијата на знаците во македонскиот знаковен јазик и српскиот знаковен јазик, со цел да се покажат разликите, согласно нотацијата на Стоуки. Движејќи се во таа насока, предмет на ова истражување претставува компаративната анализа на знаците од македонскиот знаковен и од српскиот знаковен јазик, согласно нотацијата на Стоуки.

2. ЦЕЛ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Целта на ова истражување е да се утврдат разликите во структурата на македонскиот и српскиот знаковен јазик, согласно нотацијата на Стоуки.

⁸⁴ Maters M.S. (2009): *The Deaf Interpreter in Court*, Washington – National Consortium of Interpreter Education Centers, 5.

3. ЗАДАЧИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

1. Да се презентира и анализира мануелната азбука на македонскиот знаковен јазик.

2. Да се презентира и анализира мануелната азбука на српскиот знаковен јазик.

3. Да се утврдат разликите меѓу македонската и српската мануелна знаковна азбука.

4. Да се добијат знаења за начинот на продукција на броевите во македонскиот и во српскиот знаковен јазик и кои се нивни разлики.

5. Да се направи компаративна анализа на знаците кои означуваат емоции во македонскиот и во српскиот знаковен јазик.

6. Да се направи компаративна анализа на знаците кои означуваат некои ментални активности во македонскиот и во српскиот знаковен јазик.

7. Да се утврдат разлики кај немануелните сигнали во знаци од македонскиот и во српскиот знаковен јазик.

8. Да се утврдат разлики кај некои иконишни и произволни форми од македонскиот и од српскиот знаковен јазик.

9. Да се спроведе компаративна анализа на знаците кои означуваат заменки во македонскиот и во српскиот знаковен јазик и да се разгледаат нивните сличности.

10. Да се утврдат разлики кај знаците кои означуваат прашални зборови и во македонскиот и во српскиот знаковен јазик.

4. ХИПОТЕЗИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

X_0 – Се претпоставува дека постојат сличности меѓу македонскиот и српскиот знаковен јазик, согласно нотацијата на Стоуки.

X_1 - Се претпоставува дека меѓу македонската и српската мануелна знаковна азбука постојат одредени разлики.

X_2 – Се претпоставува дека постојат сличности во начинот на продукција на броевите во македонскиот и во српскиот знаковен јазик.

X_3 – Се претпоставува дека не постојат значајни разлики кај знаците кои означуваат емоции во македонскиот и во српскиот знаковен јазик.

X_4 – Се претпоставува дека не постои разлика кај знаците со кои се означуваат некои ментални активности и во македонскиот и во српскиот знаковен јазик, односно тие се произведуваат во висина на главата.

X_5 – Се претпоставува дека не постои разлика во продукцијата на немануелни сигнали кај знаци од македонскиот и српскиот знаковен јазик.

X_6 – Се претпоставува дека не постојат разлики кај знаците со кои се претставени икониичните и произволните форми во македонскиот и во српскиот знаковен јазик.

X_7 – Се претпоставува дека постојат сличности кај знаците кои означуваат заменки во македонскиот и во српскиот знаковен јазик.

X_8 - Се претпоставува дека постојат сличности кај знаците кои означуваат прашални зборови и во македонскиот и во српскиот знаковен јазик.

5. ТЕХНИКИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Во ова истражување со користеше техниката на компарација на структурата на македонскиот знаковен јазик и српскиот знаковен јазик.

6. МЕТОДИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Главна метода која ќе биде употребена во ова истражување е компаративната метода, односно методата на споредување. Со помош на оваа метода ќе се добијат информации со универзален карактер, кои ќе се користат во понатамошната истражувачка дејност.

Според проф. д-р Наташа Ангелоска Галевска постојат две основни стратегии во компаративното истражување:

1. Да се бараат сличности кај различни настани или групи;
2. Да се проучуваат различностите, кои во многу нешта се меѓусебно слични.

Според проф. д-р Душан Савиќевиќ постојат 5 фази кај компаративното истражување:

1. Интуитивна фаза – да се пронајде врска меѓу два елемента или аспекти кои се истражуваат;
2. Дескриптивна фаза – потрага по податоци кои обезбедуваат понатамошна дескрипција на еден од елементите;
3. Аналитички – експликативна - редуцирање на добиените податоци на нивните делови, а потоа анализа на тие податоци со цел да се утврдат сличностите и разликите помеѓу нив;
4. Компаративна фаза – поставување на заеднички деноминатори заради утврдување на сличностите и разликите на испитуваните феномени;

5. Предикативна фаза – антиципација на резултатите.

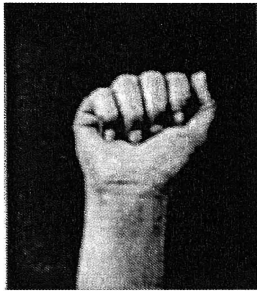
6.1. МЕСТО И ВРЕМЕ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Компаративната анализа на релевантната литература во однос на структурата на знаковниот јазик ја извршивме во периодот од август 2013 до јануари 2014 година.

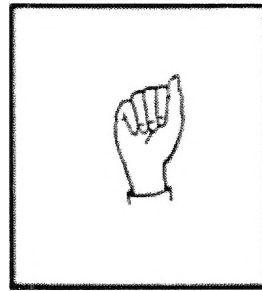
IV. РЕЗУЛТАТИ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО

1. Споредба на македонскиот и српскиот знаковен јазик

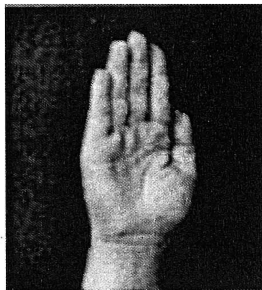
1. Споредба на македонската и српската знаковна азбука

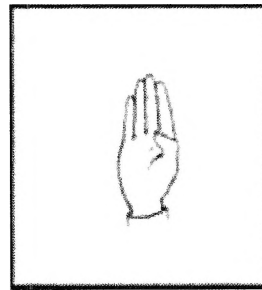
A

A (лат. A)

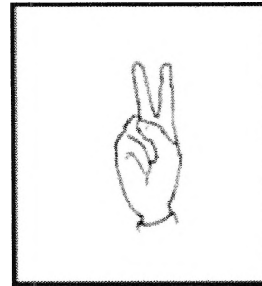
Б

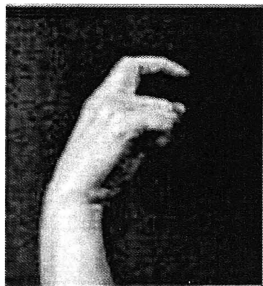
Б (лат. B)

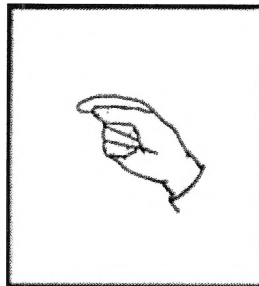
В

В (лат. V)

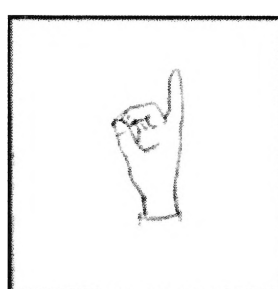
Г

Г (лат. G)

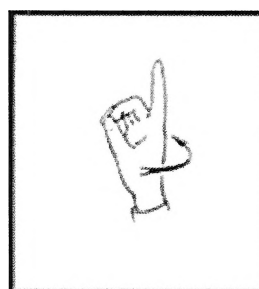
Д

Д (лат. D)

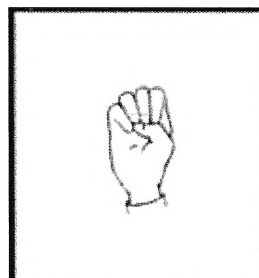
Ѓ

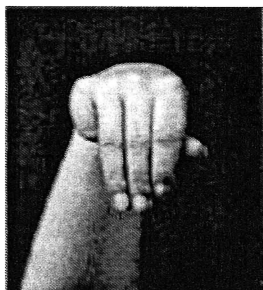
Ѓ (лат. D)

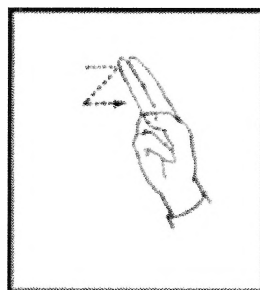
Е

Е (лат. E)

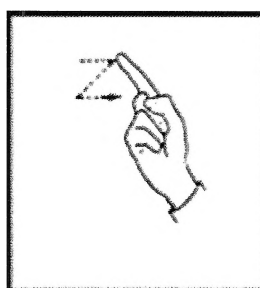
Ж

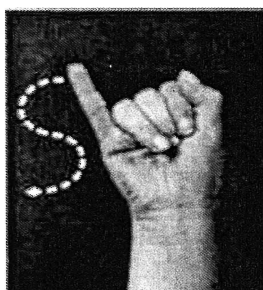
Ж (лат.Ž)

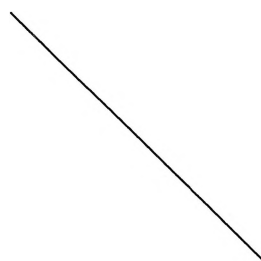
З

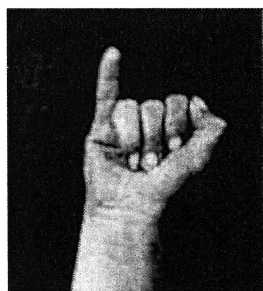
З (лат.Z)

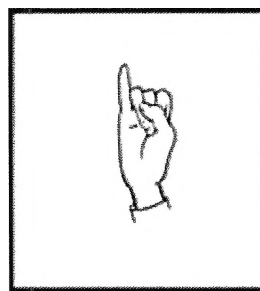
S

нема соодветен знак

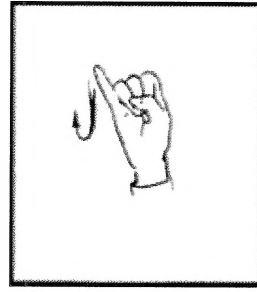
И

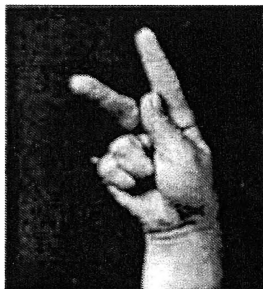
И (лат.I)

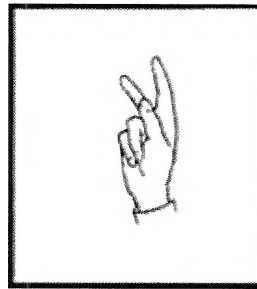
Ј

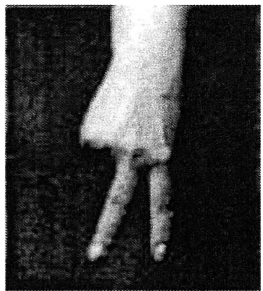
Ј (лат.Ј)

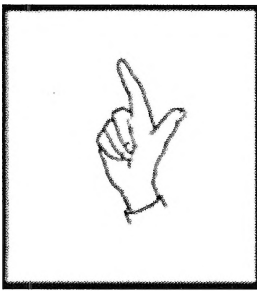
К

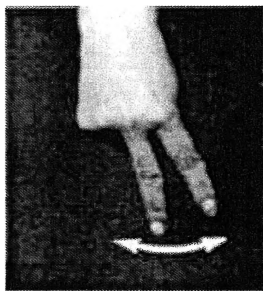
К (лат.К)

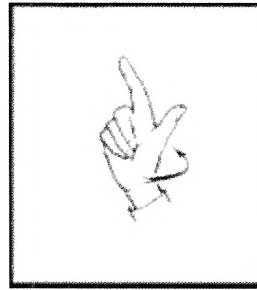
Л

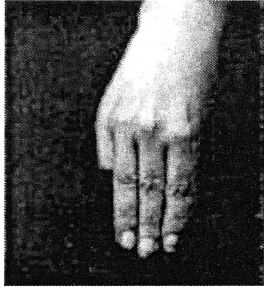
Л (лат.Л)

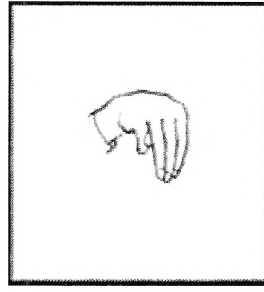
Љ

Љ (лат.Лј)

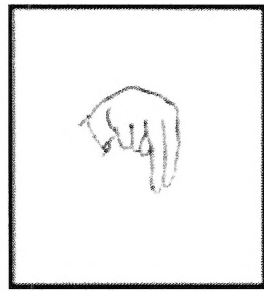
М

М(лат.М)

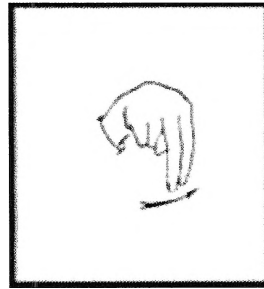
Н

Н (лат.Н)

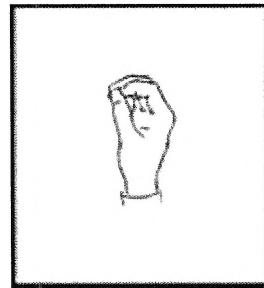
Ъ

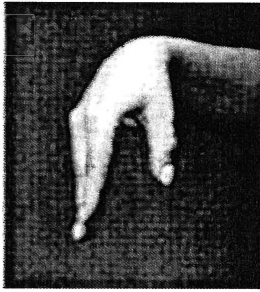
Ъ (лат.Нј)

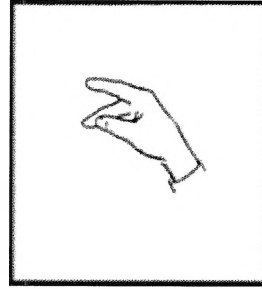
О

О (лат.О)

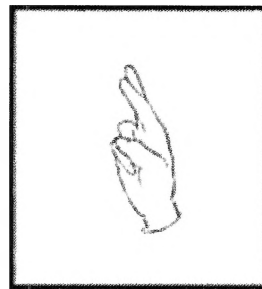
П

П (лат.Р)

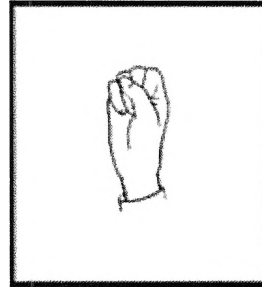
Р

Р (лат. R)

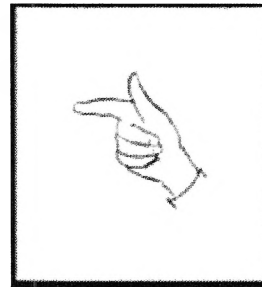
С

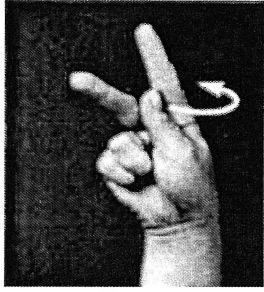
С (лат. S)

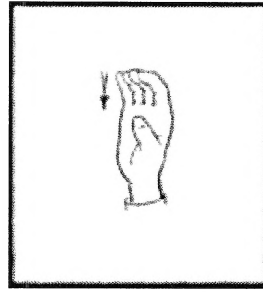
Т

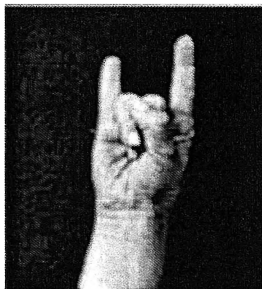
Т (лат. T)

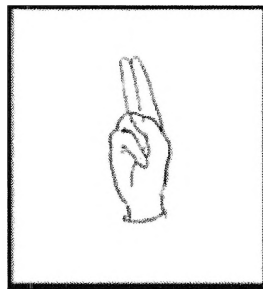
К

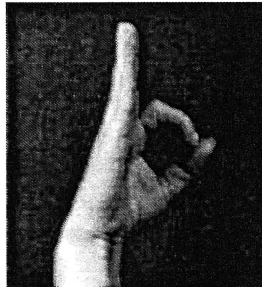
Т (лат.С)

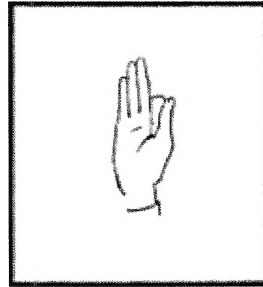
У

У (лат.У)

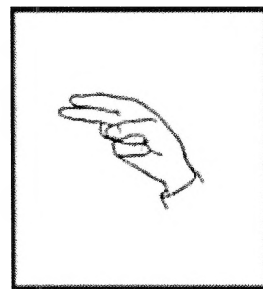
Ф

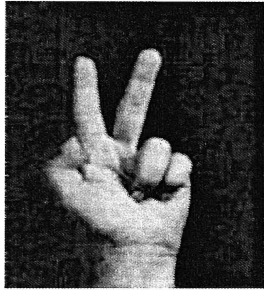
Ф (лат.Ф)

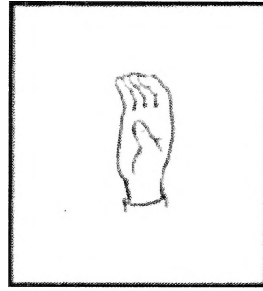
Х

Х (лат.Н)

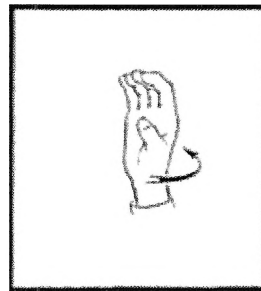
Ц

Ц (лат.С)

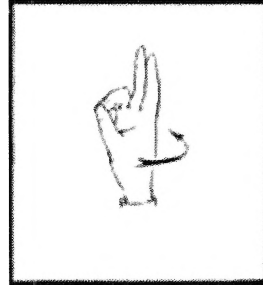
Ч

Ч (лат.Ĉ)

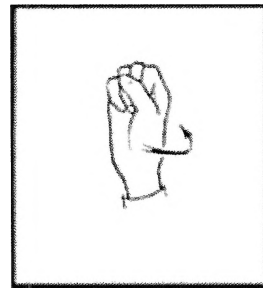
Ѣ

Ѣ (лат.Dž)

Ш

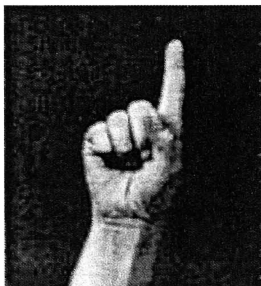
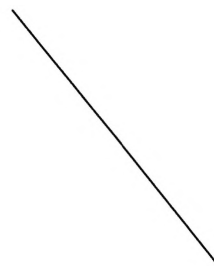

Ш (лат.Š)

2. Споредба на броеви во македонскиот и во српскиот знаковен јазик

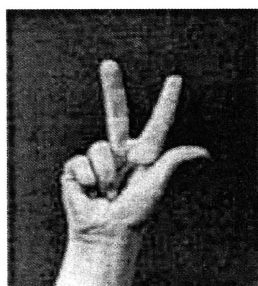
Нула

Еден

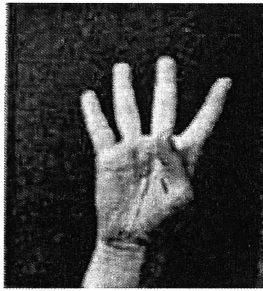

Два

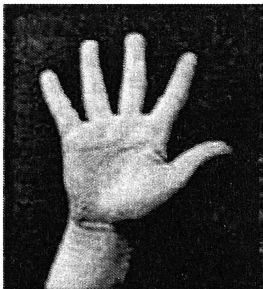

Три

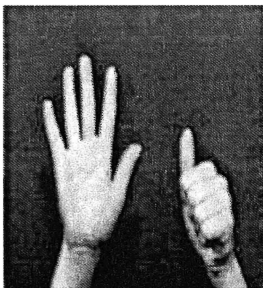

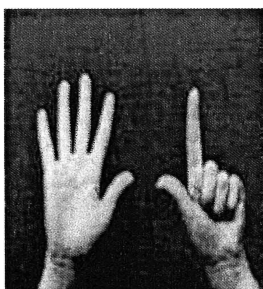
Четири

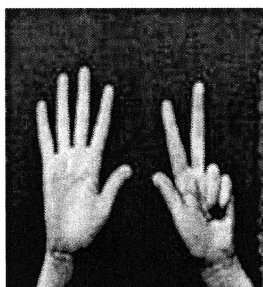
Пет

Шест

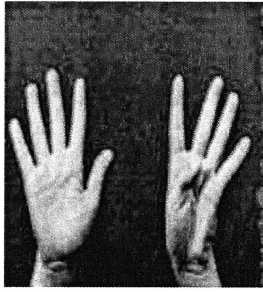

Седум

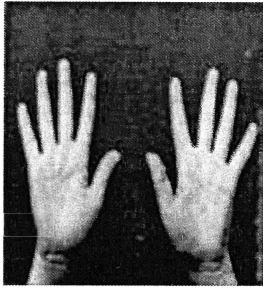

Осум

Девет

Десет

Сто

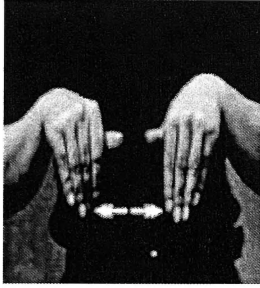

Илјада

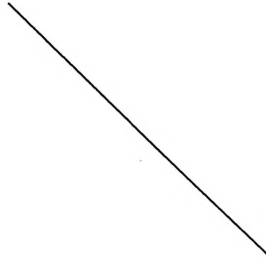
Милион

Билион

Милијарда

3. Споредба на знаци со кои се означуваат емоции во македонскиот и во српскиот знаковен јазик

омраза

Локација: пред градите, во висина на рамото

Облик на рацете: двете раце се во форма на „отворена рамна рака“

Движење: рацете се една до друга, левата е понапред од десната и двете се движат кон напред

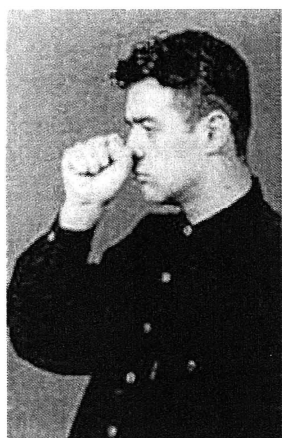

mržnja

Локација: во неутрален простор

Облик на рацете: двете раце се во форма на „отворена рамна рака“

Движење: рацете се една покрај друга и прават мал лак кон напред

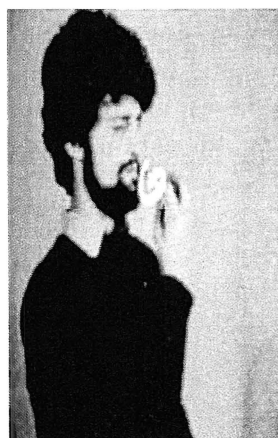

лут

Локација: пред носот

Облик на рацете: затворена рака

Движење: се допира носот

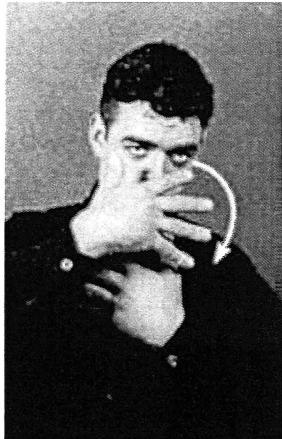

ljut

Локација: пред носот

Облик на рацете: ирска „Т“ рака

Движење: спирално движење пред носот

збунет

Локација: пред вратот и лицето

Облик на рацете: отворени рамни раце

Движење: десната рака се движи во лак пред левата

zbuniti se

Локација: во висина на окото

Облик на рацете: рамно „Л“

Движење: кратко од десно кон лево уво

разочаран

Локација: неутрален простор

Облик на рацете: двете раце се со облик отворена рамна рака

Движење: десната рака се лизга над левата

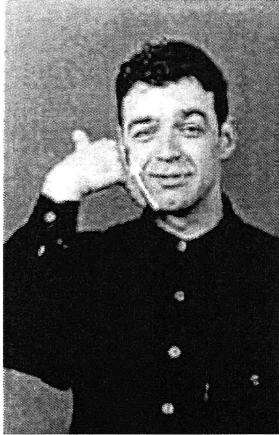

razočarati

Локација: неутрален простор

Облик на рацете: рацете се во облик на бројот „3“

Движење: од градите кон торзото

срам

Локација: образот на десната страна

Облик на рацете: свиткана

Движење: од брадата кон увото

stid

Локација: во висина на устата

Облик на рацете: „Ф“ рака

Движење: од неутрален простор кон устата

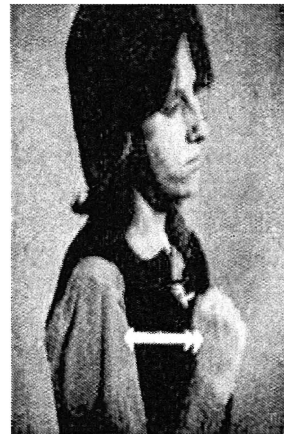

срав

Локација: неутрален простор

Облик на рака: затворена рака

Движење: напред и назад во неутралниот простор

strah

Локација: неутрален простор

Облик на рацете: затворена рака

Движење: напред и назад во неутралниот простор

4. Споредба на знаци што означуваат ментални активности во македонскиот и во српскиот знаковен јазик

мисли

Локација: во висина на веѓата

Облик на рацете: исправен показалец

од затворена рака со дланката кон лицето

Движење: минимален лак во пределот на веѓата

misliti

Локација: во висина на веѓата

Облик на рацете: исправен показалец

од затворена рака со дланката завртена надолу

Движење: краток контакт со веѓата

сфаќање

Локација: во висина на главата, а потоа на слепоочницата

Облик на рацете: прво свиткана, со исправени

shvatati (shvatiti)

Локација: во висина на челото

Облик на рацете: рамно „О“

прсти, а потоа рамно „О“

Движење: од неутрален простор кон слепоочница

намера

Локација: пред челото

Облик на рацете: „1“ облик на рака со надворешната страна кон надвор и долу

Движење: од челото кон носот градите

идеја

Локација: во неутрален простор, во висина на главата

Облик на рацете: исправен показалец

Движење: од челото кон неутрален простор

Движење: од челото кон неутрален простор со ширење на прстите

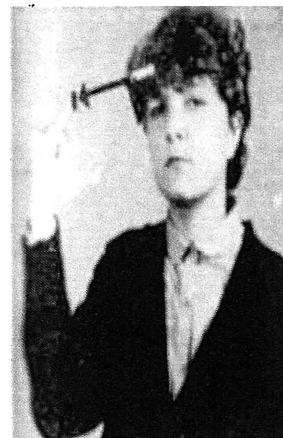

намера

Локација: неутрален простор, пред градите

Облик на рацете: „Н“ рака

Движење: од неутрален простор кон

идеја

Локација: во неутрален простор, во висина на главата

Облик на рацете: исправен мал прст

Движење: од челото кон неутрален простор

знае

Локација: во висина на окото, главата

Облик на рацете: исправен показалец

Движење: кратко во страна

znati

Локација: во висина на главата

Облик на рацете: затворена рака

Движење: кратко во страна

заборави

Локација: во висина на челото

Облик на рацете: рамна рака која преминува
во собрана рака

Движење: во лево, од челото кон надвор

zaboraviti

Локација: во висина на челото

Облик на рацете: рамна рака

Движење: од десно кон лево во висина
на челото

5. Споредба на немануелни сигнали во македонскиот и во српскиот знаковен јазик

извини

НМС: насобрани и подигнати веѓи и подигнати рамења

Локација: неутрален простор, пред торзото

Облик на рацете: отворени, десната свртена со дланката надолу, а левата во десно

Движење: десната рака се лизга напред по страна на левата

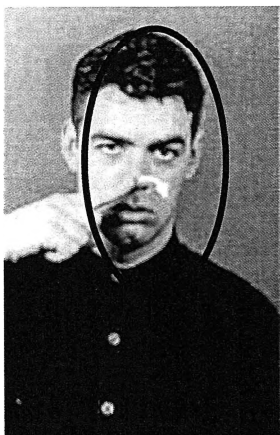
izvini ti se

НМС: подигнати веѓи и подигнати рамења

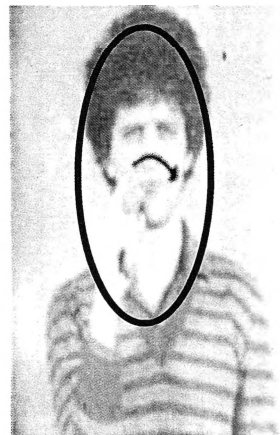
Локација: неутрален простор, лево од градите

Облик на рацете: отворени раце, десната свртена со дланката надолу, а левата нагоре

Движење: десната рака се лизга напред кон неутралниот простор над левата

лага

laga ti

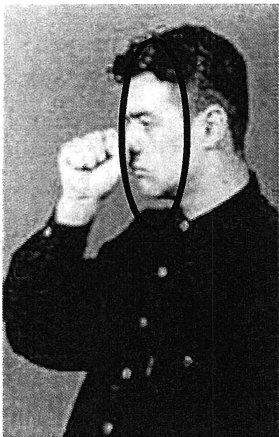
НМС: собрани и спуштени веѓи, остар

поглед

Локација: во висина на носот

Облик на рацете: исправен показалец

Движење: со показалецот се допира носот
и се движи во лево

лут

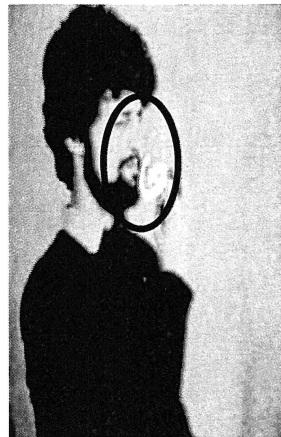
НМС: собрани и спуштени веѓи, остар

поглед

Локација: во висина на носот

Облик на рацете: исправен показалец

Движење: со показалецот се допира носот
и се движи во лево

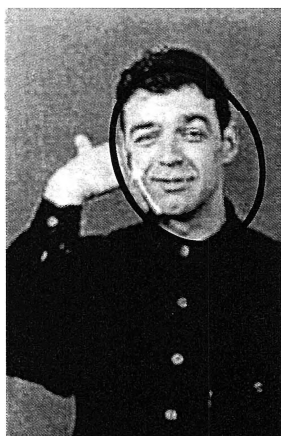
ljut

НМС: собрани и спуштени веѓи

Локација: пред носот

Облик на рацете: затворена рака

Движење: се допира носот

срам

НМС: собрани и спуштени веѓи

Локација: пред носот

Облик на рацете: ирска „Т“ рака

Движење: спирално движење пред носот

stid

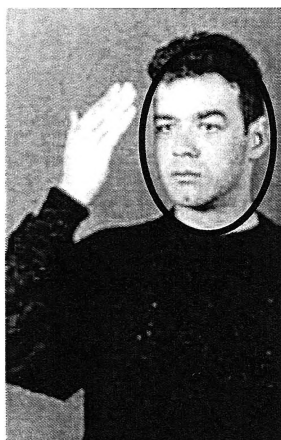
НМС: спуштени веѓи

НМС: спуштени веѓи, спуштени рамења

Локација: образот на десната страна

Облик на рацете: свиткана

Движење: од брадата кон увото

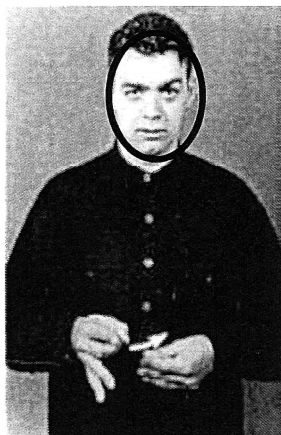
збогум

НМС: спуштени веѓи, сериозен израз на лицето

Локација: во висина на главата/лицето

Облик на рацете: отворена рака

Движење: во неутрален простор, кон назад

среќа

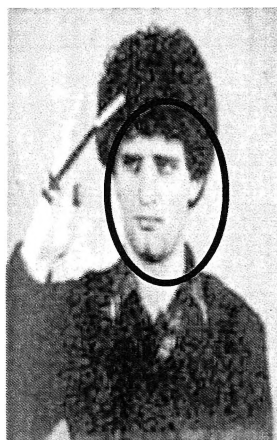
НМС: подигнати веѓи

Локација: неутрален простор, пред торзото

Локација: во висина на устата

Облик на рацете: „Ф“ рака

Движење: од неутрален простор кон устата

zbogom

НМС: спуштени веѓи, сериозен израз на лицето

Локација: во висина на главата/лицето

Облик на рацете: отворена рака

Движење: во неутрален простор, кон назад

sreća

НМС: подигнати веѓи

Локација: неутрален простор, пред градите

Облик на рацете: десна – „Ф“ рака,
левата има рамно „О“

Движење: десната се движи над левата,
во неутралниот простор кон торзото

Облик на рацете: десната е затворена со
преклопени палец и показалец, лева –
затворена рака

Движење: десната се движи во полулак над
левата

6. Споредба на иконични и произволни форми во македонскиот и во српскиот знаковен јазик

дрво

Локација: левата рака е во висина на главата,
а десната е во висина на градите

Облик на рацете: отворена „5“ лева рака,
свиткана во лактот под прав агол, а десната е
отворена и поставена хоризонтално

Движење: само почетно движење на поставу-
вање на рацете, потоа нема движење

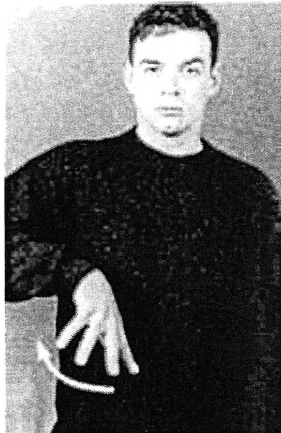

drvo

Локација: десната рака е во висина на
на главата, а левата е во висина на лактот

Облик на рацете: отворена „5“ десна рака,
свиткана во лактот под прав агол, а левата е
отворена и поставена хоризонтално

Движење: левата стои статично без никакво
движење, а десната ги движи прстите
напред и назад

краде

Локација: пред торзото, во неутрален простор

Облик на раката: отворена рамна рака

Движење: кон надвор, облик на лак

краѓа

Локација: пред торзото, во неутрален простор

Облик на раката: отворена рамна рака

Движење: кон надвор, облик на поголем лак

бебе

Локација: пред телото

Облик на рацете: свиткани во лактот и малку во дланките кои се свиткани нагоре

Движење: двете раце се нишаат кон лево и кон десно со повторување

beba

Локација: пред телото

Облик на рацете: свиткани во лактот и малку во дланките кои се свиткани нагоре

Движење: двете раце се нишаат кон лево и кон десно со повторување

пари

Локација: неутрален простор, пред торзото

Облик на рацете: рамно „О“

Движење: триење на прстите едни од други

novac

Локација: неутрален простор, пред торзото

Облик на рацете: ирска „Г“ рака

Движење: триење на прстите едни од други

пие

Локација: во висина на устата

Облик на рацете: затворена рака, со исправен палец

Движење: кратко движење кон устата

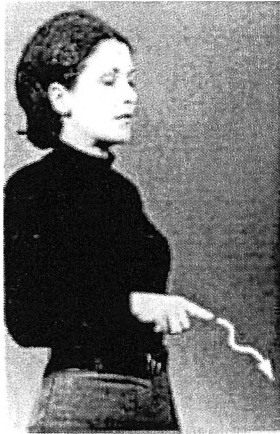

piti

Локација: во висина на устата

Облик на рацете: полно „О“

Движење: кратко движење кон устата

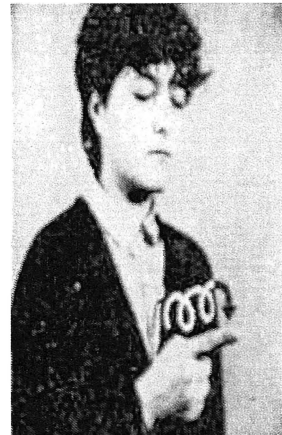

змија

Локација: во неутралниот простор
пред торзото

Облик на рацете: исправен показалец

Движење: лаковито движење кон напред

zmija

Локација: во неутралниот простор
пред градите

Облик на рацете: исправен показалец

Движење: спирално движење кон напред

7. Споредба на заменки во македонскиот и во српскиот знаковен јазик

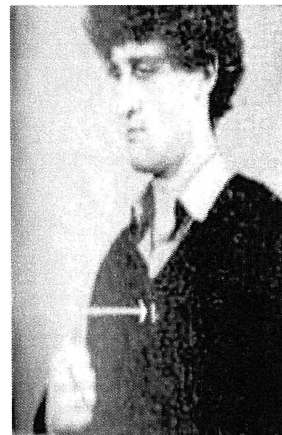

јас

Локација: пред гради

Облик на рацете: исправен показалец
свртен кон градите

Движење: право кон градите

ја

Локација: пред гради

Облик на рацете: исправен палец
свртен кон градите

Движење: право кон градите

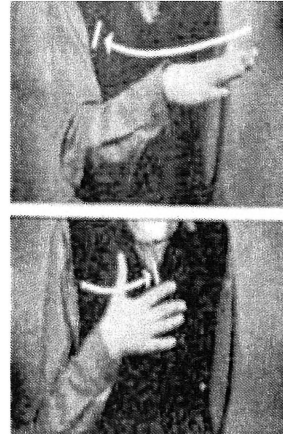

ние

Локација: пред телото

Облик на раката: раширена и рамна рака

Движење: кружно движење пред телото

mi

Локација: пред телото

Облик на раката: раширена и рамна рака

Движење: кружно движење пред телото
кое продолжува со допирање на градите

ти

Локација: неутрален простор

Облик на раката: исправен показалец
свртен кон надвор

Движење: кон оној на кого се однесува

ti

Локација: неутрален простор

Облик на раката: исправен показалец
свртен кон надвор

Движење: кон оној на кого се однесува

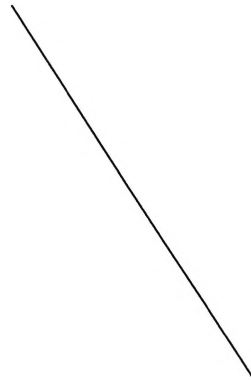

тие

Локација: десната страна од телото

Облик на раката: раширена и рамна рака со дланката свртена кон надвор

Движење: кон надвор десно во однос на телото

немаат соодветен знак

ваша, ваше, ваши

Локација: пред телото

Облик на раката: рамна рака

Движење: кон надвор

vaš, vaša, vaši

Локација: пред телото

Облик на раката: рамна рака

Движење: кон надвор

тој, таа, тоа

Локација: пред телото во десно

Облик на раката: исправен показалец
свртен кон надвор

Движење: кон оној на кого се однесува

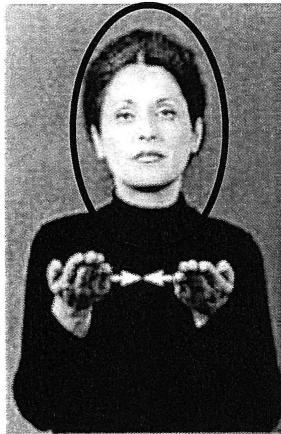
овај

Локација: пред телото во десно

Облик на раката: исправен показалец
свртен кон надвор

Движење: кон оној на кого се однесува

8. Споредба на прашални зборови во македонскиот и во српскиот знаковен јазик

каде

НМС: собрани и спуштени веѓи
подигнати рамења

Локација: пред градите

gde

НМС: собрани и спуштени веѓи
подигнати рамења

Локација: пред градите

Облик на рацете: отворени

Движење: истовремено една кон друга

кога

НМС: собрани и спуштени веѓи

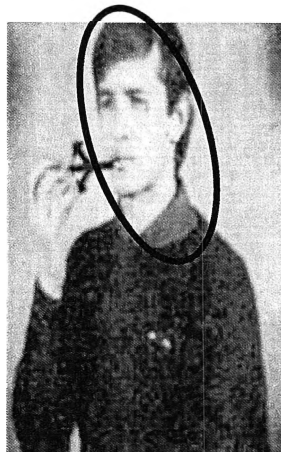
Локација: пред телото

Облик на рацете: полусвиткана

Движење: истовремено лево и десно

Облик на раката: отворена

Движење: лево десно

kada

НМС: собрани и спуштени веѓи

Локација: во висина на устата

Облик на раката: свиткана „5“

Движење: како се оддалечува раката од устата, прстите се шират повеќе

кој

НМС: собрани и спуштени веѓи

Локација: во висина на брадата

Облик на раката: исправен показалец

Движење: со показалецот напред-назад

ko

НМС: собрани и спуштени веѓи

Локација: во висина на брадата

Облик на раката: свиткана „Н“ рака

Движење: кон напред со повторување

колку

НМС: собрани и спуштени веѓи,
подигнати рамења
Локација: пред градите
Облик на рацете: рамни отворени
Движење: истовремено брановидно
горе – долу

koliko

НМС: собрани и спуштени веѓи,
подигнати рамења
Локација: пред градите
Облик на раката: рамна отворена
Движење: брановидно горе – долу

што

НМС: собрани и спуштени веѓи
Локација: пред телото
Облик на рацете: отворени раце

šta

НМС: собрани и спуштени веѓи
Локација: пред лицето
Облик на рацете: затворена рака со
исправен палец

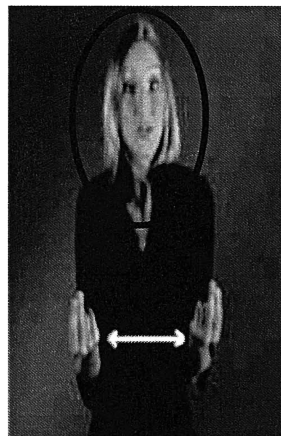
Движење: една кон друга

зошто

НМС: собрани и спуштени веѓи,
подигнати рамења
Локација: пред градите
Облик на рацете: собрани прсти
Движење: истовремено кратко движење
лево и десно

Движење: од носот во стана кон лево

zašto

НМС: собрани и спуштени веѓи,
подигнати рамења
Локација: пред градите
Облик на рацете: собрани прсти
Движење: една кон друга лево и десно

2. Интерпретација на добиените резултати

Во приложениот материјал, кој е споредуван, беа добиени некои интересни резултати. Нивното објаснување следи во прилог.

2.1. Споредба на македонската и српската знаковна азбука

Пред да се започне со интерпретација на добиените резултати мора да се нагласи фактот дека во српскиот знаковен речник обработената знаковна азбука не е на стандардното кирилично писмо туку на латиница.

Во спроведеното истражување во однос на азбуката во македонскиот и во српскиот знаковен јазик се воочи следното:

Во буквите А – А, Б - В, В – V, И - I, Ј - J, К - K, М - M, Н - H, Њ- Nj, О - O и Р - R не се воочуваат разлики. Нивната продукција е на идентичен начин. Минимални разлики можат да се забележат при продукцијата во буквите Ѓ – Џ (кирилица Ѓ), П - P, Т - T и Ф - F. Кај буквата Ѓ / Џ разликата е во обликот на палецот (во МЗЈ е свиткан, а во СЗЈ е исправен). Кај буквите П / P и Т / T разликата е во поставеноста на раката во целост (во МЗЈ дланката е кон долу, а во СЗЈ дланката е на страна). Кај буквата Ф / F разликата е во спојувањето на палецот и показалецот при формирањето на буквата. Во МЗЈ палецот и показалецот се спојуваат формирајќи круг, а во СЗЈ тие се допираат меѓу себе. Во формирањето на буквата Г / G разликата е во положбата на показалецот. Во МЗЈ показалецот е во свиткана положба, додека во СЗЈ тој е во контакт со палецот. Буквата Д во МЗЈ се формира со затворена рака, а во СЗЈ таа се формира на идентичен начин како „1 “ форма на рака. Во МЗЈ при формирањето на буквата Е се добива идентична форма како графемата, додека во СЗЈ Е се формира на начин на којшто четирите прста се свиткани и се во контакт, односно се потпираат на палецот. Буквата Ж во

МЗЈ е формирана така што раката е свиткана во прстите, а малиот прст и палецот се свиткани позади трите прсти, кои се на средината на раката. Во СЗЈ Ž се формира така што раката има „Н“ форма и прави движења како знакот за грмотевица. Во МЗЈ формата на буквата З ја прати графемата, а во СЗЈ Z се формира на сличен начин како буквата Ž. Разликата е во тоа што наместо форма „Н“ на раката, тука имаме форма на раката „1“. Во МЗЈ буквата S се формира така што се прати графемата, односно со малиот прст се изведува едно лаковидно движење. Во СЗЈ оваа буква изостанува. Што се однесува на формирањето на буквата Л во МЗЈ се прати графемата, односно буквата се формира со помош на показалецот и средниот прст, а во СЗЈ формата на буквата L ја прати латиничната графема, односно формирана е од т.н. „Л“ форма на раката. Буквата Љ во МЗЈ се формира на тој начин што на претходно формираната Л буква се додава движење кон лево и десно, додека во СЗЈ на претходно формираната буква L се додава движење во вид на мал лак кон назад и се формира буквата Lj. Во однос на буквата С разликите се следни: во МЗЈ со целата рака се формира буквата која ја прати графемата, додека во СЗЈ формирањето на S е на тој начин што целата рака е затворена, а палецот се поставува над другите прсти. Во МЗЈ буквата Ќ се формира така што на буквата К ѝ се додава движење кое е во вид на краток лак кон назад. Во СЗЈ знакот за оваа буква се разликува поради тоа што во српскиот знаковен речник азбуката е обработена според латиничното писмо, а не според стандардното, т.е. кириличното. Графемата за оваа буква во латиничното писмо е Ѓ, а во кириличното е Ѓ. Оваа буква се формира така што формата на раката е во т.н. „свиткана рака“ и се прави движење кое е во вид на краток лак кон долу, при што може да се заклучи дека знакот ја прати графемата. Буквата У во МЗЈ се формира така што малиот прст и показалецот се исправени, додека останатите два прста во свиткана положба ги држи палецот. Во СЗЈ формирањето на U е на тој начин што раката е во „N“ облик, но со внатрешната страна кон тој што ја гледа продукцијата на буквата (се гледаат и останатите три прста). Формирањето на буквата X во МЗЈ е на таков начин што се запазува формата на графемата, односно показалецот и средниот прст се вкрстуваат меѓу себе. Во СЗЈ формирањето на H е на тој начин што показалецот и средниот прст се допираат

меѓу себе и се поставени хоризонтално, додека останатите прсти се свиткани и се гледаат. Формирањето на буквата Ц / С во СЗЈ е многу поедноставна отколку во МЗЈ. Во СЗЈ раката е рамна и свиткана во прстите и ја прати латиничната графема на буквата V, додека во МЗЈ имаме т.н. „В“ рака, кон која е додаден палецот во свиткана положба и во контакт со показалецот. Буквата Ч во МЗЈ се формира со помош на „В“ форма на раката каде што раката е свртена со внатрешната страна кон тој што гледа за да може да се види паралелната поставеност на палецот и показалецот. Во СЗЈ во килиичното писмо графемата е иста како и во македонскиот јазик Ч, додека во латиничното писмо графемата е Ѓ. Формата на раката е иста како во С, со таа разлика што тука се прави движење во страна. Формирањето на буквата Џ во МЗЈ се прави така што на „В“ форма на рака палецот се свиткува на тој начин што со својот врв го допира показалецот во коренот. Во СЗЈ формирањето на Dž е со помош на „N“ форма на рака која е свртена во страна кон оној кој го гледа формирањето и се прави движење во форма на мал лак кон напред. Формирањето на буквата Ш во МЗЈ е со помош на формата „рамна“ рака, при што малиот прст и палецот се преклопуваат еден над друг, а во СЗЈ буквата Š се добива со помош на затворената рака во која палецот е поставен над останатите прсти и движење во вид на краток лак кон назад.

2.2. Споредба на броеви во македонскиот и во српскиот знаковен јазик

Во српскиот знаковен јазик не постои знак кој ја дефинира нулата како број во знаковниот јазик. Продукцијата на повеќето од броевите во македонскиот и во српскиот знаковен јазик се исти. Ваквата сличност се воочува кај броевите 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9. При продукцијата на бројот 1 разликата е во тоа што при самата изведба во МЗЈ се употребува показалецот (форма на раката „1“), а во СЗЈ се употребува палецот. Иако бројот 10 и во двата знаковни јазици се формира со помош на двете раце, сепак се гледа разлика. Во МЗЈ бројот 10 е формиран со помош на двете раце во вид на рамна отворена рака. Во СЗЈ формирањето е така

што палецот и показалецот во двете раце се допираат меѓу себе. Во формирањето на бројот 100 и во МЗЈ и во СЗЈ се гледаат сличности. Единствената разлика е разликата во прстот со кој се изведува движењето (горе, а во српскиот и долу). Во МЗЈ движењето се прави со свиткан показалец, а во СЗЈ се прави со свиткан палец. Бројот 1.000 во МЗЈ се формира на тој начин што десната рака има форма на „1“ рака, а левата е рамно поставена со внатрешната страна горе и показалецот прави кратко право движење со кое се допира левата рака. Во СЗЈ поставеноста на рацете е иста. Разликата е во движењето, кое овде е во вид на лак. Бројот 1.000.000 во МЗЈ се формира на тој начин што раката се поставува во свиткана „М“ форма и се прават две кратки движења едно по друго кон надвор. Во СЗЈ формирањето на бројот 1.000.000 се формира на тој начин што раката е во форма на „1“ и се прави движење во форма на еден огромен лак од горе кон долу. Во СЗЈ немаат соодветен знак за бројот 1.000.000.000. Во МЗЈ овој број се формира така што двете раце се во форма на „свиткана“ рака и се прави едно кратко движење кон надвор, односно се оддалечуваат една од друга.

2.3. Споредба на знаци со кои се означуваат емоции во македонскиот и во српскиот знаковен јазик

ОМРАЗА / MRŽNJA: Знакот во МЗЈ се изведува пред градите, во висина на рамото, додека во СЗЈ се изведува во неутрален простор. Обликот на рацете е ист во двата знаковни јазици. Како во МЗЈ така и во СЗЈ двете раце се во облик на „отворена рамна рака“. Во однос на движењето, поставеноста на рацете е иста и во МЗЈ и во СЗЈ. Поставени се една покрај друга. Во МЗЈ левата е понапред од десната и и двете се движат кон напред, додека, пак, во СЗЈ рацете прават мал лак кон напред.

ЛУТ / LJUT: Локацијата во која се продуцира овој знак во двата јазици е иста – пред носот. Се воочуваат одредени разлики во обликот на раката. Во МЗЈ се забележува „затворена“ рака, додека во СЗЈ се забележува „ирска Т“ рака.

Движењето кое се прави во продукцијата на овој знак во МЗЈ е проследено со краток допир на носот, додека, пак, во СЗЈ при продукцијата на овој знак се прави спирално движење пред носот.

ЗБУНЕТ / ZBUNITI SE: Локацијата на изведување на знакот е различна, и тоа во МЗЈ изведувањето е пред вратот и лицето, а во СЗЈ е во висина на окото. Обликот на рацете во МЗЈ е во вид на „отворени рамни раце“, додека во СЗЈ имаме „Л“ облик на раката. Во МЗЈ десната рака се движи во лак над левата, а во СЗЈ движењето кое го карактеризира овој знак е кратко движење од десното кон левото уво.

РАЗОЧАРАН / RAZOČARATI: Локацијата на изведување на знакот и во МЗЈ и во СЗЈ е иста, т.е. во неутралниот простор. Во МЗЈ обликот на двете раце е во вид на „отворена рамна“ рака, додека во СЗЈ обликот на двете раце е во вид на бројот „3“. Покрај обликот на рацете, и движењето кое се прави е различно. Формирањето на овој знак во МЗЈ е со лизгање на десната рака над левата, а во СЗЈ двете раце одат надолу од градите кон торзото.

СПАМ / STID: Локацијата на која се изведува овој знак и во МЗЈ и во СЗЈ е различна. Во МЗЈ локацијата на овој знак е образот од десната страна, додека во СЗЈ локацијата е во висина на устата. Разлика се забележува и кај обликот на раката. Во МЗЈ – раката е „свиткана“, додека во СЗЈ се забележува „Ф“ форма на рака. Движењето во МЗЈ е од брадата кон увото, а во СЗЈ движењето кое се прави за продукцијата на овој знак е од неутралниот простор кон устата.

СТРАВ / STRAH: Локацијата на изведување на знакот е иста и во МЗЈ и во СЗЈ, а тоа е во неутралниот простор. Обликот на раката е ист и во двата јазика. Знакот се изведува со т.н. „затворена рака“. Движењето е исто и во МЗЈ и во СЗЈ, десната рака се движи напред и назад во неутралниот простор .

2.4. Споредба на знаци што означуваат ментални активности во македонскиот и во српскиот знаковен јазик

МИСЛИ / MISLITI: Локацијата и обликот на раката при изведувањето на овој знак се исти и во македонскиот и во српскиот знаковен јазик. Локацијата е во висина на веѓата, додека обликот на раката е во вид на исправен показалец. Разликата во движењето кое се прави е таа што во МЗЈ се прави минимален лак во пределот на веѓата, а во СЗЈ се прави краток контакт со веѓата.

СФАЌАЊЕ / SHVATATI (SHVATITI): Локацијата на која се формира овој знак во МЗЈ е во висина на главата, а потоа на слепоочницата, додека во СЗЈ овој знак исто така се формира во висина на челото. Што се однесува до обликот на рацете, во МЗЈ најпрво се забележува свиткана рака со исправени прсти, и тоа рамно „О“. Во СЗЈ обликот на раката е рамно „О“ рака. Движењето кое се прави при продукцијата на знакот во МЗЈ е од неутралниот простор кон слепоочицата, а во СЗЈ движењето е од челото кон неутралниот простор со ширење на прстите.

НАМЕРА / NAMERA: Локацијата на која се изведува овој знак во МЗЈ е пред челото, а во СЗЈ таа локација е во неутралниот простор, пред градите. Обликот на раката во МЗЈ е во форма на „1“ облик на рака со надворешната страна свртена кон надвор и кон долу, а во СЗЈ формата на раката за овој знак е со „Н“ форма на раката. Движењето во МЗЈ кое се прави при продукцијата на овој знак е од челото кон носот, а во СЗЈ движењето со кое се формира овој знак е од неутралниот простор кон градите.

ИДЕЈА / IDEJA: Продукцијата на овие два знаци во МЗЈ и СЗЈ е иста. Локацијата на изведба на знакот е во неутралниот простор, во висина на главата. Обликот на рацете и во двата јазика е сличен, во МЗЈ обликот е исправен показалец, додека во СЗЈ исправен мал прст. Како локацијата и обликот, така и движењето е исто и во МЗЈ и во СЗЈ. Од челото раката се движи кон неутралниот простор.

ЗНАЕ / ZNATI: Локацијата на рацете за формирањето на овој знак и во МЗЈ и во СЗЈ е иста, т.е. во висина на главата. Разлика се забележува во обликот на раката. Во МЗЈ се гледа исправен показалец, додека во СЗЈ при продукцијата на овој знак се забележува затворена рака. Во однос на движењето не се воочуваат разлики. Знакот се формира со кратко движење во страна.

ЗАБОРАВИ / ZAVORAVITI: Локацијата за формирање на овој знак во двата знаковни јазика е иста. Знакот се формира во висина на челото. Во МЗЈ при изведувањето на знакот се забележува „рамна“ рака која преминува во „собрана“ рака. Во СЗЈ обликот на раката е во т.н. „рамна“ рака. Движењето кое се прави при изведувањето на овој знак во МЗЈ е во лево, од челото кон надвор, додека во СЗЈ ова движење е од десно кон лево, во висина на челото.

2.5. Споредба на немануелни сигнали во македонскиот и во српскиот знаковен јазик

ИЗВИНИ / IZVINITI SE: Продукцијата на овој е пропратена со одредени немануелни сигнали кои се *слични* и во МЗЈ и во СЗЈ. Се забележуваат **насобрани и подигнати веѓи и подигнати рамења** во МЗЈ, додека во СЗЈ **веѓите не се насобрани**. Локацијата за продукцијата на овој знак во МЗЈ е неутралниот простор пред торзото, додека во СЗЈ локацијата е во неутралниот простор, лево од градите. Обликот на рацете и во двата јазичи е ист, „отворени“ раце, десната рака во двата јазичи е свртена со дланката кон долу, додека во МЗЈ левата е во десно, а во СЗЈ е кон горе. Движењето со кое во МЗЈ се формира овој знак е десна рака, која се лизга напред по страна на лева рака, кон неутралниот простор. Во СЗЈ движењето кое се прави е: десната рака се лизга кон неутралниот простор над левата.

ЛАГА / LAGATI: Немануелните сигнали за овој знак како во МЗЈ така и во СЗЈ се *исти*, и тоа: **собрани и спуштени веѓи, остар поглед**. Локацијата за

изведба на овој знак е во висина на носот и во двата знаковни јазици. И обликот на раката исто така е ист, односно исправен показалец. Движењата кои се прават за формирањето на знакот и во МЗЈ и во СЗЈ се исти, односно со показалецот се допира носот и се движи во лево.

ЛУТ / LJUT: Немауелните сигнали кои се јавуваат при продукцијата на овој знак и во МЗЈ и во СЗЈ **се исти**, и тоа се забележуваат **собрани и спуштени веѓи**. Локацијата во двата јазици е иста – пред носот. Се воочуваат одредени разлики во обликот на раката. Во МЗЈ се забележува „затворена“ рака, додека во СЗЈ се забележува „ирска Т“ рака. Движењето во МЗЈ е проследено со краток допир на носот, а во СЗЈ се прави спирално движење пред носот.

CPAM / STID: При продукцијата на овој знак се забележуваат **слични немануелните сигнали**, како во МЗЈ така и во СЗЈ. **Спуштени веѓи и спуштени рамења** (само во СЗЈ) се немануелните сигнали кои се карактеристични за овој знак. Локацијата на која се изведува овој знак и во МЗЈ и во СЗЈ е различна. Во МЗЈ тоа е образот од десната страна, додека во СЗЈ локацијата е во висина на устата. Разлика има и во обликот на раката. Во МЗЈ раката е „свиткана“, а во СЗЈ раката има „Ф“ форма. Движењето кое се прави при продукцијата на знакот во МЗЈ е од брадата кон увото, а во СЗЈ движењето е од неутралниот простор кон устата.

ЗБОГУМ / ZBOGOM: Немануелните сигнали употребени при продукцијата на овој знак во МЗЈ и СЗЈ **се исти**, односно видливи се **спуштени веѓи и сериозен израз на лицето**. Локацијата, обликот на раката и движењето кое се прави за продукцијата на овој знак е иста и во МЗЈ и во СЗЈ. Локацијата е во висина на главата/лицето. Обликот на раката е во форма на „отворена“ рака, додека движењето е во неутралниот простор кон назад.

СРЕЌА / SREĆA: Немануелните сигнали за овој знак се како и за предходните знаци **слични** и во МЗЈ и во СЗЈ. Се забележуваат **подигнати веѓи**. Локацијата за изведување на овој знак во МЗЈ е во неутралниот простор, пред торзото, а во СЗЈ е во неутралниот простор пред градите. Обликот на рацете во

МЗЈ е таков што десната е во „Ф“ рака, а левата има собрани прсти. Во СЗЈ обликот на рацете е таков што десната е „затворена“ со преклопени палец и показалец, а левата е „затворена“. Движењата за формирањето на овој знак во МЗЈ се: десната се движи над левата во неутралниот простор кон торзото, а во СЗЈ десната рака се движи во полулак над левата.

2.6. Споредба на иконични и произволни форми во македонскиот и во српскиот знаковен јазик.

ДРВО / DRVO: Продукцијата на овој знак и во МЗЈ и во СЗЈ е иста, со тоа што во МЗЈ се употребува левата рака како главна, а десната како потпора, додека во СЗЈ е обратно. Локацијата на изведување на овој знак е десната (СЗЈ)/ левата(МЗЈ) рака во висина на главата, а левата / десната рака во висина на градите. Обликот на раката е отворена „5“ десна (СЗЈ) / лева (МЗЈ) рака свиткана под прав агол, а левата / десната е отворена и поставена хоризонтално. Во однос на движењето има минимална разлика. Во МЗЈ се забележува само почетно движење на поставување на рацете, потоа нема движење, додека во СЗЈ покрај почетното движење на поставување се забележува и движење на прстите напред и назад.

КРАДЕ / КРАЂА: При продукцијата на овој знак и во МЗЈ и во СЗЈ се забележуваат речиси потполно исти елементи. Локацијата е иста: знакот се формира пред торзото, во неутралниот простор. Обликот на раката е ист, се воочува „отворена рамна“ рака. Движењето е кон надвор во облик на лак, при што во СЗЈ лакот е поголем, а во МЗЈ лакот е помал.

БЕБЕ / ВЕВА: продукцијата на овој знак е иста во двата знаковни јазици. Локацијата на изведување е пред телото. Обликот на рацете е свиткани раце во лакт и малку во дланките кои се свртени нагоре. Движењето кое се прави при

изведувањето на овој знак е нишање на двете раце во лево и десно со повторливо движење.

ПАРИ / NOVAC: Локацијата е иста. Формирањето е во неутралниот простор пред торзото. Обликот на раката во МЗЈ е во рамно „О“ рака, додека во СЗЈ обликот на раката е „ирско Т“ рака. Движењето кое се прави и во МЗЈ и во СЗЈ е исто. Се тријат прстите едни од други.

ПИЕ / PITI: Локацијата и во МЗЈ и во СЗЈ е иста – во висина на устата, а исто така и движењето е исто - кратко движење кон устата. Разликата е во обликот на раката. Во МЗЈ се гледа „затворена“ рака, со исправен палец, додека во СЗЈ раката има форма на „полно О“.

ЗМИЈА / ZMIJA: Локацијата во МЗЈ е во неутралниот простор, пред торзото, а во СЗЈ локацијата на која се изведува овој знак е неутралниот простор, пред градите. Обликот на раката е ист во двата знаковни јазици. Се забележува исправен показалец облик на рака. Движењето кое се прави во МЗЈ при изведбата на овој знак е лаквито движење кон напред, а во СЗЈ тоа движење кон напред е во вид на спирала.

2.7. Споредба на заменки во македонскиот и во српскиот знаковен јазик

ЈАС / JA: Локацијата за изведување на овој знак и во МЗЈ и во СЗЈ е иста – пред градите. Разликата меѓу обликот на раката е во прстот со кој се посочува. Во МЗЈ тоа е исправен показалец кој е свртен кон градите, додека во СЗЈ тоа е палецот. Движењето кое се прави е исто во двата јазици и тоа е право кон градите.

НИЕ / MI: Како и во дел од претходните знаци и тука се забележува иста локација во двата јазици – пред телото. И обликот на раката е ист. Раката е

поставена како „рамна и раширена“ рака. Движењето во МЗЈ е кружно пред телото. Во СЗЈ се забележува кружно движење пред телото кое продолжува со допирање на градите.

ТИ / TI: За овој знак и во МЗЈ и во СЗЈ има иста локација – пред телото.

Како локацијата така и обликот на раката е ист. Показалецот е исправен и свртен кон надвор. Во МЗЈ движењето е кон оној на кого се однесува, а и во СЗЈ се забележува истото движење.

ТИЕ / нема ogovarajući znak: Поради падежите кои ги има во српскиот разговорен јазик, истите се појавуваат и во српскиот знаковен јазик, па затоа во СЗЈ немаат соодветен знак за оваа замена. Локацијата во МЗЈ е од десната страна на телото. Обликот на раката е „раширена и рамна“ рака со дланката свртена кон надвор. Движењето кое се прави при изведбата е кон надвор во однос на телото.

ВАША, ВАШЕ, ВАШИ / VAŠ, VAŠA, VAŠI: Локацијата е иста во двата знаковни јазици. Знакот се формира пред телото. Покрај локацијата, и обликот на раката и движењето е исто. Раката се поставува во облик на „рамна“ рака, а движењето е кон надвор.

ТОЈ, ТАА, ТОА / OVAJ: Локацијата е пред телото, од десната страна. Оваа локација се однесува и на знакот од МЗЈ и на знакот од СЗЈ. Обликот на раката, како и движењето исто така се однесуваат на двата јазици истовремено. Обликот на раката е со исправен показалец свртен кон надвор. Движењето кое се прави е посочување кон оној на кого се однесува.

2.8. Споредба на прашални зборови во македонскиот и во српскиот знаковен јазик

За полесна дистинкција на прашалните зборови во знаковните јазици, при опишување на конкретниот знак потребно е да се даде опис и на немануелните сигнали кои се прават при изведбата на соодветниот знак.

КАДЕ / GDE: Немануелните сигнали за овој знак *се исти* во двата знаковни јазици. Се забележуваат **собрани и спуштени веѓи и подигнати рамења**. И локацијата и обликот на рацете исто така се исти. Локацијата на изведувањето на овој знак е пред градите. Обликот на раката е т.н. „отворена“ рака. Во МЗЈ двете раце се со таков облик, додека во СЗЈ само едната. Движењето кое се прави во МЗЈ е истовремено доближување една кон друга, а во СЗЈ со оглед на тоа дека знакот се формира само со едната рака, таа ќе се движи лево – десно.

КОГА / KADA: Во немануелните сигнали кои *се исти* во двата знаковни јазици се забележуваат **собрани и спуштени веѓи**. Локацијата на која знакот се изведува во МЗЈ е пред телото, додека во СЗЈ оваа локација е во висина на устата. Обликот на раката во МЗЈ е „полусвиткана“, а во СЗЈ се забележува рака со форма на „свиткана 5“. Што се однесува на движењата кои се прават при продукцијата на овој знак во МЗЈ се забележува истовремено движење лево и десно. Во СЗЈ во однос на движењето, како се оддалечува раката од устата така прстите се шират повеќе.

КОЈ / КО: **Собрани и спуштени веѓи се немануелните сигнали** кои *се исти* во двата знаковни јазици и кои го карактеризираат овој знак. Локацијата во МЗЈ и СЗЈ е иста – во висина на брадата. Обликот на раката во МЗЈ е формата на раката исправен показалец, додека во СЗЈ раката има форма на „свиткана Н“ рака. Движењето за формирање на знакот во МЗЈ е со показалецот напред – назад. Во СЗЈ движењето е кон напред со повторување.

КОЛКУ / KOLIKO: **Собрани и спуштени веѓи и подигнати рамења** се забележуваат во однос на **немануелните сигнали** при продукцијата на овој знак

во двата знаковни јазици. Локацијата на изведување е иста – пред градите. Обликот на раката е ист и во МЗЈ и во СЗЈ рамни отворени, со таа разлика што во МЗЈ се употребуваат двете раце, а во СЗЈ едната. И движењето исто така е исто, брановидно горе – долу (едната рака во СЗЈ, а двете раце во МЗЈ).

ШТО / ШТА: Немануелните сигнали, како и во погоре обработените знаци така и во овие **се исти** и во двата знаковни јазици, и тоа се забележуваат **собрани и спуштени веѓи.** Локацијата во МЗЈ е пред телото, а во СЗЈ е пред лицето. Обликот на рацете во МЗЈ е „отворени“ раце, додека во СЗЈ се забележува „затворена“ рака со исправен палец. Движењето кое се прави во МЗЈ е доближување една кон друга, додека во СЗЈ движењето е од носот во страна кон лево.

ЗОШТО / ЗАШТО: Немануелните сигнали во овој знак **се исти** и во двата знаковни јазици, и тоа се гледаат **собрани и спуштени веѓи и подигнати рамења.** Локацијата на формирањето на знакот во СЗЈ и МЗЈ е иста – пред градите. И обликот на рацете е ист – се забележуваат „собрани“ прсти. Движењето е различно. Во МЗЈ движењето е истовремено кратко движење во лево и десно, додека во СЗЈ движењето е една кон друга во лево и десно.

3. Верификација на хипотезите

Од спроведеното истражување се добија некои резултати со кои се потврдуваат или се отфрлаат одредените хипотези кои беа поставени во текот на истражувањето.

По спроведеното истражување и дискусијата на добиените резултати се потврдува основната (нулта) хипотеза според која се водеше ова истражување, а тоа е дека постојат сличности меѓу македонскиот знаковен јазик и српскиот знаковен јазик согласно нотацијата на Стоуки.

Првата хипотеза, која гласи: „Меѓу македонската и српската мануелна знаковна азбука постојат одредени разлики“ се потврдува, односно од самата анализа се забележува дека постојат одредени разлики при нивната обработка согласно нотацијата на Стоуки. Од добиените резултати се забележува дека сличноста во македонската и во српската знаковна азбука ја има кај 11 букви од азбуката. Минимални разлики се гледаат кај 4 букви од азбуката во македонскиот и српскиот знаковен јазик. Може да се каже дека кај 15 букви од азбуката во македонскиот и во српскиот знаковен јазик во целост постојат разлики. Исто така треба да се нагласи постоењето на знакот за буквата S, и отсуството на оваа буква и нејзиниот знак во СЗЈ.

Од анализата на резултатите се потврдува и втората хипотеза, која гласи: „Постојат сличности во начинот на продукција на броевите во МЗЈ и во СЗЈ“. Од компарацијата може да се каже дека во 8 броеви од презентираниите во овој труд продукцијата е иста во целост. Минимални разлики при продукцијата на броевите во македонскиот и во српскиот знаковен јазик се гледаат во 2 броја од презентираниите броевите, а во целост различна продукција на броевите е видлива кај 3 броеви од презентираниите. Битно е да се нагласи и изоставувањето на знак во СЗЈ за броевите нула и милијарда.

Третата хипотеза, која гласи: „Не постојат значајни разлики кај знаците кои означуваат емоции“ се потврдува, бидејќи при анализата на знаците кои означуваат и припаѓаат во групата на емоции согласно нотацијата на Стоуки, се

забележуваат само одредени минимални разлики при начинот на продукција на соодветниот знак кој се анализира.

Од анализата на знаците кои означуваат одредени ментални активности се добиени резултати со кои се потврдува четвртата хипотеза, која гласи: „Не постои разлика во знаците со кои се означуваат некои ментални активности во МЗЈ и во СЗЈ“, односно се потврдува дека не постои разлика во знаците со кои се означуваат некои ментални активности и во македонскиот и во српскиот знаковен јазик согласно нотацијата на Стоуки.

Анализата на резултатите ја потврдува петтата хипотеза, која гласи: „ Не постои разлика во продукцијата на немануелни сигнали во знаци од македонскиот и српскиот јазик“, односно дека кај илустрираните знаци согласно нотацијата на Стоуки, не постојат разлики во продукцијата на немануелни сигнали од македонскиот и српскиот знаковен јазик.

Шестата хипотеза гласи: „Не постојат разлики во знаците со кои се претставени иконичните и произволните форми во македонскиот и во српскиот знаковен јазик“, и според анализата на тие знаци согласно нотацијата на Стоуки, се потврдува шестата хипотезата, односно се потврдува дека не постојат разлики при продукцијата.

Со дел од прикажаните знаци и од анализата на резултатите се потврдува седмата хипотеза, која гласи: „Постојат сличности кај знаците со кои се означуваат заменките во македонскиот и во српскиот знаковен јазик“, т.е. се забележуваат сличности во продукцијата на знаците согласно нотацијата на Стоуки.

Од анализата на добиените резултати се потврдува и осмата хипотеза, која гласи: „Постојат сличности кај знаците со кои се означуваат прашалните зборови во македонскиот и во српскиот знаковен јазик“, односно се потврдува постоењето на сличности во продукцијата на прашалните зборови согласно нотацијата на Стоуки.

4. Заклучоци

Во македонската азбука се забележува една буква која ја нема во српската азбука, па и од самиот тој факт може да се заклучи дека постојат разлики меѓу македонската и српската знаковна азбука. Буквата која е присутна во МЗЈ, а ја нема во СЗЈ е буквата S. Исто така присутен е и фактот дека како македонската така и српската знаковна азбука е еднорачна. Треба да се нагласи дека не сите букви се различни. Сличности се забележуваат во А - А, Б - В, В - V, И - I, Ј - J, К - К, М - М, Н - N, Њ - Nj, О - O и Р - R. Од илустрираните мануелни азбуки исто така може да се заклучи дека дел од знаците со кои се претставуваат буквите ги пратат визуелните карактеристики на буквите.

Броевите во поголем дел од знаците со кои се претставени се исти. Разликите во 1, 10, 100, 1.000, 10.000 и 1.000.000 се однесуваат на поставеноста на рацете (внатрешна или надворешна), кои прсти се употребуваат при самата изведба, движењето кое се прави при самата продукција согласно нотацијата на Стоуки.

Емоциите се дел од човечкиот живот и речиси секаде се покажуваат на ист начин. Кога станува збор за знаците со кои се покажуваат емоциите во македонскиот и во српскиот знаковен јазик може да се каже дека не се воочуваат значајни разлики. Речиси во сите од обработените знаци се забележуваат одредени сличности според системот на нотацијата на Стоуки (локација, облик на раката / рацете, движење кое се прави за продукција на знакот), а минималните разлики најчесто се забележуваат во обликот на раката.

Самото име ментални активности ни асоцира на тоа дека станува збор за некаква активност чие дејство се случува во пределот на главата, па поради овој факт се очекува локацијата на изведување на знакот да биде во висина на главата, а сличностите во продукцијата на знакот големи.

Со помош на немануелните сигнали се изразуваат некакви емоции, па може да се заклучи дека во поголем дел од случаите се забележуваат сличности при продукцијата, земајќи го предвид фактот дека фацијалната експресија на лицето е слична.

Со иконичните форми се претставува референтот на кој се однесува знакот (пуши, пие, пари и сл.), па и оттаму е очекувано сличностите да бидат многу големи. Можат да постојат варијации во однос на движењата согласно нотацијата на Стоуки, но кај поголемиот број на знаци се забележуваат тие сличности.

Кај многу споредби на знаковни јазици кои се направени се забележуваат сличности во знаците со кои се означуваат заменките. Ова тврдење се однесува и на споредбата на македонскиот и српскиот знаковен јазик. Истражувањето кое е спроведено и разработено согласно нотацијата на Стоуки даде резултати од кои може да се заклучи дека нивната продукција е слична.

Карактеристично е тоа дека при изведбата на прашалните зборови во знаковните јазици, во случајов македонскиот и српскиот знаковен јазик, треба да се земат во предвид и немануелните сигнали кои се прават. Од спроведеното истражување може да се дојде до заклучок дека покрај сличноста на немануелните сигнали при продукцијата на знаците во МЗЈ и во СЗЈ, сличност се забележува и при продукцијата и разработката на знаците согласно нотацијата на Стоуки.

5. Предлог-мерки

- Потребно е да се направи стандардизација на македонскиот знаковен јазик согласно нотацијата на Стоуки (стандардизацијата на српскиот знаковен јазик може да им се даде и на нашите соседи).
- Да се обезбеди лингвистичко истражување и обработка на јазикот и на неговата структура воопшто.
- Зголемување на бројот на знаци во македонскиот знаковен јазик, земајќи ги предвид развојот на техниката, иновациите и времето во кое сега живеат глумите лица.
- Подобрување на образованието и методите на настава кои ги добиваат глумите лица и поголема употреба на знаковниот јазик во училиштата. Покрај општиот речник да се направат и диференцијални речници со посебни знаци за одделни предмети, како на пример биологија, хемија, историја, географија, психологија, информатика, спорт и спортски активности, како и медицински термини.
- Покрај речниците, потребна е и изработка на други помошни средства за учење на знаковниот јазик. Како предлог за такво средство може да биде изработката на знаковно писмо и за македонскиот знаковен јазик, т.е. нотација на знаците по графички пат.
- Воведување на образование за професијата толкувачи на знаковниот јазик, одржување на предавања, семинари, обуки, во кои освен начинот на продукција на знаците, ќе се изучува и теоретскиот дел на знаковниот јазик, т.е. неговата структура со сета своја комплексност и сложеност.

- Овозможување на професионално образование за сите глуви лица.
- Обезбедување услови за факултетско образование за глумите лица.
- Обновување на едукативните курсеви за толкувачи на македонскиот знаковен јазик.
- Зголемување на можноста за комуникација на глумите лица од нашата земја со глуви лица од други земји, пред сè со нашите соседи.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА:

1. Adams W. J., Rohring S. P. 2004: *Handbook to Service the Deaf and Hard Hearing*, Amsterdam – Elsevier Academic Press
2. Allen C., Walters S., Emerson S. 2007: *Balkan Survey Repotr*, Helsinki - Turning Point / Cosmoprint
3. Al-Fityan K., Padden C. 2008: *A Lexical Comparison of Sign Languages in the Arab World*, San Diego - Department of Communication University of California
4. Armstrong F. D., Karchmer A. M., Van Cleve V. J. 2002: *The Study of Signed Languages*, Washington – Gallaudet University Press
5. Baker A., Wall B. 2008: *Sign Language Acquisition*, Amsterdam/Philladelphia – John Benjamins Publishing Company
6. Bauman I. H-D., Nelson J., Rose M. H. 2006 : *Signig the Body Poetic – Essays on ASL Literature*, Los Angeles – University of California Press – Berkely
7. Berke J. 2012 - *Sign Language* – достапно на: <http://deafness.about.com/od/signlanguage/u/signlanguage.htm> - преземено на: 20.09.2012
8. Boles W. D., Sweenie M. J. 2008: *Picture yourself Learning ASL*, Boston – Course Technology – Cengage Learning
9. Brennan M., Colville D. M., Lawson K. L. 1984: *Words in hand, Wiltshire – Cromwell Press*
10. Brentari D. 2010: *Sign Languages*, Cambridge Survays, New York – Cambridge University Press
11. Brentari D. 2011: *Companion to Phonology*, New York, Wiley – Blackwells

12. Brook L. 1998 - *A History of Sign Language* – достапно на: <http://linguistics.byu.edu/classes/ling450ch/reports/sign-language.html> – преземено на: 23.09.2012
13. Cokely D., Baker – Shenk C. 1991: *ASL Students Green Book 1-9*, Washington – Gallaudet University Press
14. Dimić N., Polovina V., Kašić Z. 2009. *O srpskom znakovnom jeziku* бр.1, (1), стр 1- 28. - достапно на: <http://scindeks.ceon.rs/article.aspx?artid=0354-87590901001D> - преземено на: 20.03.2012
15. Dimić N., Šešum M. 2011: *Znakovni jezik - osnovni način komunikacije gluvih*, Beogradska defektološka škola, br. 1, str. 13-41
16. Dubuc B., Robert P., Paguet D., Daigen A. 2003 - *Speaking Without Broca's Area* - достапно на: <http://thebrain.mcgill.ca> – преземено на: 04.01.2013
17. Duke I. 2009: *Learn Sign Language in a Hurry*, Avon – Adams Media
18. Emmorey K. 2002: *Language, Cognition, and the Brain*, London - LAWRENCE ERLBAUM ASSOCIATES, PUBLISHERS
19. Fant L., Fant B. B. 2009: *Perfect phrases in American Sign Language for Beginners*, New York – McGraw Hill
20. Froude J. 2003: *Making Sense in Sign – A Lifeline for a Deaf Child*, Clevedon – Multilingual Matters Ltd
21. Groce Ellen M. 1985: *Everyone Here Sokes Sign Language*, London – Harvard University Press
22. Hollis S. 2011: *Sign Language for Beginners – Discover the Art of Sign Language*, Bristol – Print Smarter
23. Hunger B. 2006: *Investigating Understudied Sign Languages - Croatian SL and Austrian SL, with comparison to American SL. Special issue of Sign Language & Linguistics* 9:1/2. v, 256

24. Hurlbut Hope M. 2012: *A Lexicostatistic Survey of the Signed Languages in Nepal*, Nepal - SIL Electronic Survey Report
25. Jantunen T., Takkinen R. 2010: *Sign Languages*, New York - Cambridge University Press
26. Јачова З., Вељановска – Ковачева О., Каровска А. 2011: *Разлики меѓу знаковните јазици*, Скопје – Круг
27. Jachova Z., Karovska A. 2011: Psychological basis of American, Macedonian and Serbian Sign Language, *Specijalna edukacija I rehabilitacija danas*, Beograd,
28. Јачова З., Ковачева – Вељаноска О, Каровска А. 2008. Разлики меѓу ASL и BSL. *Дефектолошка теорија и практика*, 1 -2,
29. Јончић Брадарић С., Ивасовић В. 2004: *Sign Language, Deaf Culture & Bilingual Education*, Zagreb – Kratis
30. Јончић Брадарић С. 2000: *Manualna komunikacija Osoba Oštećena Sluha* - Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, Zagreb – Kratis
31. Kaufmann F. 2008: - *William Stokoe* - достапно на: [http://www.newworldencyclopedia.org/entry/William Stokoe](http://www.newworldencyclopedia.org/entry/William_Stokoe) - преземено на: 23. 03. 2012
32. Kovačević T. R. 2005: *Razvijanje i bogaćenje rečnika kod dece oštećenog sluha na osnovnoškolskom uzrastu*, Beogradska defektološka škola - br. 3
33. Kovačević T., Isaković Lj., Dimić N. D. 2010: Deficitarnost u znakovnom jeziku i govornom izrazu kod gluve i nagluve dece predškolskog uzrasta - Beogradska defektološka škola, br. 1
34. Kyle J. G., Woll B. 1985: *Sign Language – The study of deaf people and their language*, Cambridge – Cambridge University Press
35. Ladd P. 2003: *Understanding Deaf Culture*, Clevedon – Multilanguage Matters Ltd

36. Lane H., Pilard C. R., Hedberg U. 2011: *The People of the Eye – Deaf Ethnicity and Ancestry*, New York – Oxford University Press
37. Lewis K., Henderson R. 1997: *Sign Language Made Simple*, New York – Made Simple Book
38. Lukas C. 2002: *Turn Talking Fingerspelling and Contact in Signed Language*, Washington – Gallaudet University Press
39. Lucas C. 2004: *The Sociolinguistics of Sign Language*, Cambridge – Cambridge University Press
40. Сојуз на глуви и наглуви на Р. Македонија 2000: *Македонски речник на знаковен јазик*, Тетово - Напредок
41. Malaia E., Ronnie B. Wilbur B. R. 2010: *Sign Language & Linguistics* 13:2. iv, 156
42. Marschark M., Lang G. H., Albertini A. J. 2002: *Educating Deaf Students from Research to Practice*, New York – Oxford University Press
43. Marschark M. 1997: *Raising and Educating a Deaf Child*, New York – Oxford University Press
44. Maters M.S. 2009: *The Deaf Interpreter in Court*, Washington – National Consortium of Interpreter Education Centers
45. Meier P. R., Cormier K., Pozos Q. D. 2004: *Modality and Structure in Signed and Spoken Languages*, New York – Cambridge University Press
46. Metzger M., Fleetwood E. 2005: *Attitudes, Innuendo and Regulations – Challenges of Interpretation*, Washington – Gallaudet University Press
47. Metzger M., 2000: *Bilingualism and Identity in Deaf Communities*, Washington – Gallaudet University Press

48. Middleton A. 2010: *Working with Deaf People – a Handbook for Healthcare Professionals*, New York - Cambridge University Press
49. Milijanović Z. 2012 - *Znakovni jezik* – достапно на: http://www.atszi.org.rs/znakovni_jezik.php - преземено на: 20.12.2012
50. Moores F.D., Martin S.D. 2006: *Deaf Learners, Developments in Curriculum and Instructions*, Washington – Gallaudet University Press
51. Morgan G., Woll B. 2002: *Directions in Sign Language Acquisition*, Philadelphia – John Benjamins Publishing
52. Mulrooney K. 2010: *American Sign Language Demystified*, New York – The McGraw – Hill Companies Inc
53. Napier J., Baker R. 2004: *Sign Language Iterpreting: The Relationship between Metalinguistic Awareness and the Production of Interpreting Omissions*. *Sign Language Studies: Vol 4, Number 4*
54. Nikolić G. 2006: *Znakovni ili gestovni jezik u kontekstu istorijskih razmatranja* - *Beogradska defektološka škola*, br. 3
55. Padden C., Humphries T. 2005: *Inside Deaf Culture*, London – Harvard University Press
56. Prenis M. P., Pfau K., Steinbach M. 2007: *Visible Variations – Comparative Studies of Sign Language Structure*, Berlin – walter de Gruyter GmbH & Co. Kg
57. Pribanić Lj. 2006: *Sign language and Deaf education*, Zagreb - University of Zagreb
58. Pribanić Lj. 2006: *Sign Language and Lungustic*, Amsterdam – John Benjamins Publishing Company
59. Pust P.C., Lopez M.E. 2008: *Sign Bilingualism – Language Development, Interaction and Maintenance in Sign Language, Contact, Situations*, Amsterdam – John Benjamins Publishing Company

60. Roy B.C. 2006: *New Approaches to Interpreter Education*, Washington – Gallaudet University Press
61. Saviћ Љ, 1986: *Znakovni rečnik za gluve*, Beograd – Ваčka Topola
62. Saviћ Љ. 2002: *Невербална комуникација глувих и њена интерпретација*, Београд – Просвета
63. Savez gluvih i nagluvih Srbije 2010 - Doprinos Saveza gluvih Srbije školovanju gluve dece – достапно на: http://www.savezgluvihsrbije.org.rs/istorijat/istorija/doprinos_saveza_gluvih_srbije_skolovanju_gluve_dece.html – преземено на: 23.03.2012
64. Schalber K. 2006: *Investigating Understudied Sign Languages – Croatian SL and Austrian SL, with comparison to ASL. Special issue of Sign Language & Linguistics 9:1/2 (2006) v, 256*
65. Schulmeister R., Reinitzer H. 2002: *Progres in Sign Vanguage Research. In honor of Siegmund Prillwitz*, Hamburg – Signum
66. Shenk – Bake C., Cokely D. 1991: *ASL Green Book, A Students Text Units 10 – 18*, Washington – Gallaudet University Press
67. Shenk – Bake C., Cokely D. 1991: *ASL Green Book, A Students Text Units 19 – 27*, Washington – Gallaudet University Press
68. Shenk – Bake C., Cokely D. 1991: *ASL Teachers Green Book, A Teachers’s resource text o curriculum, methods, and evaluation*, Washington – Gallaudet University Press
69. Smith C. 1996 - *The History of British Sign Language* – достапно на: <http://www.deafsign.com/ds/index.cfm?scn=article&articleid=48> – преземено на: 20.09.2012
70. Spence – Sutton R. 2005: *Analising Sign Language Poetry*, Hampshire – Antony Rowe Ltd

71. Su – fen S., Tai H – Y J. 2009: **Lexical Comparison of Signs from Taiwan, Chinese, Japanese, and American Sign Languages: Taking Iconicity into Account, Taiwan - The Taiwan Institute for the Humanities, National Chung Cheng University**
72. Trennat A. R., Brown G. M. 1998: **The American Sign Language Handshape Dictionary, Washington, Gallaudet University Press**
73. Udruženje tumača za lica oštećenog sluha Srbije - *O nama* – достапно на: http://utloss.com/index_files/Page343.htm - преземено на: 15.02.2013
74. UK Government and Ministry of health – National Health Service Choices (NHS Choices) 2011: *Sign Language* - достапно на: <http://www.nhs.uk/CarersDirect/guide/communication/Pages/Signlanguage.aspx> - преземено на: 04.01.2013
75. Valli C., Lucas C. 2000: **Linguistics of American Sign Language, Washington – Gallaudet University Press**
76. Voltera V., Erting J. C. 1994: *From gesture to Language in hearing and deaf children, Washington - Gallaudet University press*
77. Watson J. 2006: **Baby Sign for Dummies, Hoboken – Wiley Publishing, Inc.**
78. Wilcox Perrin P. 2000: **Metaphor in American Sign Language, Washington – Gallaudet University Press**
79. Zand H.D., Pierce J.K. 2011: **Resilience in Deaf Children, New York – Springer**
80. Škola znakovnog jezika – Brojevi - достапно на: <http://www.szjsrbija.com/> - преземено на: 20.03.2012

ПРИЛОЗИ

Прилог бр. 1

ЗАКОН

за употреба на знаковниот јазикот

(Службен весник на Република Македонија бр. 105 од 21 август 2009 година)

I. ОПШТИ ОДРЕДБИ

Член 1

Со овој закон се уредува правото на употреба на знаковниот јазик (во натамошниот текст: знаковен јазик), правото на глувите лица на знаковен јазик, изучување на знаковниот јазик, толкувач на знаковниот јазик, задачите на Националниот сојуз на глуви и наглуви на Македонија (во натамошниот текст: Сојузот"), финансирањето, остварувањето на правата и прекршочните санкции.

Член 2

Знаковниот јазик согласно со овој закон, се признава како потполно природен начин на комуникација еднаков со говорната комуникација.

Знаковниот јазик е јазик со кој меѓусебно се разбираат лицата со оштетен слух, односно е природно средство за комуникација меѓу овие лица и други физички и правни лица кои имаат потреба од комуникација.

Знаковен јазик е визуелно - знаковен јазичен систем, кој подразбира одредена поставеност, позиција, насоченост и движење на рацете и на прстите и мимика на лице.

Член 3

Глуво се смета она лице кај кое оштетувањето на слухот е над 80 децибели („во натамошниот текст дб“) и кое и со слушен аплификатор не може да го перцепира вербалниот говор.

Наглуво се смета она лице кај кое оштетувањето на слухот на подброто уво е од 25 дб до 80 дб и кое потполно или делумно го развило вербалниот говор.

Согласно со одредбите од овој закон, глувите и наглувите лица можат да го остварат правото на толкување од говорен јазик на знаковен и од знаковен јазик на говорен.

II. ПРАВАТА НА ГЛУВИТЕ ЛИЦА

Член 4

Глувото и наглувото лице има право на употреба на знаковниот јазик како странка или учесник во постапките пред државните органи, органите на локалната самоуправа, правосудните органи, јавните претпријатија, установи, агенции, фондови и други институции и организации.

Глувото и наглувото лице, покрај правото од став 1 на овој член, има право на употреба на знаковниот јазик и во други животни по негов избор, ако глувоста претставува пречка при задоволувањето на неговите потреби, но најмногу до 30 часа годишно.

Правото од став 1 и 2 на овој член се остварува со остварување на правото на толкувач.

Член 5

Центарот за социјална работа со решение одлучува за остварување на правото на толкувач.

Центарот за социјална работа доставува решение до Сојузот за остварување на правото преку обезбедување на лица од листата на толкувачи.

Член 6

Центарот за социјална работа води евиденција на глувите и наглувите лица на кои им се издадени решенија согласно со членот 5 на овој Закон.

Во решението од членот 5 став 1 од овој закон се внесуваат следниве податоци за глувото лице:

- лични податоци (име, презиме, датум и место на раѓање)
- податоци за местото на живеење,
- број, датум на издавање и траење на решението.

За издаденото решение центарот за социјална работа го информира и Сојузот.

Член 7

Државните органи, органите на локална самоуправа, правосудните органи, јавните претпријатија, установи, фондови и други институции и организации, се должни на глувото и наглуво лице да му обезбедат толкувач на барање на глувото лице или по службена должност веднаш кога ваквото лице ќе приложи решение од центарот за социјална работа, со кое му се признава правото на употреба на толкувач.

Трошоците на толкувачот од членот 4 на овој закон ги надоместуваат органите, односно институциите од став 1 на овој член.

III. ИЗУЧУВАЊЕ НА ЗНАКОВНИОТ ЈАЗИК

Член 8

Институтот за дефектологија при Филозофскиот факултет организира изучување на знаковниот јазик преку воведување на наставен предмет.

Член 9

Училиштето за основно и средно образование во кое се образува глувото и наглувото дете и младинец, организира изучување на знаковниот јазик преку воведување на наставен предмет.

Член 10

Сојузот организира изучување на знаковниот јазик за граѓани кои сакаат да го изучуваат знаковниот јазик.

Сојузот врши оспособување на толкувачи на знаковниот јазик преку разни едукативни форми.

Лицето кое ќе врши едукација за изучување на знаковниот јазик задолжително треба да поседува сертификат согласно со членот 11 на овој закон.

IV. ТОЛКУВАЧ НА ЗНАКОВНИОТ ЈАЗИКОТ

Член 11

Толкувач е лице кое на глувото и наглувото лице им толкува од македонскиот говорен јазик и говорниот јазик на припадниците на заедниците на знаковниот јазик, а на лицата што слушаат им толкува од знаковниот јазик на македонскиот говорен јазик и говорниот јазик на припадниците на заедниците.

Толкувач е полнолетно лице кое поседува сертификат и е запишан во регистарот на толкувачите.

Сертификатот е јавна исправа.

Член 12

Толкувачот при својата работа е должен да го почитува кодексот на професионалната етика на толкувачите, да не ги крши должностите на правилно толкување и службената должност.

Член 13

Сојузот ги врши следниве задачи:

- води евиденција на толкувачи на знаковниот јазик,
- објавува листа на толкувачи и истата ја објавува во дневниот печат и на вебсајтот на Сојузот,
- донесува кодекс на професионалната етика на толкувачите,
- обезбедува толкувач за потребите на глувите и наглувите лица,
- води евиденција за времето на ангажирање на толкувачите и
- издава и одзема сертификат на толкувач и води евиденција на издадените сертификати.

Член 14

Непочитување и прекршување на одребите од членовите 12 и 13 алинеја 3 на овој закон претставува основ за одземање на сертификатот на толкувачот.

Член 15

Евиденција од членот 13 алинеа 1 од овој закон ги содржи следниве податоци на толкувачот на знаковниот јазик.

- лични податоци, степен и насока на образоваението, живеалиште и единствен матичен број.
- датум и број на издавањето на сертификатот.

Листата на толкувачите е јавна и достапна за сите заинтересирани граѓани.

Член 16

Толкувачот се брише од евиденцијата:

- во случај на смрт на толкувачот,
- ако достави писмено известување дека не сака повеќе да работи како толкувач и
- ако му е одземен сертификатот за вршење на професијата толкувач согласно со членот 13 од овој закон.

Член 17

Министерот за труд и социјална политика со решение ја утврдува висината на паричните средства за надомест на толкувачот на предлог на Сојузот врз основа на реални трошоци и истата се објавува во „Службен весник на Република Македонија“.

Министерот за труд и социјална политика ја пропишува формата и содржината на образецот за евиденција и начинот на нејзиното водење.

Член 18

Министерот за труд и социјална политика заради развој и афирмација на знаковниот јазик, негово унапредување од лингвистички, фонолошки и морфолошки аспект, синтакса и негова стандардизација решение формира Комисија од пет члена, и тоа:

- еден член со научно звање доктор, со познавање на знаковниот јазик и истиот е пожелно да има практично искуство во образование на глуви лица;
- еден член од Филолошкиот факултет со звање доктор;
- еден член од Институтот за дефектологија со научно звање доктор со потесна специјализација сурдолог и

- двајца членови од Сојузот со познавање на знаковниот јазик, од кои едниот да биде глуво лице.

За членови на Комисијата Министерот побарува мислење и предлог од Сојузот.

Комисијата административно-техничките работи ќе ги извршува при Сојузот.

Трошоците поврзани со работата на Комисијата ги сноси Министерството за труд и социјална политика.

V. ФИНАНСИРАЊЕ

Член 19

Парични средства за организирање и изучување на знаковниот јазик од членовите 8, 9 и 10 на овој закон се обезбедуваат од Буџетот на Републиката.

VI. ПОСТАПКА ПРИ ОСТВАРУВАЊЕ НА ПРАВАТА

Член 20

Глувите и наглувите лица ги остваруваат правата со овој закон во согласност со Законот за општа управна постапка, доколку со друг закон поинаку не е одредено.

Центарот за социјална работа решава во прв степен.

По жалба против решението на центарот за социјална работа решава Министерот за труд и социјална политика.

Член 21

Правата според овој закон на глувите и наглувите лица му се гарантираат од денот на донесување на решението од членот 5 на овој закон.

По добиеното решение глувото лице и наглувото лице има право да поднесе барање до центарот за социјална работа за користење на правото од членот 5 став 1 на овој закон.

VII. НАДЗОР

Член 22

Надзор над спроведување на овој закон врши Министерството за труд и социјална политика.

Инспекциски надзор врши Државниот инспекторат за труд, согласно закон.

VIII. ПРЕКРШОЧНИ ОДРЕДБИ

Член 23

Глоба во износ од 500 до 700 евра во денарска противвредност ќе се изрече на физичко лице толкувач, ако се утврди дека ги крши должностите при толкувањето, како и службената должност од членот 12 на овој закон.

Член 24

Глоба во износ од 1500 до 2000 евра во денарска противвредност ќе се изрече за прекршок на правното лице од членот 5 на овој закон, односно глоба во износ од 800 до 1000 евра во денарска противвредност ќе се изрече и на одговорното лице во правно лице ако не му обезбеди на глувото и наглувото лице толкувач.

Член 25

Пред поднесување на барање за прекршочна постапка Министерството за труд и социјална политика води постапка за порамнување со толкувачот за прекршок утврден со овој закон, а согласно со Законот за прекршоци.

IX. ПРЕОДНИ И ЗАВРШНИ ОДРЕДБИ

Член 26

Сојузот, согласно со членот 10 од овој закон во рок од една година ќе обезбеди изучување на знаковниот јазик.

Во рок од шест месеци од денот на влегувањето во сила на овој закон Сојузот ја објавува листата на толкувачите согласно членот 15 од овој закон.

До објавувањето на листата на толкувачите од членот 15 од овој закон, Сојузот на глуви и наглуви ќе ја применува востановената постапка за издавање на документи за толкувач.

Член 27

Институтот за дефектологија, основното и средното училиште од членовите 8 и 9 од овој закон во рок од две учебни години ќе обезбедат изучување на знаковниот јазик.

Член 28

Актот од членот 17 став 2 на овој закон, министерот за труд и социјална политика ќе ги донесе во рок од четири месеци од денот на влегување во сила на овој закон.

Член 29

Овој закон влегува во сила осмиот ден од денот на објавувањето во „Службен весник на Република Македонија“.